

ANNALES SCIENTIA POLITICA

ROČ. 2, Č. 1, 2013

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Roč. 2, č. 1, 2013

Annales Scientia Politica, roč. 2, č. 1, 2013

Vedecký recenzovaný časopis vydávaný Inštitútom politológie
Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

Inštitút politológie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
Ul. 17 novembra 1
080 78 Prešov
asp@unipo.sk
<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/asp>

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Ján KELLER, CSc.,
Fakulta sociálnych štúdií, Ostravská univerzita, Ostrava (ČR)
Prof. PhDr. Darina MALOVÁ, CSc.,
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava
Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Doc. PhDr. Nikolaj DEMJANČUK, CSc.,
Filozofická fakulta, Západočeská univerzita, Plzeň (ČR)
Doc. PhDr. Irina DUDINSKÁ, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Doc. PhDr. Vladislav DUDINSKÝ, PhD.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Doc. PhDr. Alexander DULEBA, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Doc. PhDr. Gita GEREMEŠOVÁ, PhD.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Zodpovedný redaktor: PhDr. Vladimír DANČIŠIN, PhD.

Za obsah a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú jednotliví autori.

© Inštitút politológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013.

ISSN 1339-0732

OBSAH

ŠTÚDIE:

Evropa po 20 letech od vyhlášení institutu evropského občanství Jaroslav VENCÁLEK	4
„Patterns of Democracy“ Arendta Lijpharta a jeho kritika Branislav DOLNÝ – Darina MALOVÁ	10
„Nepolitická politika“ politickej teológie J. B. Metza Gita GEREMEŠOVÁ	20
Austrian Energy Security and its Position Towards European Integration Matúš MIŠÍK	31
Prieskum politicko-ideologických preferencií študentov FF PU v Prešove Anna POLAČKOVÁ – Michal CIRNER	38

ČLÁNKY:

K problematike inštitucionálnej štruktúry kultúry Martin LAČNÝ	56
Reflexia environmentálnej politiky v stratégii udržateľného rozvoja Oceňovanie environmentálnej kapacity územia, ekologická stopa Helena MELKUSOVÁ	63
Perspektíva vývoja stranického systému Ukrajiny v kontexte parlamentných volieb Jurij Olexandrovyč OSTAPEČ	71
Misinterpretation of the Hagenbach-Bischoff Quota Vladimír DANČIŠIN	75
Filozofia Novoveku ako zdroj moderného chápania politiky Kontext moci Ľuboš OLEJNÍK	79
Legitimita sociálneho štátu Peter GARBARČÍK	84

FÓRUM PRE INTEGRÁCIU SÉMANTIKY:

Sémantická analýza pojmu globalizácia Irina KOZÁROVÁ	88
--	----

INFORMÁCIE A SPRÁVY:

Rozvoj vedecko-výskumnej spolupráce v SR-PL pohraničí PL-SK/PO/IPP/III/153 Vladislav DUDINSKÝ	92
Reforma verejnej správy na Ukrajine Irina KOZÁROVÁ – Irina DUDINSKÁ	94

EVROPA PO 20 LETECH OD VYHLÁŠENÍ INSTITUTU EVROPSKÉHO OBČANSTVÍ

JAROSLAV VENCÁLEK

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: jaroslav.vencalek@unipo.sk

Abstract:

On the 1st November 1993, the Treaty on European Union, known as the Maastricht Treaty, entered into force. Thus, institution of European citizenship was introduced for the first time. Every citizen with the citizenship of any member state became a citizen of the European Union. The resulting civil rights were later deepened by the Amsterdam Treaty. During the past twenty years the perception of human identity itself has changed due to globalization. It is no wonder that at the beginning of the 21st century the importance of citizenship in context of identity is not appreciated. This study outlines what needs to be done to make European citizenship provide to citizens of member states of the European Union much more than what is apparent from their legal anchoring. The author proceeds from the assumption that European citizenship is closely linked with civil territorial identity. Its strengthening broadens possibilities of participation of people in public life and thus contributes to the development of civil society. The stronger one perceives genius loci (genius regionis) and the human connection with the space, the greater is his ability and willingness to be open to the world.

Keywords:

Amsterdam Treaty, European citizenship, Genius loci, genius regionis, Maastricht Treaty, Territorial identity.

Pojem „krize společnosti“ rozhodně nepatří k pojmům neznámým. Realitou dneška je skutečnost, že i přes rostoucí technickou vyspělost světového občanství se s tímto fenoménem setkáváme stále častěji. Co tedy způsobuje to, že navzdory dosavadní rostoucí

úrovni lidského poznání krizové jevy sílí a nabývají na intenzitě? Už několik let je zřejmé, že hlavní problém spočívá v tom, že nejsme ochotni připustit komplexní povahu determinant tohoto negativního jevu. V drtivě většině analytických přístupů je spatřován důvod tohoto jevu v dílčích aspektech činnosti člověka (společnosti).

Na straně jedné se k fenoménu „krize“ vyslovují odborníci, prezentující významné segmenty lidských činností, jakými jsou analýzy ekonomických procesů, dopady činnosti bankovního sektoru či politických opatření na hospodářskou sféru. Na straně druhé je trvale nedostatečně věnována pozornost samotné podstatě vzniku tohoto negativního jevu. Pokoušet se objevovat kořeny „společenské krize“ pouhou analýzou jejich dílčích projevů nevede a ani nemůže vést ke kýženému cíli, tedy nalezení její podstaty. Tu totiž nelze hledat ani v ekonomických či finančních determinacích nebo politických deklaracích, ale v nekomplexnosti vnímání lidské reality. Krize naší existence vzniká jako výsledek neúplnosti vnímání materiálních a duchovních kořenů lidstva na planetě Zemi. Tato neúplnost, spolu s nekomplexností přístupů k řídicím procesům a nedostatkem syntetizujících přístupů ve vědě, způsobují, že společnost i přes dynamický materiální rozvoj ztrácí schopnost problematizovat dosavadní přístupy k vlastnímu vývoji a nalézat jiné komplexnější přístupy, které by na prahu třetího tisíciletí mohly přispět k optimálnější organizaci vztahů a vazeb lidského bytí na planetě Zemi.

Dne 7. 2. 1992 byla v nizozemském Maastrichtu podepsána Smlouva o Evropské unii. Díky místu tohoto podepsání – historickému Maastrichtu, rozkládajícímu se v nizozemském Limburgu při obou březích ře-

ky Maasy, je tato smlouva známá jako smlouva Maastrichtská, která vstoupila v platnost 1. 11. 1993. Pro Evropany je důležitá mimo jiné i tím, že zavedla fenomén evropského občanství, které nabývají občané jednotlivých států Evropské unie. Každý, kdo má státní příslušnost v některém z členských států, je zároveň občanem Evropské unie. Z tohoto občanství vyplývají práva, která byla později prohloubena Amsterodamskou smlouvou (Amsterodamská smlouva o změně Smlouvy o Evropské unii, smluv o založení Evropských společenství a některých dotčených aktů) podepsanou 2. 10. 1997 v nejlidnatějším městě nizozemské provincie Severní Holandsko – Amsterdamu. Smlouva vstoupila v platnost 1. 5. 1999. V druhé části této smlouvy je v šesti člancích deklarováno občanství Unie takto:

(Čl. 17) Občanství unie:

1. Tímto se zavádí občanství Unie. Každá osoba, která má státní příslušnost členského státu, je občanem Unie. Občanství Unie nenahrazuje, nýbrž doplňuje státní příslušnost členského státu.

2. Občané Unie požívají práv poskytnutých jim touto smlouvou a podléhají povinnostem jí uloženým.

(Čl. 18) Svoboda pohybu a pobytu:

1. Každý občan Unie má právo svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států s výhradou omezení a podmínek stanovených v této smlouvě a v předpisech přijatých k jejímu provedení.

2. Rada může přijmout pravidla k usnadnění výkonu práv uvedených v odstavci 1. Pokud tato smlouva nestanoví jinak, rozhoduje Rada jednomyslně postupem podle článku 251.

(Čl. 19) Volební právo:

1. Každý občan Unie pobývajícím v členském státu, jehož není státním příslušníkem, má právo volit a být volen v obecních volbách v členském státu, v němž pobývá, za stejných podmínek jako státní příslušníci tohoto státu. Výkon tohoto práva podléhá podrobné úpravě jednomyslně přijaté Radou na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem; tato úprava může stanovit výjimky tam, kde je to odůvodněno specifickými problémy některého členského státu.

2. Aniž by tím byl dotčen odstavec 4 článku 190 a pravidla přijatá k jeho provedení, každý občan Unie pobývajícím ve členském státu, jehož není státním příslušníkem, má právo volit a být volen ve volbách do Evropského parlamentu v členském státu, v němž pobývá, za stejných podmínek jako státní příslušníci tohoto státu. Výkon tohoto práva podléhá podrobné úpravě jednomyslně přijaté Radou na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem; tato úprava může stanovit výjimky tam, kde je to odůvodněno specifickými problémy některého členského státu.

(Čl. 20) Diplomatická ochrana

1. Každý občan Unie má na území třetí země, ve které členský stát, jehož je státním příslušníkem nemá své zastoupení, právo na ochranu diplomatickými ne-

bo konzulárními orgány kteréhokoli členského státu za stejných podmínek jako státní příslušníci tohoto státu. Členské státy sjednají nezbytná pravidla a zahájí mezinárodní jednání, potřebná pro zajištění této ochrany.

(Čl. 21) Petiční právo

1. Každý občan má petiční právo k Evropskému parlamentu v souladu s článkem 194. Každý občan se může obracet na ombudsmana ustanoveného v souladu s článkem 195. Každý občan Unie se může písemně v jednom z jazyků uvedených v článku 314 obracet na každý orgán nebo instituci, které jsou uvedeny v tomto článku nebo v článku 7, a má právo na odpověď ve stejném jazyce.

(Čl. 22) Povinnosti Komise podávat zprávy:

1. Komise podá každé tři roky zprávu Evropskému parlamentu, Radě a Hospodářskému a sociálnímu výboru o provádění ustanovení této části. Tato zpráva přihlédne k vývoji Unie. Na tomto základě, a aniž by byla dotčena ostatní ustanovení této smlouvy, může Rada jednomyslně na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem přijmout pravidla k posílení nebo rozšíření práv stanovených v této části, která členským státům doporučí k přijetí v souladu s jejich ústavními předpisy.

Cílem tohoto příspěvku není zabývat se tím, zdali v člancích č. 17 – 22 druhé části Amsterodamské smlouvy, mající svůj počátek ve formulacích Maastrichtské smlouvy, bylo vyčerpávajícím způsobem deklarováno občanství Evropské unie. Ostatně uplynulá léta platnosti tohoto dokumentu potvrdila, že uvedené články mají svou funkčnost a sociálně-kulturní význam pro život obyvatel Evropy. Ať pohlédneme na evropanství jakkoli, vždy v něm bude ukotven konkrétní společenský aspekt specifického institutu, zprostředkovávajícího vztah mezi konkrétním územím a jeho obyvateli (občany). Občanství je v politické teorii vnímáno z pozic různých konceptů. Tyto přístupy charakterizují jeho rozdílné dimenze. Norman – Kymlicka uvádí čtyři aspekty občanství: 1. Občanství jako právní status, 2. Občanství jako identita, 3. Občanství jako solidarita, 4. Občanství jako ctnost. D. M. Weinstock definuje tyto dimenze: 1. Občanství jako status (nejzákladnější koncept), 2. Občanství jako soubor práv (moderní liberální koncept), 3. Občanství jako samospráva (demokratický koncept), 4. Občanství jako aktivní praktiky (participativní koncept), 5. Občanství jako identita (psychologicko-etický koncept) (Plichtová, 2010, s. 55).

Je zřejmé, že přestože všechny koncepty spolu úzce souvisí a bylo by chybou je od sebe výrazně oddělovat, bylo by neméně velkou chybou, kdybychom nerozlišovali jednotlivé dimenze tohoto fenoménu. Zvláště pak, když jsme na počátku druhého desetiletí 21. století svědky zřetelného nedoceňování identitního významu občanství, kde rozsah a kvalita jsou v těsném propojení s mírou participace člověka se společností. Lze se proto právem domnívat, že evropské občanství by mělo dá-

vat občanům členských zemí Evropské unie mnohem více, než vyplývá z pouhého právního ukotvení tohoto společenského atributu.

Každá z monografií, věnovaných výzkumu ducha krajiny (*genius loci*) česko-slovenského přeshraničního regionu (Vencálek, 2004; 2005; 2007; 2010; 2011; 2012) začíná preambulí: *Spokojný život obyvateľov Európskej únie nemôže byť len odrazom politickej integrity územia, ale výsledkom vnímania jednoty na báze pestrej mozaiky regionálnych prejavov ľudí a ich vzájomnej tolerance. K tomu je potrebné poznať genia loci krajiny.* Tímto příkladem chci upozornit na skutečnost, že vedle vlastní reality právní formulace daného společenského jevu je neméně významné i jeho chápání, tedy vnímání lidmi, jichž se daný problém týká. Realita evropského občanství proto nemůže být dána jen a pouze tvorbou právní reality (zmíněné články č. 17 – 22 Amsterodamské smlouvy), ale je utvářena i duševní činností půl miliardy lidí, obývajících území Evropské unie. Materiálně vyspělá společnost 21. století ale dlouhodobě a zcela zásadním způsobem podřazuje výsledky *zamýšlejícího se myšlení*, tedy výsledky duševní činnosti dílčích individuí Evropské unie, *kalkulujícím myšlení* prezentovanému právními formulacemi, přijímanými smluvními deklaracemi. Společenská krize je tak prohlubována o to intenzivněji, čím víc je akceptována dichotomie mezi *zamýšlejícím se myšlením* (vycházejícím především z lokálních a regionálních prostorových struktur) a *myšlením kalkulujícím* (vycházejícím především z prostorově vyšších hierarchických úrovní).

Podle Heisenberga došlo v dějinách lidského myšlení k nejpłodnějšímu rozvoji tam, kde se setkaly dva různé způsoby myšlení (Grygar, 2011, s. 285). *Pokusme se proto vnímat evropské občanství jako nejširší občanskou možnost účastnit se ekonomických, sociálních, kulturních a politických aktivit, bez ohledu na tradiční hranice evropských národních států.* V této souvislosti je zřejmé, že *funkční existence evropského občanství vyvěrá nejen z předpokladu svého institucionálního ukotvení, ale i předpokladů dalších.* K nim patří především *existence evropské identity, ale i existence dalších fenoménů, majících podobu vědecky iracionálních kontextů.* K nim náleží jak *hrdost občanů plynoucí ze schopnosti jednotlivých obyvatel EU sdílet evropské občanství, tak i ochota podřídit se v daném vnímání reality konkrétním, z toho plynoucím povinnostem.*

Fenomén evropského občanství tak úzce souvisí s aspektem občanské územní identity, jejímž základním smyslem je posilování vědomí kontinuity vlastního vývoje. Jedná se o určitý přenos vědomí v čase, realizovaný jak racionálními, tak i iracionálními projevy lidské kultury. V historicky zformovaných či uměle vytvořených územních celcích proto stále před lidmi vystávají otázky pojetí vzájemného vztahu tradic a inovací. Nejedná se ani tak o samotný charakter těchto fenoménů, ale spíše o míru jejich harmoničnosti. Přijetím určité identity tak občané reflektují své spolubytí mezi

ostatními lidmi, ať již se jedná o větší nebo dílčí části lidských pospolitostí. Toto pojetí identity představil Evropě již v 17. století Jan Amos Komenský, když prohlásil: *Ve společném jednotě, v odlišném svoboda a ve všem tolerance a láska.*

Územní identitu proto nelze chápat jako jakýsi souhrn nemateriálních lidských atributů, ale jako výraz nejširší pojeté odpovědnosti lidí vůči sobě samým, vůči lidem druhým a vůči prostředí, které je obklopuje (rozuměno v nejrůznějších významových, funkčních a strukturních souvislostech). Posilováním územní identity je tak prohlubována širší možnost účasti lidí na veřejném životě, a tím i na rozvoji občanské společnosti.

Vnímání územní identity, jakož i občanské společnosti, je vždy propojeno s nezbytnými protisměry (makrocelek – mikrocelek, vnějšek území – vnitřek území, společné znaky – odlišné znaky apod.). Tyto protisměry jsou ale neobyčejně cenné a významné. Garantují možnost komplementárního pojetí institucionálních nástrojů, majících univerzální působnost (zejména) ve společensky vyšších makroregionálních strukturách s kulturně-historickými a specifickými atributy života občanů (zejména) v regionálních a lokálních prostorových úrovních. Takto pojatá územní identita přispívá k vyšší sociálně-ekonomické stabilitě územních celků. Identita proto nemůže být chápána jako „osudová nutnost“, ale jako stále se vyvíjející fenomén kulturní krajiny, jehož základní vývojový trend je určován uplatňujícími se kulturně-historickými vztahy v prostředí. Pokud by ale identita vycházela pouze z představ a ničím nepodložených očekávání, většinou by vedla ke zklamáním. Její vlastní podstatou je proto osobní iniciativa, sounáležitost a spoluúčast občanů na správě věcí veřejných. Funkčnost územní identity ve vývoji společnosti je tak spojena s rozhodující rolí každodenních v krajině se uskutečňujících lidských aktivit.

Je zajímavé, jak aktuální pro současno se stává téma před stoletím zformulované a prostřednictvím metafor učiněné vnímání občanské spoluúčasti na věcech veřejných, realizované českým dramatikem a spisovatelem Karlem Čapkem (1890–1938) (Čapek, 1969, s. 169 – 170):

Je v pořádku, aby muž byl pánem ve svém domě, ovšem s podmínkou, že také jeho žena je paní v domě, a že i jejich děti jsou váženými pány v domě svých rodičů... Být pánem v domě, to ovšem neznamená pokřikovat po chodbách, aby každý věděl, kdože je tady pánem; být pánem domu znamená starat se o ten dům, aby netekla střecha a nemokvaly zdi. Aby to byl krásný, čistý a dokonale udržovaný dům. Aby to nikde nesmrdělo a nehnulo, aby se nikde neválelo zvířátko, aby nic nechátralo. Pán v domě se pozná podle toho, že na všechno myslí, a že chce ze svého domu udělat dobrý, moderní, zdravý a v každém směru slušný dům. Dělat pána je snadné; na to stačí fouňovství. Ale být pravým pánem a hospodářem v domě, to už je těžší. To už není věc poroučení, ale

rozumu – a chuti udělat ze svého domu to nejlepší, co je v lidské moci. Být pánem v domě není totéž jako být pánem domácem. Pan domácí může šikanovat obyvatele domu a dávat jim najevo, že tu jsou jenom trpěni v cizím domě, tady že poroučí on, co chce, a basta... Pravý pán v domě bude spíš chtít, aby všichni obyvatele jeho domu se mohli cítit a chovat jako páni džentlmeni ve svém domově. Jenže to je něco, co zbohatlík a povýšenec nedovede. Ten bude nájemníkům jenom zhoršovat jejich poddanskou existenci, aby se kochal na své moci a panování.

Před patnácti lety, tedy po uvedení Maastrichtské i Amsterdamské smlouvy v platnost, jsem k metafoře Karla Čapka v nových společenských vztazích přelomu 20. a 21. století uvedl: (Vencálek, 1988, s. 66 – 67).

Být pánem v domě znamená tedy především převzít zodpovědnost, znamená změnit dosavadní způsob uvažování. Nejde tedy o plnění příkazů „někoho“ či příkazů „odněkud“, nejde o samoučelnost, ale jde o akceptování vlastního rozumu a chuti udělat vše pro to, aby se v daném „Domě“, tedy domovu reálném (ať se jedná o činžovní dům, vícegenerační sídelní jednotku, komplex domů družstevní bytové výstavby aj.), ale i nejrůzněji pojímaném území (obce, lokální region, středoevropský makroregion, Evropská unie apod.) co nejlépe dařilo, aby se lidé nejen měli, ale také cítili co možná nejlépe. Znat pravdivý obraz o tom, zdali lidé jsou skutečnými pány ve svých domovech, potažmo územích, znamená orientovat se spíše než v prohlášeních a racionálně motivovaných činnostech, v šíře pojatých postojích lidí k sobě samým, postojích k druhým a územně determinovaným souvislostem a vztahům, provázejícím životy každého jednotlivce.

Život člověka zahrnuje vedle racionálně utvářených samozřejmostí, rutiny a běžností, provázených stále kypící přemírou informací a dynamizujícím se životním rytmem, také i zcela iracionálně utvářené principy prostého, klidného a poetického bytí. Rozvoj duchovních aktivit a obecněji pojatého vnitřního prostředí lidí tak vyvažuje a harmonizuje racionálně utvářené prostředí komfortu či kariérní touhy, nebo hromadění funkcí či majetku.

Pestrost a jedinečnost života každého člověka není vytvářena jedinou, jakoby monopolně působící silou, nýbrž je modifikována souhrnem v prostoru a čase se uplatňujících nejrůznějších sil a vztahů. Proto spokojený život nelze zajistit pouhým, byť sebedokonalejším souhrnem norem a pravidel (osobních i společenských), pojistek, zábran či smluv produkovaných institucionálními strukturami. Jednotlivé krajiny nejsou charakterizovány jen velkými strukturálně a významově diferencovanými přírodními a společensko-ekonomickými soubory objektů a jevů, ale jsou utvářeny především samotnými obyvateli s jejich životními příběhy. Právě lidé jsou rozhodujícími činiteli krajinné sféry, kteří jsou nadáni dispozicemi myšlení, vnímání, citění, tužbami, vůlí, obrazotvorností apod. Stežejní faktor pro rozvoj územní identity lidí tak představuje kultura. E. Višňovský (Plichtová, 2010, s. 53) k tomu poznamenává: *Občanství je kulturní fenomén a kultura je*

tím, co vymezuje jeho znaky. Definovat občanství mimo kulturní kontexty, tradice, normy, hodnoty, identitu atd. je dnes již nedostatečné. Občanství představuje členství v kulturní komunitě a participaci na tvorbě, distribuci a akceptaci kulturních hodnot. Tento „kulturologický“ pohled na občanství neeliminuje „politologický“ pohled z pozice politiky a moci, protože samotnou politiku chápe jako kulturní fenomén.

Kultura tak představuje v nejširším slova smyslu jak společenské vědomí, tak i materiální a duchovní produkty společenské tvorby. Představuje mnohovýznamový, i když ne zcela geneticky fixovaný, program činnosti jednotlivců a skupin. Kultura je utvářena společenskou praxí a předávána následujícím generacím v podobě kulturního dědictví. Územní identita se tak nenachází mimo individuální odpovědnost člověka, ale je naopak jeho projevem a výrazem jeho odpovědnosti. Je vázána na konkrétní činy, postoje, myšlení a plejádu vzájemných souvislostí lidského vědomí (vnitřního prostředí) s vnějším prostředím.

Územní identita je v zásadě vytvářena dvěma způsoby. Jejím základním zdrojem je lidská způsobilost ukládat, třídit a znovu si vybavovat a vyvolávat určité informace. Důležité je, abychom na paměť nenahlíželi jen jako na fenomén umožňující pouhé shromažďování informací, ale i fenomén umožňující (díky výběru) jejich uchovávání a opětovné vybavování. Výchova a vzdělávání tak mají zásadní význam v rozvoji nejen lidské paměti, ale i tvorby občanské územní identity. Fenomén evropanství či evropské identity je proto nutno vnímat jako dlouhodobý proces. Z pedagogických poznatků zveřejněných již J. A. Komenským a ověřených téměř čtyřmi staletími vyplývá, že utváření identity, podobně jako rozvoj lidského učení, je determinováno v čase se proměňujícími vztahy blízkosti a vzdálenosti. Zapamatování bývá tím účinnější, čím těsnější vztahy a souvislosti mají dané vědomosti s činnostmi daných osob a jejich potřebami, zájmy a aktuálními úkoly, s nimiž se v životě setkávají. Identita tak bývá rozšiřována od úrovně lokální, přes regionální k nadregionální (např. národní), či vyšším územně kulturním úrovním, např. k úrovni evropské. Vznik hierarchicky vyšších územních úrovní identity ale neznamená, že by předchozí stupně zanikaly, naopak, kvalitativně se rozvíjejí dál, avšak na bázi rozdílných determinant.

Lokální aspekty občanské identity jsou spojovány se specifícností daných lokalit. Regionální aspekty územní identity jsou spojovány s kulturně historickými atributy rozvoje daných krajinných struktur. Nadregionální formy identity jsou spojovány s univerzálně platnými a společensky uznávanými determinanty rozvoje krajiny. Nejvyšší úrovní je úroveň planetární. K ní se v období globalizace přimyká, ve snaze o zachování kvalitního přírodního prostředí na planetě Země, stále více osob a společenských komunit.

K rozvoji pocitu evropanství (ve smyslu posilování evropské identity) výrazně přispívá vzdělávací politika Evropské Unie posilováním možností zahraničních jednosemestrálních studií pro vysokoškolské studenty zemí EU. Obohacení obzorů mladých vysokoškoláků tak vytváří předpoklady k aktivnímu posilování evropského občanství u mladé generace. Přesto ale nelze pominout důležitost evoluce paměti v průběhu lidského života (Vencálek, 1998, s. 83 – 84):

Identita není něco stálého, konstantního a neměnného. Tak jako každý sociálně-ekonomický jev, podléhá i územní identita obyvatel změnám, které odpovídají proměnám paměti. Znamená to, že paměť ovlivňuje jak obsah, tak proměnlivost identity. Stabilita územní identity je určována tím, že setrvává v paměti individua, skupiny, národa, středoevropského makroregionu apod... Pro dlouhodobé vědomé zapamatování je nutné, aby poznatky byly uspořádány, aby v paměti vytvářely systém (ve smyslu funkčnosti). Pokud obsahem paměti jsou sociální procesy, sociální jevy a sociální události, hovoří se o paměti sociální. Územní identita obyvatel je vázána na obydlenou a hospodářsky využívanou krajinu, jejíž neodmyslitelnou součástí jsou právě sociálně-ekonomické a kulturní jevy, procesy a události. Tato sociální paměť spočívá na kontinuitě, tedy na akceptaci prostoru a času při jakékoliv rekonstrukci minulých vjemů, zážitků, poznatků apod. Územní identita, obdobně jako sociální paměť spočívá na kontinuitě lidských projevů, tedy na akceptaci prostoru a času při jakékoliv identitě (regionální, národní, evropské). Územní identita obyvatel, ale i jejich sociální paměť, je odrazem komplexně pojaté prostorové a časové kontinuity změn. Pokud tvorbu identity chápeme v širších historických souvislostech jako fenomén vznikající z faktů obsažených v lidské paměti, pak nejen že nebudeme lepšími, jestliže paměťový obsah nám nemilý zavrhneme, ale taktéž naše identita nebude lepší, budeme-li prezentovat pouze to, co se nám momentálně jeví jako progresivní. Naopak tímto krokem se vzdálíme od výchozího bodu, umožňujícího nové aspekty tvorby identity v multikulturně se vyvíjejícím světovém prostoru.

Identita může být vytvářena i jiným způsobem a to projektováním vlastní budoucnosti. Tento způsob tvorby identity vystupuje zvláště intenzivně do evropského popředí od 90. let 20. století. Zejména pak po 1. 5. 2004, kdy v rámci evropského kontinentu začaly fungovat zcela nové společenské vazby a geopolitické souvislosti i ve vztahu ke středoevropským zemím (Dudinský; Dudinská, 2005, s. 110). Nově se formující integrační vazby a vztahy jsou zřetelně vázány na kontinuitu lidských činností. Transformace územních struktur by proto měla směřovat k intenzivnějšímu přiblížení se k dlouhodobě nejcenějším vazbám lidí s obývanou krajinou, tedy *geniu loci*, *geniu národního státu*, *geniu dlouhodobě formovaných makroregionálních uskupení*, *geniu Evropy* či *geniu planety Země*. Proto i při tomto způsobu tvorby evropské identity nelze pomíjet historické zkušenosti obyvatel jednotlivých subregionů Evropské unie (Vencálek, 1998, s. 86 – 87):

Projektování budoucí identity jen stěží může vycházet z napodobování „cizího vlivu“, ale mělo by být odrazem vnímání změn racionálních a iracionálních sil jak vně, tak i uvnitř daného územního celku. Projektování identity nemůže být jen výsledkem pouhého přizpůsobení se daným změnám. Projektování identity musí vycházet z principů vzájemného obohacování se jednotlivých sociálněekonomických a kulturních souvislostí rozvoje území, jež je charakterizováno stále se zvyrazňující neohraničeností a zvýšenou působností iracionálních složek (sociální aspekty lidské existence). To ale znamená, že projektování budoucí identity se může odvíjet od vzájemnosti projekce budoucí drobné každodenní práce a života obyvatel v obcích, a tedy projekce identity v úrovni lokální a místní s projekcí vzájemných souvislostí, ať racionálních či iracionálních sil v úrovni regionální, národní, transnacionální, makroregionální, evropské, ale i planetární. Bylo by proto nanejvýš pošetilé preferovat jakoukoliv vyšší územní integraci, aniž bychom systematicky nevytvářeli podmínky k co nejpestřejší sebestrukturalizaci a co nejpestřejší účasti lidí na životě jako takovém. Umožnit lidem, aby v nejširším slova smyslu byli sebou samými, znamená chápat a podporovat územní identitu obyvatel coby způsob jejich života. Protože se ale kultura vyvíjela v historických časoprostorových souvislostech, je nutno i identitu obyvatel v těchto dimenzích brát.

Z tohoto pohledu je nutno vnímat význam pojmu „implementace“ mnohem komplexněji, než je tomu dosud. Čas od času se totiž vyskytnou názory, že evropská identita by mohla nahradit „zastaralé“ identity národní, že evropská identita se dá vytvořit z identit národních apod. Vnímat jakékoliv identity vyšších hierarchických úrovní za pouhé sumy identit nižších hierarchických úrovní ale znamená nerespektovat poznatky teorie vzniku nových kvalit (teorie synergetiky), neboť pak by realita světa byla vnímána na bázi mechanických principů. Ve velkém množství případů je, bohužel, proces implementace vnímán jako proces pouhého převedení či převzetí cizího vzoru, schématu nebo struktury. K aplikačním činnostem byrokratických struktur a specialistů se dlouhodobě kriticky vyjadřuje v Evropě uznávaný český filozof V. Bělohradský (Bělohradský, 2013, s. 7)

Procesy jako byrokratizace a specializace institucionalizují nezodpovědnost – byrokrat jen jako idiot aplikuje předpisy, specialista jen jako idiot aplikuje svou metodu. V pozdně moderní společnosti veřejný prostor ovládl neoliberalní diskurs, který idiotskou (od řeckého idio – omezený, vlastní – „být uvězněn ve vlastním světě“) lhostejnost manažerů všech specializovaných odvětví k nesouhlasu a protestům 99% lidí vydává za „spontánní rozhodování svobodných vlastníků a spotřebitelů“ a legitimizuje tak institucionalizovanou nezodpovědnost jako normální stav společnosti.

Protože komplexně pojímaná ochrana a tvorba životního prostředí na planetě Zemi je spojena s dalším rozvojem každé národně pojaté kulturní krajiny, dostává se kromě evropské identity do popředí pozornosti i identita celoplanetární (Suša, 2010, s. 64):

Narůstající problémy světového životního prostředí jsou již několik dekád důležitým faktorem globalizace. Problémy přesahující hranice národních států a jejich společností tak vytvářejí společný zájem, kritérium kosmopolitní identity a spolupráce občanů různých zemí, což podporuje nový typ kolektivního přemýšlení, multikulturnost, uznání kulturní diversity, hledání společných lidských hodnot a rozšířené pojetí identit.

V historii vývoje evropské populace je vstoupení Maastrichtské smlouvy v platnost (od něhož uplynulo v roce 2013 dvacet let) akt neobyčejně významný. Tento fenomén, mající obrovskou sílu ovlivnit chování Evropanů, je patrně (v návaznosti na Amsterodamskou smlouvu) v novodobých dějinách Evropy tím nejvýznamnějším atributem úsilí v hledání nové kolektivní identity. Z příkladů historické vývojové analýzy (Amato, 2007, s. 94) ale vyplývá:

Kolektivní identity obsahují zárodky ochoty integrovat se, ale také se nenávidět. Základním problémem budoucnosti, protože právě v budoucnosti bude zapotřebí zbořit dělící stěny tam, kde ještě existují, bude nutno udržet na uzdě zárodky nenávisi, zasadit se o to, aby se oprávněné sebevědomí neproměnilo v nepřátelství vůči druhým.

Tajemství významu komplementárnosti lokálních, regionálních a globálních projevů lidského vědomí je skryto v poznání, že lidé mohou celou řadu aktivit realizovat globálně (například cestovat, vzdělávat se), ale žít nemohou všude, nýbrž vždy jen na daném konkrétním místě (přestože i to se může v průběhu života několikrát změnit). Čím výrazněji je utvářena spojitost člověka s místem, tím větší je jeho schopnost a ochota být otevřený vůči světu. Tak jako světobčanem či Evropanem není ten, kdo vykazuje vysokou prostorovou mobilitu v území, ale ten, kdo se díky bohatým zkušenostem ve styku s jiným prostředím dokázal změnit, tak bude nutno změnit samotnou politiku podpory vzniku nových kolektivních identit. Ať se nám to líbí či ne, ať souhlasíme či nesouhlasíme s dosavadními trendy společenského vývoje jednotlivých identit evropského obyvatelstva, mnohem větší úspěchy v sociálních kohezích velkých územních celků můžeme očekávat, když budeme zvýšenou pozornost věnovat tvorbě kohezních vazeb ve strukturách hierarchicky nižších. Role šíření znalostí genia loci a genia regionis je

v tomto procesu nenahraditelná. Navíc, poroste tak sebevědomí občanů ze sdílení evropského občanství i ochota podřízovat se povinností plynoucím z úsilí o uchování společensko-kulturní pestrosti života obyvatel na planetě Zemi.

Literatura:

- AMATO, G. – POZZI, L.: Je jiný svět možný? /Cesta k pochopení a změně. Brno: Doplněk, 2010.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Odpovědnost v pozdně moderní společnosti / Rizika a hrozby. In: Právo. Salon / Literární a kulturní příloha, 12. červenec 2012, č. 778, s. 5, 7.
- ČAPEK, K.: V zajetí slov. Praha: Svoboda, 1969
- DUDINSKÝ, V. – DUDINSKÁ, I. Environmentálny rozmer občianstva. In: Formovanie európskej občianskej spoločnosti. Prešov: FF PU, 2005. s. 109 – 112.
- GRYGAR, F.: Komplementarita kalkulující a kvalitativní deskripce. In: Teorie vědy / Theory of Science, 2011, roč. XXXII, č. 2, s. 271 – 297.
- PLICHTOVÁ, J. (ed.): Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: telia a realita. Bratislava: VEDA, 2010.
- SUŠA, O.: Globalizace v sociálních souvislostech současnosti / Diagnóza a analýza. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 2010.
- VENCÁLEK, J.: Protisměry územní identity. Český Těšín: OLZA, 1998.
- VENCÁLEK, J.: Zlínský kraj genius loci. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004.
- VENCÁLEK, J.: Moravskoslezský kraj genius loci. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005.
- VENCÁLEK, J.: Jihomoravský kraj genius loci. Opava: Optys, 2007.
- VENCÁLEK, J.: Trenčiansky kraj génius loci. Nemšová: J + K, 2010
- VENCÁLEK, J.: Žilinský kraj genius loci. Katolícka univerzita v Ružomberku, 2011.
- VENCÁLEK, J.: Trnavský kraj genius loci. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2012.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA č. 024PU-4/2012 „Geokonfliktológia – koncepcia výučby nového predmetu a vypracovanie vysokoškolskej učebnice“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).

„PATTERNS OF DEMOCRACY“ ARENDA LIJPHARTA A JEHO KRITIKA

BRANISLAV DOLNÝ – DARINA MALOVÁ

Katedra politológie
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Email: dolny@fphil.uniba.sk
darina.malova@uniba.sk

Abstract:

The study analyzes Lijphart's theory on patterns of democracy (consensus and majority), including his critiques, which are divided into four streams. The first focuses on theoretical assumptions and the design of models. The second one questions methodological issues and operationalization of indicators. The third concerns Lijphart's empirical analysis and his findings. The fourth deals with his normative conclusions about consensus democracy. The authors also assess the research applicability of this theory and suggest some alternatives.

Key words:

Lijphart, Patterns of democracy, 'Consocial', Consensus and majority democracy.

Práce holandského politológa Arenda Lijpharta patria k najznámejším publikáciám teoretického a empirického výskumu demokracie v povojnovom období (Bormann, 2010; Lane a Ersson, 1999). Tento záujem vyplýva zo syntetizujúceho skúmania demokratických inštitúcií, ktorý viedol k záveru, že existujú dva základné modely etablovaných demokracií – konsenzuálny a väčšinový. Vo svojej zatiaľ poslednej knihe na túto tému, *Patterns of Democracy – Government Forms and Performance in 36 Countries* (1999) nielenže demonštruje existenciu týchto dvoch odlišných typov demokracie, ale rovnako skúma ich dôsledky na ekonomické, politické a sociálne podmienky jednotlivých demokracií (Bormann, 2010). Na základe tejto analýzy jed-

noznačne preferuje konsenzuálny model demokracie, ktorý je podľa neho „láskavejšou a jemnejšou“ (*kinder and gentler*) vládou, čím dostáva jeho práca aj normatívny rozmer. Lijphartove modely konsenzuálnej a väčšinovej demokracie sú bezpochyby jedným z najvplyvnejších a najznámejších rozlíšení moderných demokracií (Mainwaring, 2001).

Lijphartova práca vyprovokovala rozsiahlu diskusiu o teoretických predpokladoch, metodologických postupoch a empirických zisteniach, ktorá odhalila viacero problematických bodov, nejasností a nedostatkov. Cieľom našej štúdie je zmapovať Lijphartovu typológiu, jej kritiku a posúdiť vhodnosť jej využitia na ďalšie teoretické a empirické komparatívne analýzy.

Historický vývoj Lijphartových modelov demokracie

Lijphartove modely demokracie sú výsledkom syntetizujúceho a kontinuálneho výskumu. Možno pozorovať induktívny postup budovania všeobecnej teórie na základe postupnej generalizácie od prípadovej štúdie (Holandsko), cez konceptualizáciu tzv. konsociačnej teórie, založenej na rozdieloch medzi britskou demokraciou a vybranými európskymi kontinentálnymi demokraciami, až po komplexnú teóriu postavenú na dichotomických konceptoch westminsterského (väčšinového) a konsenzuálneho modelu demokracie (Malová a Šatka, 2004). Pre hlbšie pochopenie záverov, s ktorými prichádza Lijphart v *Patterns of Democracy*, je vhodné predstaviť jeho predchádzajúce publikácie a zachytiť ich teoretický vývoj a závery.

Lijphartova prvá dôležitá štúdia, *Politics of Accommodation* z roku 1968, nadväzuje na odbornú debatu prebiehajúcu v 50. a 60. rokoch 20. storočia, zameranú predovšetkým na skúmanie podmienok politickej stability v demokratických režimoch. Štúdia vychádza z prípadu Holandska a snažila sa vysvetliť stabilitu jeho demokratického usporiadania, ktoré pretrvávalo aj napriek hlbokým náboženským štiepeniam spoločnosti, ktoré inde viedli ku kolapsu demokracie. Lijphart reagoval na dovtedy prevládajúci názor, že stabilná a funkčná parlamentná demokracia potrebuje politické inštitúcie, ktoré existujú vo Veľkej Británii (Norris, 2008; Malová a Šatka, 2004). Polemizoval najmä s Mauriceom Duvergerom, ktorý porovnávajúc demokraciu vo Veľkej Británii a vo Francúzsku, dospel k záveru, že stabilná demokracia potrebuje väčšinový volebný systém, ktorý generuje systém dvoch hlavných politických strán (bipartizmus). Vďaka tomu sa vo voľbách stáva jasným víťazom iba jedna strana, ktorá následne vytvára väčšinovú vládu a zabezpečuje si jej stabilitu prostredníctvom straníckej disciplíny. Bez takéhoto inštitucionálneho usporiadania parlamentné demokracie čaká osud Nemecka po páde Weimarskej republiky, alebo medzivojnového Talianska, kde demokratické vlády vystriedal fašistický režim. V najlepšom prípade ich mohol čakať osud Francúzska a povojnového Talianska, ktoré mali nestabilné a chaotické vlády.

Lijphart tu tvrdí, že existuje aj iná, doteraz v teórii nepovšimnutá forma demokracie – konsociačná demokracia, ktorá je tiež stabilná, čo vyplýva z neformálnych inštitúcií, medzi ktoré zaradil veľké koalície, dohody elít a sociálne dohody (znaky „konsocializmu“). Na jednej strane uznáva koncepciu sociálnych štiepení, chápujúcich politiku ako odraz sociálnej štruktúry, podľa ktorej veľká fragmentácia a vzájomne sa posilňujúce štiepenia vedú k nestabilite, ale na druhej strane upozorňuje, že politika „akomodácie“ elít (spolupráca založená na inštitúciách) kompenzuje očakávané negatívne dôsledky fragmentácie. Politika vyjednávania a dohody rozdelenej politickej elity nemusia byť formálne etablované a predsa prispievajú ku riešeniu konfliktov. Ide o protiklad britského modelu, ktorý sa vyznačuje nepriateľskými vzťahmi politických elít. Lijphart interpretuje konsocializmus viac behaviorálne ako inštitucionálne a zameriava sa predovšetkým na existenciu veľkých koalícií (Lane a Ersson, 1999).

V nasledujúcej knihe, *Democracy in Plural Societies* z roku 1977, skúma vzorku 17 krajín (vrátane rozvojových), rozdelených hlbokými (etnickými, náboženskými, triednymi) štiepeniami spoločnosti a pozoruje tzv. „konsociačné praktiky“, t. j. neformálne pravidlá podieľania sa moci, bez ktorých hrozí politická nestabilita. Tieto mechanizmy sa už netýkajú len správania elít, ale ide o štyri inštitucionálne zložky, z ktorých najdôležitejšia je *veľká koalícia*, v ktorej sú zastúpení politici zo všetkých dôležitých segmentov spoločnosti.

Druhým mechanizmom je *vzájomné veto*, zabezpečujúce ochranu menšinových záujmov. Treťou charakteristikou je *pomerné zastúpenie* v parlamente a aj v štátnej správe. Štvrtým znakom je *autonómia* jednotlivých skupín, t. j. pravidlá decentralizácie moci (Lijphart, 1977). Uplatňovanie a fungovanie týchto inštitúcií závisí od konkrétnych podmienok v daných rozdelených spoločnostiach.

Lijphart sa ďalšou knihou *Democracies* (1984) posunul k zásadnejším a všeobecnejším záverom, keďže porovnáva väčší počet demokratických krajín a viacero (teraz už formálnych) inštitúcií, ktoré delí na dva základné modely demokracie: *konsenzuálnej* a *westminsterskej* (*väčšinovej*). Definitívne sa zameral na ideálne typy, ktoré majú zachytiť inštitucionálnu podstatu fungovania demokracie. Politické inštitúcie sa síce líšia, ale existujú iba dve základné logiky inštitucionálnej koherencie, ktoré predstavujú protiklady (Lane a Ersson 1999). Westminsterský model demokracie sa vyznačuje logikou splynutia, fúzie moci (*power fusion*) a konsenzuálna demokracia logikou zdieľania moci (*power sharing*). Odlišujú sa ôsmimi inštitucionálnymi charakteristikami¹. Každý model pritom vychádza z iného chápania základnej idey demokracie – vlády ľudu. Kým prvý, westminsterský model charakterizuje vláda väčšiny, pre konsenzuálny model je typická vláda čo najväčšieho počtu ľudí.

Koncepcie konsenzuálnej a väčšinovej demokracie boli ďalej dopracované v roku 1999 v knihe *Patterns of Democracy*. Oproti *Democracies* je tu viacero úprav², z ktorých sú najdôležitejšie tri (Bormann, 2010). V prvom rade sa zmenili inštitucionálne charakteristiky. Lijphart pridáva tri nové (existenciu/absenciu nezávislosti centrálnych bánk; korporativizmus; kontrolu ústavnosti) a jednu vynecháva (počet štiepení reprezentovaných v straníckom systéme)³. Druhým posunom je významné rozšírenie empirického rozsahu práce pridaním ďalších 15 prípadov, čím nová vzorka narástla na 36 prípadov. Treťou zmenou je posun v Lijphartovom hodnotení konsenzuálnej demokracie, ktorá nielenže dosahuje rovnako dobré makroekonomické výsledky ako väčšinová, ale tú v kvalite demokracie. Znamená to, že pri akejkoľvek sociálnej štruktúre (nielen v hlboko rozštiepených spoločnostiach) fungujú inštitúcie zdieľania moci lepšie ako väčšinové rozhodovanie (Lane a Ersson, 1999). *Patterns of Democracy* má dva hlavné ciele, prvým je popis dvoch zá-

¹ 1. koncentrácia exekutívnej moci, 2. exekutívno-legislatívne vzťahy, 3. stranícky systém, 4. počet štiepiacich línií straníckeho konfliktu, 5. volebný systém; 6. exekutívne rozdelenie moci, 7. legislatívne rozdelenie moci a 8. rigidnosť ústavy

² Lijphart sám identifikuje 9 základných zmien (Blížšie Lijphart 1999: x-xiii).

³ Lijphart uvádza, že v tomto prípade nejde o inštitucionálnu charakteristiku.

kladných modelov demokracie a druhým ich empirické zhodnotenie (Bormann, 2010). Demokracie rozlišujeme na základe 10 indikátorov, ktoré spolu s ich operacionalizáciou sumarizuje tabuľka č. 1. Indikátory sú rozdelené do dvoch dimenzií, „exekutívno-straníckej“ a „federálno-unitárnej“, ktoré umožňujú vytvoriť konceptuálnu mapu demokracie (Malová a Šatka, 2004). Prvá dimenzia vyjadruje del'bu moci a zahŕňa vzťahy

medzi kabinetom, parlamentom, politickými stranami a záujmovými skupinami, čím reflektuje mieru kolektívneho rozhodovania. Federálno-unitárna dimenzia zas reprezentuje difúziu moci na štátnom území, t. j. vzťahy medzi centrálnou (federálnou) a regionálnou vládou, medzi komorami parlamentu a tiež zahŕňa existenciu a právomoci nezávislého ústavného súdu a centrálnej banky (Lijphart, 1999).

Tabuľka č. 1: Charakteristiky Lijphartových modelov demokracie a ich operacionalizácia

Charakteristika	Operacionalizácia
<i>Exekutívno-stranícka dimenzia</i>	
Exekutívna moc	Časové obdobie, kedy boli pri moci vlády jednej strany alebo minimálne väčšinové koalície – čím väčší podiel týchto typov vlád, tým je koncentrovanejšia moc v exekutive.
Exekutívno-legislatívne vzťahy	Premenná 1: čas, kedy je koalícia jednotná. Premenná 2: každá zmena vedenia vlády, či výskyt volieb. Dominancia exekutívy je počítaná ako priemer premenných, čím dlhšie koalície pretrvávali, tým väčšia dominancia exekutívy.
Stranícky systém	Laakso-Taageperov index exekutívneho počtu strán v parlamente. Približovanie sa číslu 2 znamená bipartizmus.
Volebný systém	Gallagherov index disproporcionalnosti.
Záujmové skupiny	Siaroffov index korporativizmu.
<i>Federálno-unitárna dimenzia</i>	
Exekutívna dimenzia moci	Poradová škála vytvorená Lijphartom, ktorá hodnotí krajiny vo dvoch dimenziách – centralizácia a stupeň federácie.
Legislatívna dimenzia moci	Poradová škála vytvorená Lijphartom hodnotiaca prítomnosť a silu bikameralizmu v danej krajine.
Ústava	Poradová škála vytvorená Lijphartom, zaraďuje krajiny podľa potrebnej väčšiny na zmenu ústavy.
Kontrola ústavnosti	Poradová škála vytvorená Lijphartom rozlišuje žiadne, slabé, stredné a silné súdne preskúmanie ústavnosti zákonov.
Centrálne banky	Zložený index hodnotiaci nezávislosť centrálnych bánk na škále 0-1.

Zdroj: Bormann, 2010.

Na základe uvedených charakteristík a indikátorov Lijphart rozpracoval svoje dva ideálne modely, ktoré

reprezentujú krajné variácie inštitúcií uvedené v tabuľke 2.

Tabuľka č. 2: Konsenzuálny a westminsterský (väčšinový) model demokracie a ich charakteristiky

Konsenzuálny model	Westminsterský model
Exekutívno-stranícka dimenzia	Exekutívno-stranícka dimenzia
Konsenzuálny model	Westminsterský model
Exekutívno-legislatívna rovnováha	Dominancia exekutívy
Multipartizmus	Bipartizmus
Proporčný volebný systém	Väčšinový volebný systém
Korporativizmus	Pluralizmus záujmových skupín
Federálno-unitárna dimenzia	Federálno-unitárna dimenzia
Federálna a decentralizovaná vláda	Unitárna a centralizovaná vláda
Symetrický bikameralizmus	Unikameralizmus
Veľmi rigidná ústava	Flexibilná ústava
Nezávislý ústavný súd	Absentuje kontrola ústavnosti
Nezávislá centrálna banka	Centrálna banka závisí od exekutívy

Zdroj: Malová a Šatka, 2004.

Treba poznamenať, že Lijphart sa posunul v smerovaní kauzality od skúmania politického systému ako závislej premennej (ktorá je ovplyvnená sociálnou štruktúrou), k chápaniu politického systému ako východiska (nezávislej premennej), ktoré kauzálny určuje ekonomické a sociálne výsledky krajiny. Politické inštitúcie nie sú už ovplyvnené charakterom spoločnosťou, ale samy ovplyvňujú spoločnosť (Bormann, 2010).

V súvislosti s vývojom Lijphartových predstáv treba objasniť definičné rozdiely a vzťah medzi pôvodnou kategóriou konsociačnej demokracie a modelom konsenzuálnej demokracie. Značne prekrývajú, ale nie sú totožné. Konsociačná demokracia nemôže byť chápaná ako zvláštna forma konsenzuálnej demokracie a vice versa (Lijphart, 2000 a 2008, s. 8). Pokiaľ koncept konsociačnej demokracie bol výsledkom analýzy a vysvetlením deviantných prípadov, kde sa ukázala možnosť fungovania stabilnej demokracie aj v hlboko rozdelených spoločnostiach, tak koncepcia konsenzuálnej demokracie sa snažila zdefinovať a presnejšie merať konsociačnú demokraciu. Výsledkom sa však stal nový koncept, ktorý nie je totožný s predchádzajúcim (Lijphart, 2000).

Základným rozdielom je, že štyri konsociačné princípy sú širšie ako konsenzuálne črty, napr. konsociačné veľké koalície môžu mať formu širokých, nadrozmerých viacstranických koalíčných kabinetov, čo predpokladá konsenzuálna demokracia, ale môžu nimi byť aj rôzne iné neformálne mechanizmy. Konsociačná demokracia tiež v Lijphartovom pojatí znamená čo najširšie zahrnutie sociálnych skupín, nielen politických strán. Na druhej strane konsociačná demokracia neobsahuje viacero črt konsenzuálnej demokracie, ako napr. bikameralizmus, kontrolu ústavnosti a nezávislú centrálnu banku. Konsociačná demokracia zdôrazňuje neformálne praktiky a konanie aktérov, konsenzuálna demokracia sa týka formálnych inštitúcií. Konsenzuálne charakteristiky umožňujú kvantitatívne meranie a hodnotenie, čo pri konsociačných charakteristikách nie je možné. Konsenzuálne demokracie síce vytvárajú viaceré pohnútky pre široké zdieľanie moci a skupinovú autonómiu, konsociačná demokracia ich však priamo vyžaduje¹. Vďaka širšiemu obsahu konsociačná demokracia je „silnejšou medicínou“ pre rozdelené spoločnosti (Lijphart, 2008). Vďaka lepšej merateľnosti, súvisu premenných a vyššiemu počtu prípadov je konsenzuálna demokracia vhodnejšia pre kvantitatívne analýzy (Bogaards, 2000).

Kritika Lijphartových modelov demokracie

Kritické reakcie vyvolané Lijphartovou prácou možno zaradiť do štyroch základných okruhov. Prvým okruhom je teoretická kritika predpokladov a konštrukcie modelov demokracie. Druhá rovina smeruje na metodologický výber a operacionalizáciu indikátorov. Tretia oblasť sa dotýka Lijphartovej empirickej analýzy a zistení, s čím úzko súvisí aj štvrtý smer kritiky normatívneho hodnotenia konsenzuálnej demokracie.

Teoretické problémy konštrukcie modelov demokracie a ich predpokladov

Prvým teoretickým problémom Lijphartových modelov demokracie je ich vnútorná koherencia. Lijphart ich predstavuje ako ideálne typy, ktoré sa snažia posilniť základnú logiku podoby politickej moci (fúzia moci vs. zdieľanie moci). Inštitucionálne črty majú potom túto základnú logiku vyjadriť. Základnou otázkou je, či ide o nevyhnutné podmienky, alebo súbor viacerých postačujúcich podmienok, čím sa zaoberajú Lane a Ersson (1999), ktorí zároveň analyzujú jednotlivé inštitúcie.²

V prípade Westminsterského modelu demokracie je nepísaná ústava sotva nevyhnutnou podmienkou fúzie moci, pretože to nijako nesúvisí s exekutívou. Podobne neimplikuje fúziu moci ani unitárny štát. Kontrola ústavnosti znamená síce obmedzenie dominancie exekutívy, z jej absencie, resp. nedostatku automaticky nevyplýva dominancia vlády. Väčšinové volebné systémy síce môžu viesť k fúzii moci vďaka „vyrobeným“ väčšinám, opačné tvrdenie však nemusí byť pravdivé a pomerné systémy nemusia exekutívnej dominancii zabrániť. V prípade jednokomorových parlamentov, resp. asymetrického bikameralizmu, tieto taktiež neznamenajú exekutívnu dominanciu, tá závisí od konštelácie síl v nich. Môže sa síce zdať, že exekutívna dominancia predpokladá minimálne víťazné koalície, avšak môže nastať aj pri inom type koalície.

Tvrdenie, že uvedené inštitúcie sú nevyhnutnými podmienkami westminsterského modelu demokracie, preto ťažko obstojí. Nie sú to ani postačujúce podmienky, nakoľko žiadna z nich nepostačuje pre exekutívnu dominanciu (Lane a Ersson, 1999). Rovnako to platí aj pre konsenzuálnu demokraciu, pretože zdieľanie moci sa nedá určiť ani ako naplnenie všetkých inštitucionálnych charakteristík (typ koalície, bikamera-

¹ Konceptuálnu kritiku konsociačnej demokracie a jej normatívnych implikácií pozri Bogaards, 2000.

² Lane a Ersson analyzujú „pôvodné“ inštitucionálne črty oboch modelov z Lijphartovej knihy *Democracies* z roku 1984. Lijphartova modifikácia inštitucionálnych črt v *Patterns of Democracies* (1999) však nemá vplyv na kritiku koherencie jeho modelov, preto sa ňou zaoberáme.

lizmus, pomerný volebný systém, súdny dohľad, federalizmus)¹ a ani jednu z nich nemožno označiť ako nevyhnutnú podmienku. Oba modely nie sú jasne definované cez kľúčové pojmy fúzie alebo zdieľania moci, a preto sa nedá presne určiť, ktoré inštitúcie ich naplňujú. Oba modely nie sú teoreticky súdržné, čo vyplýva z definíčných nedostatkov. Lijphart nedefinoval, čo znamená pojem konsenzuálna demokracia a definícia väčšinovej demokracie ako „vlády väčšiny ľudu“ (Lijphart, 1999, s. 31) nie je uspokojivá, lebo parlamentná väčšina sa nevyhnutne neprekrýva s väčšinou voličov (Müller-Rommel, 2008).

Viacerí autori (Nagel, 2000; Blondel a Battegazzore, 2002; McGann, 2004) poukazujú na Lijphartove nesprávne používanie pojmu väčšiny (*majority*). Ten si zamieňa pojem absolútnej väčšiny (*majority*) s pojmom relatívnej väčšiny (*plurality*)². Jeho väčšinové demokracie sú skôr pluralitnými demokraciami, keď sa vláda opiera nie o absolútnu, ale relatívnu väčšinu voličov. Skutočná väčšinová demokracia sa potom nenachádza na okraji pomyselného kontinua ako protiklad konsenzuálnej demokracie, ale skôr v jeho strede. Problematické chápanie väčšinového rozhodovania u Lijpharta ďalej rozvíja McGann. Lijphartova dichotómia konsenzuálnej a väčšinovej demokracie podľa neho zmiešava dve rozdielne dimenzie uplatňovania väčšinového rozhodovania, ktoré je potrebné dôsledne rozlišovať. Prvou sú pravidlá, ako sú volení poslanci a druhou je spôsob, akým sa dosahujú samotné kolektívne rozhodnutia. Vláda väčšiny (*majority rule*) by sa nemala stotožňovať s volebnými systémami relatívnej väčšiny (*first-past-the-post*), kde v jednomandátových obvodoch získava mandát kandidát s najvyšším počtom hlasov. Vláda väčšiny sa týka voľby medzi alternatívami, keď zvíťazí tá, ktorá získa viac hlasov (McGann, 2004 a 2006). Väčšinové rozhodovanie vyplýva z princípu maximalizácia politickej rovnosti, kľúčovej charakteristiky demokracie.

Je nešťastné, že pojem „väčšinový“ sa používa v Lijphartovom duchu pre označenie pravidla „víťaz berie všetko“, typického pre britský westminsterský systém vlády. Paradoxne sa tak zabúda na krajiny, ktoré sa ďaleko viac približujú teoretickému modelu väčšinového rozhodovania (napr. Holandsko, Švédsko, Dánsko či Nórsko) a ktoré Lijphart charakterizuje ako konsenzuálne demokracie. Väčšinové rozhodovanie totiž nemusí vôbec znamenať jedinu (stálu) väčšinu, ktorá vládne (McGann 2004). Teória sociálneho výberu

práve naopak zdôrazňuje nestálosť väčšín a náchylnosť väčšinového rozhodovania k tzv. cykleniu. Možnosť výskytu cyklických väčšín súvisí s teoretickými problémami agregácie³ individuálnych preferencií a objavuje sa pri rozhodovaní o otázke, ktorá má viac dve riešenia. Väčšinové rozhodovanie tiež môže vytvárať cyklické väčšinové koalície. Ak je nejaká skupina vylúčená z víťaznej koalície, tak stále má šancu, že môže získať na svoju stranu niektorých členov vládnucej koalície, rozbiť vládu a vytvoriť novú väčšinu. Znamená to, že aj pri väčšinovom rozhodovaní je možné uplatňovanie širokých koalícií a noriem inkluzívneho a konsenzuálneho rozhodovania (McGann, 2004).

Lijphartove rozlíšenie väčšinovej a konsenzuálnej demokracie podľa McGanna zmiešava konsenzuálne výsledky s konsenzuálnymi inštitúciami. Konsenzuálna demokracia podľa neho produkuje konsenzuálne výsledky nie vďaka konsenzuálnym inštitúciám (t. j. inštitúciám vyžadujúcim konsenzus), ale kvôli potrebe vyjednávať, čo vyplýva z väčšinového princípu rozhodovania a pomerného volebného systému, ktorý vedie ku koalíciám (McGann, 2006). Podľa týchto dvoch základných znakov potom tento autor modifikuje typológiu ústav a inštitúcií a prichádza k štyrom typom krajín. Prvým sú krajiny s pomerným volebným systémom a malými prekážkami väčšinového rozhodovania, ktoré označuje ako „konsenzuálne“ demokracie. Príkladmi takýchto krajín sú škandinávské krajiny, Holandsko a Rakúsko. Druhým typom sú krajiny s pomerným systémom a prvkami superväčšinového rozhodovania. Ide o krajiny blízke Lijphartovej predstave konsenzuálnych demokracií, s inštitúciami vyžadujúcimi si širšiu ako iba väčšinovú podporu (konsenzus je tu na rozdiel od predošlého typu vyžadovaný inštitucionálnymi pravidlami). Príkladmi takéhoto typu sú napr. Nemecko, Belgicko a Švajčiarsko, ktoré označuje ich ako krajiny so superväčšinovým zdieľaním moci (*super-majority power sharing*). Tretím typom sú tzv. westminsterské demokracie, ktoré sú charakteristické väčšinovým volebným systémom a malými prekážkami väčšinového rozhodovania. Prípadmi tohto typu sú napr. Veľká Británia, Francúzsko a Kanada. Posledným typom je spojenie väčšinového (pluralitného) volebného systému so superväčšinovým rozhodovaním.

³ Prvý poukázal na tento problém už Condorcet a je známe vo forme tzv. Condorcetovho paradoxu. Ide o situáciu, kde možnosť A víťazí nad možnosťou B, možnosť B zase nad možnosťou C, ale C poráža možnosť A. V takomto prípade nie je jasný výsledok väčšinového hlasovania. Väčšinové hlasovanie preto neprodukuje jediný možný „najlepší“ výsledok, ale výsledok je neistý a závislý od rôznych vonkajších okolností (napríklad podľa toho kto predkladá možnosti na hlasovanie), prípadne je ho možné považovať za náhodný. Cyklenie väčšinového rozhodovania vyplýva z absencie jeho tranzitívnosti, t. j. neschopnosti zohľadňovať poradie preferencií (McGann, 2006).

¹ Je problém určiť, ktorá koalícia je protikladom minimálne víťaznej koalície a tiež väčšina krajín má jednokomorové resp. asymetricky dvojkomorové parlamenty, preto táto črta nie je relevantná.

² Blondel a Battegazzore (2002) poukazujú na etymologický nesúlad kontrastovania konsenzu a *majoritarizmu*. Opakom konsenzu je podľa nich konflikt, opakom pojmu *majoritarizmus* je proporcionalita.

vaním. Príkladom takejto demokracie sú predovšetkým USA.

McGann analyzuje (v porovnaní s Lijphartom menšiu) vzorku konsenzuálnych krajín z hľadiska ich stability, ochrany menšinových práv a ekonomických výsledkov. Prichádza k záveru, že konsenzuálne demokracie majú v týchto troch dimenziách prinajmenej rovnako dobré výsledky ako ostatné typy (McGann, 2006). McGannova typológia poukázala nielen na výrazné rozdiely skrývajúce sa v Lijphartových kategóriách konsenzuálnych a väčšinových demokracií, ale pomáha tiež spresniť pojmy konsenzuálnej demokracie a konsenzuálneho rozhodovania. Ústrednou charakteristikou konsenzuálnej demokracie je atribút zdieľania moci a nie dominancia jednej väčšiny. Neexistuje preto protiklad zdieľania moci a väčšinového pravidla rozhodovania, ako to prezentuje Lijphart. Väčšinové rozhodovanie nevytvára typicky dominanciu jednej väčšiny, ak je spojené s pomerným zastúpením, keďže jedna strana spravidla nezíska absolútnu väčšinu v parlamente a treba vytvárať koalície a hľadať kompromisy. Vo väčšine Lijphartových konsenzuálnych demokracií nie je konsenzuálnosť výsledkov výsledkom „konsenzuálnych inštitúcií“ (ktoré konsenzus vyžadujú ako podmienku), ale výsledkom faktu, že každá strana potrebuje spojencov a prípadne môže byť prehlasovaná alternatívnou koalíciou (McGann, 2006). Konsenzuálne demokracie v západnej Európe vytvorili inštitúcie, ktoré existujú kvôli naplneniu politickej rovnosti a nie kvôli právu veta pre menšiny, ako uvádza Lijphart.

Sám Lijphart v esejí reflektujúcej svoje dielo priznáva, že zdieľanie moci sa priveľmi nelíši od základného princípu vlády väčšiny (Lijphart, 2008), čím sám spochybňuje dichotomický charakter modelov demokracie, ktoré sú na tomto kritériu založené. Rovnako súhlasí s fundamentálnym predpokladom, že vláda väčšiny je nadradená vláde menšiny, ale vládu väčšiny pokladá len za minimálnu požiadavku rozhodovania (Lijphart, 2008). Nekladie do protikladu väčšinovú a menšinovú vládu, rozdiel vidí v šírke väčšiny, ktorá môže byť tesná (*bare majority*), alebo široká (*broad majority*). Lijphart jednoznačne preferuje široké väčšiny, ale neobhajuje väčšinové rozhodovanie ako také. Priama inštitucionalizácia, prípadne nepriame presadenie (pomocou neformálnych pravidiel) rozhodovania „širokými“ väčšinami, nevzniká vláda väčšiny, ale uprednostňuje sa superväčšinové rozhodovanie, resp. istá forma menšinového veta. To znamená privilegovanie istých alternatív (na druhej strane samozrejme aj znevýhodnenie iných), ale predovšetkým víťazí status quo, čím sa narušá neutralita. Okrem narušenia princípu politickej rovnosti sú v tomto prípade výsledkom aj ďalšie problémy, spojené so superväčšinovým rozhodovaním, napr. len ťažko sa mení súčasný stav, zvyšujú sa ideologicky koncentrované menšiny, alebo je možné strategicky blokovať rozhodnutie.

Rozhodovanie vyžadujúce si nadmerné väčšiny však býva predovšetkým spájané s ochranou menšín. Aj v tomto prípade je jeho výhodnosť sporná, resp. minimálne podmienená. Ako ukazuje McGann (2004 a 2006), tieto predstavy vychádzajú z istých predpokladov, z ktorých kľúčový hovorí o ohrození menšín zmenou súčasného stavu. Musíme si byť veľmi istý, že potenciálna zmena statusu quo ohrozuje menšiny oveľa viac, ako jeho nemennosť, aby sme obhájili toto východisko. V niekedy môže superväčšinové rozhodovanie predstavovať prekážku pre ochranu práv menšín, napr. v prípade ochrany práv nových menšín alebo prípadné budúce dôsledky súčasného stavu. Neznamená to, že menšinové veto (resp. superväčšinové rozhodovanie) nemôže v istých prípadoch efektívne chrániť menšiny a nie je vhodnejšou alternatívou k väčšinovému rozhodovaniu, rozhodne ho nemožno automaticky preferovať pred väčšinovým rozhodovaním ani vtedy, keď ide o ochranu menšín.

Ďalším problematickým bodom Lijphartovej koncepcie je nedostatočná pozornosť, venovaná prezident-skému systému (Lane a Ersson, 1999; Bormann, 2010). Lijphart to vysvetľuje tým, že pre odlíšenie konsenzuálnych a väčšinových systémov je dôležitý vplyv exekutívy na legislatívu a nie ich ústavná podoba. Nie je vôbec jasné, ku ktorému modelu prezidentské demokracie patria. Ústavné rozdelenie moci by ich predurčovalo ku konsenzuálnemu typu, ale Lijphart hovorí o ich teoretickom spojení s väčšinovou demokraciou (Lijphart, 2008, s. 141). Problémy so zaradením prezidentských systémov podčiarkuje to, že nie je možné použiť index exekutívnej dominancie. Viedlo to k oprave o jednotlivých prípadoch prezidentských demokracií, čo znamená, že daný koncept merania je nevhodný (Roller, 2005).

Ani vzťah oboch modelov k inštitútom priamej demokracie nie je jasný. Lijphart uvádza, že koncept priamej demokracie nie je systematicky spojený s jeho dvoma dimenziami demokracie. Vatter (2009) sa však tejto otázke venuje a ukazuje, že ak rozdelíme referendá na kontrolované (pasívne) a nekontrolované (aktívne), tak ich možno priradiť k Lijphartovým modelom. Kontrolované referendum, ktoré môže byť iniciované vládou, možno považovať za charakteristiku väčšinovej demokracie, lebo znamená koncentráciu moci. Nekontrolované referendum, ktoré môžu iniciovať občania, sa dá pokladať za znak konsenzuálnej demokracie, lebo rozptyľuje moc. Vatter dokonca rozdeľuje konsenzuálne demokracie podľa dvoch rôznych stratégií zdieľania moci a priama demokracia má v tejto kategorizácii dôležitú úlohu. Prvou skupinou sú tzv. „parlamentno-reprezentatívne typy“, kde je konsenzus vecou kompromisu zvolených lídrov v prostredí parlamentu (napr. Belgicko). Do druhej triedy patria krajiny s priamou demokraciou, kde širšia integrácia politických síl vo vláde je dôsledkom priamej demokracie

(napr. Švajčiarsko). Vatter tak na jednej strane dokazuje možnosť systematického prepojenia priamej demokracie s Lijphartovými modelmi a ukazuje nové mechanizmy zdieľania moci, čím rozširuje jeho pôvodný rámec. Na druhej strane sa však komplikuje rozlíšenie oboch typov demokracie a ich charakteristika cez jednotlivé znaky.

Výrazne problematickým bodom je rozdelenie charakteristík do dvoch dimenzií (exekutívno-straníckej a federálno-unitárnej). Dostávame sa do situácie, keď máme iba dva ideálne typy, ale až štyri empirické skupiny demokratických inštitúcií. Je zaujímavé, že Lijphart z tohto poznatku nevyvodzuje žiadne teoretické ani empirické závery o ich súvislosti (Müller-Rommel, 2008), resp. neponúka zdôvodnenie o ich systematickom spojení (Roller, 2005). Obe dimenzie navyše vychádzajú z odlišných teoretických koncepcií. V prípade dimenzie federalizmus-unitarizmus sú zohľadňované štrukturálne znaky politického systému, kým dimenzia exekutíva-strany sa týka dôsledkov štrukturálnych znakov politického systému (McGann, 2004; Taagepera, 2003). Ak charakteristiky federálno-unitárnej dimenzie sú priamo podmienené inštitucionálnym dizajnom a sú oddelené, tak charakteristiky exekutívno-straníckej dimenzie nie sú priamo inštitucionálne determinované (s výnimkou volebného systému), ale sú zase logicky prepojené, čo vysvetľuje ich vysokú mieru korelácie (Taagepera, 2003). Otázne je aj zaradenie dvoch nových charakteristík (korporativizmus, nezávislosť centrálnych bánk), ktoré nemajú nijaký priamy súvis s príslušnými dimenziami. Štruktúry štátu a združení nemožno priradiť výkonnej moci ani stranám a centrálné banky nijako nesúvisia s dimenziou federalizmus-unitarizmus (Müller-Rommel 2008). Spochybniť možno aj zaradenie celej federálno-unitárnej dimenzie ako základného rozlišovacieho znaku modelov demokracie. Fakt, že väčšina konsenzuálnych demokracií tvoria unitárne štáty môže naznačovať, že sa spája predovšetkým s veľkosťou štátu, nie so všeobecným rozdelením moci, čo znamená, že táto dimenzia mohla byť vynechaná.

Pochybnosti o tom, že Lijphartove modely demokracie postihujú základnú odlišnosť a logiku fungovania demokracie okrem zmienených teoretických argumentov posilňujú aj výsledky empirických výskumov, ktoré aplikovali jeho schému na inú vzorku krajín. V prípade strednej a východnej Európy sa nezistila žiadna súvislosť medzi inštitucionálnymi črtami konsenzuálnej a väčšinovej demokracie (Roberts, 2006; Fortin, 2008). Uplatnenie Lijphartových charakteristík nevedlo k rozlíšeniu konsenzuálnej a väčšinovej demokracie v týchto krajinách, ale niektoré črty oboch modelov strácajú svoju predpokladanú spojitosť, dokonca môžu byť v úplnom protiklade s jeho predsta-

vami¹. Podobné problémy nachádzame aj pri aplikácii Lijphartových modelov² na krajiny v Ázii a Afrike. Aj keď možno akceptovať námietky voči týmto pokusom³, treba zobrať do úvahy hranice použitia jeho modelov, ktoré neplatia mimo vzorky vyspelých demokracií, na ktorej boli vytvorené. Znovu sa tak spochybňuje teoretická platnosť modelov, ktoré nemajú hlbšiu logiku, podľa ktorej by sa dali jasne odlíšiť. Ukazuje sa, že namiesto koherentných a teoreticky podložených modelov schopných jasne odlíšiť dve základné podoby demokracie, ide skôr o empirické zovšeobecnenie založené na pozorovaní vyspelých demokracií.

Lijphart dostatočne nezdôvodňuje a nevysvetľuje ani základný predpoklad, na ktorom stojí jeho práca. Nie je jasné, prečo by mali odlišné sociálne a ekonomické výsledky vládnutia vyplývať z konsenzuálnej a väčšinovej demokracie. Lijphart iba všeobecne odkazuje, že konsenzuálna demokracia zahŕňa záujmy širokých skupín, pokiaľ vo väčšinovej rozhodovanie nie je výsledkom širokého konsenzu, z čoho sa však logicky nedá odvodiť, že konsenzuálne demokracie sú „láska-vejšie a jemnejšie“ (Roller, 2001 in Müller-Rommel, 2008). Inak povedané, Lijphartove na empirických základoch postavené dimenzie jednoznačne nevedú k predpokladaným výsledkom (Fuchs, 2000 in Bormann, 2010).

Výber indikátorov a ich operacionalizácia

Kritike bol podrobený aj výber indikátorov jednotlivých dimenzií a charakteristík modelov demokracie. Lijphart nikde nevysvetlil, akými teoretickými a empirickými úvahami určil desať indikátorov. Ide najmä o použitie indexu disproporcionality, ako meradla volebných pravidiel a životnosti kabinetu, ako prostriedku pre určenie exekutívnej dominancie (Taagepera, 2003). V prípade volebného systému nepoužíva Lijphart na jeho operacionalizáciu žiadny priamy indikátor, ale index disproporcionality, ktorý udáva výsledok volebných pravidiel. Tento výsledok je do istej miery inštitucionálne podmienený volebným zákonom (napr. volebným kvórom), ale vyplýva z kontextu, na ktorý volebné pravidlá nepôsobia (napr. počet malých strán v systéme). Vhodnejšie by bolo preto použiť indikátory jasnejšie spojené s inštitucionálnymi charakteristikami volebných pravidiel. Operacionalizácia exekutívnej dominancie prostredníctvom merania životnosti kabinetu tiež nie je vhodným meradlom stability režimu

¹ Napr. multistranícky systém pozitívne koreluje s exekutívnou dominanciou (Fortin, 2008).

² Pozri napr. Cranenburg a Kopecký (2004), Cranenburg (2006), Croissant a Schächter (2009).

³ Závery vychádzajú často z limitovanej vzorky krajín, reflektujú iba krátke časové obdobie a väčšina týchto prípadov neprekročila Lijphartom stanovenú hranicu 20 rokov existencie demokracie.

(kde sa využíva najčastejšie) a rovnako jeho výpovedná hodnota ako ukazovateľa exekutívnej dominancie nie je odôvodnená, čo sa naplno potvrdzuje v prípade prezidentských režimov. Operacionalizácia štruktúr parlamentu tiež vyvoláva pochybnosti, lebo počet komôr parlamentu ako jediný indikátor nepostačuje. Indikátory v dimenzii federalizmus-unitarizmus sú veľmi statické. Federalizmus či počet komôr parlamentu sa takmer nemenia, preto nie sú veľmi vhodné pre hodnotenie systémov v čase (Müller-Rommel, 2008).

Problémy empirickej analýzy

Kritickým poznámkam viacerých autorov sa nevyhla ani empirická analýza Lijphartovej práce. Vzorka krajín je pre tento typ analýzy dostatočná, nezdôvodnené je kritérium ich výberu, t. j. minimálne 19 rokov demokratického vývoja čo sa javí ako veľmi arbitrárna hranica. V rámci vybranej vzorky 36 krajín, ktorú tvorí 19 krajín zaradených ako konsenzuálne a 17 medzi väčšinové demokracie, vyvstávajú dva dôležité problémy. Po prvé, ukazuje sa, že základné vzorce oboch typov existujú v príliš malom počte krajín a najčastejšie ide o mix (Lane a Ersson, 1999). Druhým problémom sú veľké sociálne a ekonomické rozdiely medzi krajinami, ktoré výrazne ovplyvňujú získané empirické výsledky. Väčšina konsenzuálnych demokracií sú vysoko rozvinuté krajiny a viac ako polovica „väčšinových“ krajín je chudobných. Lijphartove zistenia o lepších ekonomických a sociálnych výsledkoch konsenzuálnych demokracií tak možno vysvetliť skôr vysokým podielom chudobných krajín v skupine väčšinových demokracií, ako efektivitou konsenzuálnych inštitúcií (Müller-Rommel, 2008). Ďalší problém, ktorý sprevádza empirickú analýzu, je neúplnosť dátových súborov. Lijphartova práca je síce štúdiou demokratických štruktúr 36 krajín, analýza sociálnych a ekonomických výsledkov iba zriedka zahŕňa všetky krajiny, zvyčajne prezentuje dáta len z 20 krajín OECD¹ (Roller, 2005, s. 233). Analýza výsledkov jednotlivých krajín nie je vždy plne porovnateľná pre všetky prípady, čo znižuje platnosť záverov.

S výhradami sú prijímané aj zvolené spôsoby empirickej analýzy. Lijphart popisuje štatistické korelácie výhradne na relatívne vysokej úrovni agregácie, čo znemožňuje diferencované vysvetlenia príčiny miery súvislostí (Müller-Rommel, 2008). Pre hodnotenie koeficientov viacerých indikátorov používa tiež úroveň štatistickej významnosti vo výške 10 percent, miesto v sociálnych vedách všeobecne používanej miery 5 percent (Roller, 2005; Müller-Rommel, 2008), čím do-

chádza k možnému preceneniu vzťahov jednotlivých premenných.

Výsledky empirickej analýzy, ktoré ukázali, že federálno-unitárnej dimenzia² štatisticky nesúvisí s ekonomickými a sociálnymi výsledkami, tak dokumentujú sporné teoretické spojenie oboch Lijphartových dimenzií. Rozdiely vo výkone konsenzuálnych a väčšinových demokracií (ako jeho hlavné zistenie), tak závisia výlučne od indikátorov exekutívno-straníckej dimenzie, ktoré sú iba nepriamo odvodené od politických inštitúcií. Ako ukázala Rollerovej (2005) opätovná analýza Lijphartových výsledkov, pri prísnejších kritériách výberu indikátorov a miery štatistickej významnosti existujú štatisticky významné odlišnosti oboch typov demokracií iba v oblasti sociálnej politiky. Odhaľuje zároveň, že za Lijphartovými závermi o lepších výsledkoch konsenzuálnych demokracií stojí jeho široké chápanie inštitúcií, predovšetkým zahrnutie (teoreticky sporného) znaku korporativizmu a charakteristík straníckeho systému v rámci exekutívno-straníckej dimenzie (Roller, 2005: 237). Indikátory koncentrácie moci v exekutive a exekutívnej dominancie zase nemajú žiadny vplyv.

Kritika záverov o normatívnej preferencii konsenzuálnej demokracie

Kritika Lijphartových teoretických predpokladov a častí empirickej analýzy spochybňuje jeho záver o univerzálnej nadradenosti konsenzuálnej demokracie. Za preukázanými lepšími výsledkami konsenzuálnych demokracií stoja charakteristiky exekutívno-straníckej dimenzie, ktoré však postihujú behaviorálne či neformálne inštitucionálne charakteristiky, preferovanie konsenzuálnych inštitúcií teda nie je dostatočne odôvodnené. Volatilita výsledkov, spolu s debatou o oprávnenosti spojenia korporativizmu s konsenzuálnou demokraciou (ktorý významne ovplyvňuje výsledky empirickej analýzy), spochybňujú efekt konsenzuálnych inštitúcií a tým aj ich normatívnu preferenciu.

Výsledky Lijphartovej analýzy o minimálnom vplyve charakteristík na federálno-unitárnej dimenzii znamenajú, že inštitucionálne zmeny samé nevedú ku konsenzuálnej politike. Implementovať konsenzuálnu demokraciu v nových demokraciách je rovnako zložité, ako reformovať etablované inštitúcie. Kvôli prekážkam pri kreovaní konsenzuálnej demokracie a kvôli spornej vyššej výkonnosti konsenzuálnych inštitúcií je uprednostňovanie konsenzuálnej demokracie problematické. Konsenzuálne inštitúcie okrem toho prinášajú aj viaceré nevýhody pri naplňaní základných demokratických atribútov, t. j. politickej rovnosti a zúčtovateľnosti vlády. Otázkou zostáva, či sa relatívne sociálne a kultúrne

¹ Rollerová tiež upozorňuje, že kvôli nedostupným dátam v niektorých prípadoch klesá počet analyzovaných krajín pod 20, v jednom prípade je to dokonca iba 11 krajín.

² S výnimkou inflácie.

homogénne spoločnosti vôbec majú usilovať o konsenzuálnu demokraciu.

Ani v prípade hlboko rozdelených spoločností nie je vždy isté, či konsenzuálna demokracia je tým najlepším riešením. Kritika mechanizmov zdieľania moci ukázala, že tieto môžu na prvý pohľad riešiť hlboké spoločenské konflikty, ale zároveň ich aj inštitucionalizujú a v dlhodobej perspektíve posilňujú. Predovšetkým pomerný volebný systém s nízkymi prekážkami pre získanie parlamentnej reprezentácie nedáva dostatočnú motiváciu, aby menšinové strany hľadali podporu mimo svojej vlastnej komunity, čím sa dlhodobo znižuje možnosť redukovať konflikty a napätie.¹ Lijphartove jednoznačné odporúčania konsenzuálneho modelu demokracie (prípadne konsocializmu) môžu viesť k podceňovaniu praktických potrieb v krajinách, rozdelených dlhodobými násilnými konfliktami. V bezprostrednom období po skončení konfliktu verejnosť uprednostňuje nastolenie bezpečnosti, rýchlu obnovu infraštruktúry, oživenie ekonomiky a pod., ale pre ich efektívne a rýchle zabezpečenie konsenzuálne mechanizmy sa nemusia najviac hodiť, lebo si vyžadujú široké a dlhé vyjednávanie. Nespokojnosť s pomalými zmenami môže viesť k odsúdeniu konsenzuálnych inštitúcií a k narušeniu krehkého mieru. V týchto prípadoch sa viac môžu hodiť inštitúcie koncentrujúce moc, lebo tie posilňujú kapacitu vlády rýchle prijať ťažké, ale nevyhnutné kroky zabezpečujúce bezpečnosť a obnovu štátu (Norris, 2008).

Lijphartove opakované preferovanie konsenzuálnych demokracií by sa mali systematicky prehodnotiť a konsenzuálne inštitúcie by sa mali zavádzať až po dôkladnom zvážení výhod a nevýhod v konkrétnych prípadoch.

Záver

Prehľad konceptuálnej a empirickej kritiky Lijphartových modelov demokracie jasnejšie ukazuje ich základné prínosy a limity pre ďalšie využitie v komparatívnych analýzach politických výstupov a výsledkov demokratických krajín. Na jednej strane ide bezpochyby o posun pri rozlišovaní etablovaných demokracií v porovnaní s dovtedy používaným delením na parlamentné a prezidentské režimy. Lijphart rozšíril rozsah inštitucionálnych znakov súčasných demokracií, čím umožnil jednak ich relevantnejšiu kategorizáciu, tak aj nové možnosti skúmať vplyv politických inštitúcií na stabilitu a výsledky demokratických režimov. Na druhej strane kritická analýza týchto modelov odhalila viacero problematických bodov, ktoré významne limitujú ich využitie ako východiskového konceptu pri ďalšom skúmaní demokracie.

V prvom rade rozdelenie demokracií podľa jedinej konsenzuálno-väčšinovej dimenzie nie je dostatočne koherentné. Základné pojmy konsenzuálnej a väčšinovej demokracie nie sú presne definované a ani inštitucionálne parametre, ktoré charakterizujú ideálne a protikladné typy, nie sú teoreticky dostatočne odôvodnené. Takže nie sú jasne určené ani nevyhnutné a ani dostatočné podmienky, ktoré treba splniť, aby sme mohli jednotlivé modely definovať. Lijphartove modely uspokojivo nepostihujú ani ďalšie dôležité inštitúcie, ktoré súvisia predovšetkým s prezidentským systémom a priamou demokraciou.

Napriek snahe o zahrnutie výlučne inštitucionálnych charakteristík sú jednotlivé modely spojením inštitucionálnych a behaviorálnych charakteristík, ktoré vytvárajú viac ako jednu dimenziu. Ich spojenie do jedinej dimenzie, ktorá odlišuje všetky demokracie, nie je teoreticky zdôvodnené a vo viacerých prípadoch konkrétnu krajinu nemožno jednoznačne priradiť len k jednému modelu. Konceptuálne otázky vyvoláva tiež zaradenie niektorých charakteristík do jednotlivých dimenzií, rovnako ako ich operacionalizácia. Lijphartova štatistická analýza, ktorá má dokázať nadradenosť konsenzuálnej demokracie, tiež vyvoláva pochybnosti.

Uvedené teoretické a metodologické problémy spochybňujú nielen základný Lijphartov záver o normatívnej preferencii konsenzuálneho modelu demokracie, ale do veľkej miery aj zmysluplnosť jeho rozdelenia demokratických krajín do dvoch základných modelov. Ukazuje sa preto, že pre analýzy politických výsledkov a výstupov demokratických krajín je vhodnejšie zamerať sa skôr na testovanie jednotlivých premenných, ako vychádzať z teoretických inštitucionálnych modelov demokracie Arendta Lijpharta. Prípadne možno rozpracovať indikátory politického správania politickej elity (väčšinového verzus konsenzuálneho rozhodovania) v krajinách, kde existujú rozdielne inštitúcie a merať ich vplyv na správanie elity.

Literatúra:

- BLONDEL, J. – BATTEGAZZORRE, F.: Majoritarian and Consensus Parliamentary Democracies: A Convergence towards „Cooperative Majoritarianism“. *Quaderni di Scienza Politica*, 2002, s. 225 – 251.
- BOGAARDS, M.: The Uneasy Relationship Between Empirical and Normative Types in Consociational Theory. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 12, No. 4, (2000), s. 395 – 423.
- BORMANN, N.: Patterns of Democracy and Its Critics. *Living Reviews of Democracy*. Center for Comparative and International Studies, ETH Zurich and University of Zurich 2010. Dostupné na internete:

¹ Pozri napr. Horowitz 1993, 2002.

- <<http://democracy.livingreviews.org/index.php/lrd/article/view/lrd-2010-3/24>> [26/11/2012]
- CRANENBURGH, O.: Namibia: Consensus Institutions and Majoritarian Politics. *Democratization*, Vol. 13, No. 4 (2006), s. 584 – 604.
- CRANENBURGH, O. – KOPECKÝ, P.: Political Institutions in New Democracies: (Not so) Hidden Majoritarianism in Post-apartheid South Africa. *Acta Politica*, Vol. 39, No. 3 (2004), s. 279 – 296.
- CROISSANT, A. – SCHÄCHTER, T.: Demokratiestrukturen in Asien – Befunde, Determinanten und Konsequenzen. *Zeitschrift für Politikwissenschaft*, Vol. 19, No. 3 (2009), s. 387 – 419.
- FORTIN, J.: Patterns of Democracy? Counterevidence from Nineteen Post-Communist Countries. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft* 2, Vol. 2, No. 2 (2008), s. 198 – 220.
- HOROWITZ, D.: Democracy in divided societies. *Journal of Democracy*, Vol. 4, No. 1 (1993), s. 18 – 38.
- HOROWITZ, D.: Constitutional design: Proposals versus processes. In: REYNOLDS, A. (ed.): *The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management and Democracy*. Oxford: Oxford University Press 2002, s. 15 – 36.
- MAINWARING, S.: Two Models of democracy. *Journal of Democracy*, Vol. 12, No. 3 (2001), s. 170 – 175.
- MALOVÁ, D. – ŠATKA, K.: Konsenzuálna kontra väčšinová demokracia a Slovensko. In: MALOVÁ, D. (ed.): *Parlamentná demokracia. Parlamenty vo svete a na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského 2004, s. 129 – 157.
- MCGANN, A.: Thy Tyranny of the Supermajority. How Majority Rule Protects Minorities. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 16, No. 1 (2004), s. 53 – 77.
- MCGANN, A.: *The Logic of Democracy. Reconciling Equality, Deliberation and Minority Protection*. Ann Arbor: University of Michigan Press 2006.
- NORRIS, P.: *Driving Democracy. Do Power Sharing Institutions Work?* Cambridge: Cambridge University Press 2008.
- LANE, J.E. – ERSSON, S.: *The New Institutional Politics. Performance and Outcomes*. London: Routledge 1999.
- LIJPHART, A.: *The Politics of Accomodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press 1968.
- LIJPHART, A.: *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press 1977.
- LIJPHART, A.: *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven: Yale University Press 1984.
- LIJPHART, A.: *Patterns of Democracies Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press 1999.
- LIJPHART, A.: Definitions, Evidence, and Policy. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 12, No. 4 (2000), s. 425 – 421.
- LIJPHART, A.: *Thinking about democracy. Power sharing and majority rule in practice*. London: Routledge 2008.
- MÜLLER-ROMMEL, F.: Demokratické štruktúry a bilancia výkonov vlád: Kritické pripomienky ku knihe Arenda Lijpharta „Patterns of Democracy“. In: *Vybrané problémy európskej politiky I*. Bratislava: Univerzita Komenského 2008, s. 28 – 39.
- NAGEL, J.: Expanding Spectrum of Democracies. In: CREPAZ, M. et al. (eds.): *Democracy and Institutions*. Ann Arbor: University of Michigan Press 2000, s. 113 – 127.
- ROBERTS, A.: What Type of Democracy is Emerging in Eastern Europe? *Post-Soviet Affairs*, Vol. 22, No. 1 (2006), s. 37 – 64.
- ROLLER, E.: *The Performance of Democracies. Political Institutions and Public Policies*. Oxford: Oxford University Press 2005.
- TAAGEPERA, R.: Arend Lijphart's Dimensions of Democracy: Logical Connections and Institutional Design. *Political Studies*, Vol 51, No. 1 (2003), s. 1 – 19.
- VATTER, A.: Lijphart expanded: three dimensions of democracy in advanced OECD countries. *European Political Science Review*, Vol. 1, No. 1 (2009), s. 125 – 154.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0413-11.

„NEPOLITICKÁ POLITIKA“ POLITICKEJ TEOLÓGIE J. B. METZA

GITA GEREMEŠOVÁ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: gita.geremesova@unipo.sk

Abstract:

This study analyzes one of the aspects of J. B. Metz's political theology, more precisely its anthropological aspect; it contrasts the means and objectives of the political theology with the "non-political politics". Political theology itself is one of the unofficial branches of the present-day Catholic theology; theology after the Second Vatican Council. It distinguishes itself critically from the neo-tomistic interpretation of the world – from the neo-tomistic metaphysics which depicts the world in the dichotomy of the good God and the evil human. Political theology at the background of Kant's criticism of ontotheology emphasizes „sinful“, ordinary people and their world. It aims to construct a unified world without the superstructure of the religious supernatural; it treats man as a subject that thinks god and is his partner at the transformation of the world. According to J.B. Metz, the anamnestic reason, memoria passionis, is the tool for the transformation of the world = the uncompleted Enlightenment project.

Keywords:

Political theology, Neo-tomistic metaphysics, Enlightenment, J. B. Metz.

J. B. Metz (*1928), teológ z nemeckého Münsteru, v početných verejných vystúpeniach, publikačnej činnosti, na prednáškach ako hosťujúci profesor viedenskej univerzity, neustále „vylepšoval“ svoj projekt (novej) politickej teológie. Závažnou súčasťou tvorby či „inovácie“ pôvodného bolo i jeho kritické vzťahovanie sa, vymedzenie voči oficiálnym i neoficiálnym katolíckym filozoficko-teoretickým, resp. filozoficko-teologic-

kým rozvrhom sveta a spoločnosti. V 90. rokoch 20. storočia tak v priestore katolíckej teológie diferencuje medzi tromi vzájomne si konkurujúcimi paradigmami; je to „neoscholastická paradigma teológie, transcendentálno-idealistická paradigma a (...) postidealistická paradigma“ (1994, s. 78). Ku posledne menovanej – postidealistickej – okrem jeho vlastnej politickej teológie priradil i latinsko-americkú teológiu oslobodenia.¹

¹ Aktuálnosť a v istom zmysle „popularita“ teológie oslobodenia latinsko-amerického proveniencie bola nám len nedávno pripomenutá v súvislosti s voľbou nového pápeža, teda pontifika Františka z Buenos Aires. Teológia oslobodenia – forma politickej teológie – v jej najradikálnejších variantoch prichádza s novou definíciou kresťanskej praxe, novým poňatím dejín a novým chápaním Písma. Nová definícia kresťanskej praxe je založená na aplikácii spoločenských vied v politických a spoločenských pomeroch Latinskej Ameriky. Trvá na tom, že biblické kategórie nemôžu byť aplikované bez spoločenskej analýzy, odkazuje na existenciu spoločenských tried a spoločenských bojov. Teológia oslobodenia ponúka taktiež nové chápanie dejín, t. j. kritický dynamizmus čerpá z marxistického poňatia dejín. G. Gutiérrez, M. Bonino i H. Assman otvorene kritizovali kapitalizmus a odmietajú politickú evolúciu, reformizmus či „tretiu cestu“ medzi marxistickým socializmom a kapitalizmom. G. Gutiérrez vyhlasoval, že „cieľom teológie oslobodenia nie sú iba lepšie životné podmienky, radikálna zmena štruktúr či sociálna revolúcia; je ním omnoho viac: trvalý tvorivý proces, nekončiaci a radikálne nový spôsob ľudstva, permanentná kultúrna revolúcia“.

Nový spôsob porozumenia Písmu je najzreteľnejší v christologických a eschatologických myšlienkach teológie oslobodenia; zámerne vychádza z biblického textu, nie z dogmatických tvrdení cirkvi, snaží sa zamerať na historického

Postidealistická paradigma, resp. teológia je náukou o bohu, ale po smrti boha, mienime samozrejme abstraktného boha metafyziky. J. Vattimo „zabil“ boha týmito slovami: „(...) vo svetle našej postmodernej skúsenosti (...) už Boha nemožno považovať za posledný základ všetkých vecí, za absolútnu metafyzickú štruktúru skutočnosti, je opäť možné v neho veriť. Pravda, už to nie je Boh, akého sme poznali z metafyziky či stredovekej scholastiky. Ale biblického Boha, Boha z Písma, toho moderná racionalistická a absolutistická metafyzika nezničila...“ (cit. podľa Zabala, 2007, s. 29). Obidve (politické) teológie prezentujú (aj) rozchod teológie s myšlienkou jej spoločenskej a politickej neangažovanosti (akoby paradigmou „nevinosti“), balansujú medzi „mystikou“ a politikou, axiómou týchto dvoch odnoží teológie je biblický Boh a kresťanská eschatológia (nádej), ktorá nerezignovala na sociálnu zodpovednosť, solidaritu a odvahu; reč o Bohu je rečou o vízii a o zasľúbení spravodlivosti, opierajúc sa o minulé utrpenie. Ak chýba teológii rozmer spomienky na utrpenie, solidarity s hriechom-ludským „tohto“ sveta, ak chýba súcit a nádej „vykúpenia“, je reč o bohu a teológia osobitne prázdna a slepá, neustále zdôrazňuje J. B. Metz.

J. B. Metz v dvojvtednej úlohe profesora fundamentálnej teológie a kňaza zároveň, silou svojej teológie revoltoval vo vlastnej cirkvi a zároveň nastavil kritické zrkadlo dehumanizovanému, odľudštenému svetu, ktorý akoby pozabudol na jedinečne ľudský, teda Kristov príbeh, slovami: „Skutočnosť, že kresťania veria v porazenie utrpenia smrti a hriechu v Kristovi, neznamená, že ich to zbavuje záväzku čoraz väčšími sa podieľať solidárnou angažovanosťou na prekonaní utrpenia zapríčineného utláčaním, nespravodlivosťou a nemožnosťou – už či ešte – existovať ako subjekt“ (Metz, 2007, s. 308).

Uvedený citát z obsiahleho diela J. B. Metza možno predostrieť i otázkou, či ide o „politické miesto pre Boha“ alebo o „politiku príliš blízko pri oltári“. Tieto „extravagantné“ formulácie „požičali“ sme si od autorov, z ktorých jeden – K. Moravčík – v praxi rímskokatolícky kňaz, publicista i teoretik je stúpencom politickej teológie J. B. Metza.¹ Zatiaľ ten druhý, bavorský profesor katolíckej sociálnej náuky, B. Sutor, vystríha kresťanov i laikov pred „pokušením“ „umiestniť politiku príliš blízko ku oltáru“ (1996, s. 140), a to v súvislosti s tým, že do priestoru prísnej cirkevno – katolíckej kontroly dogmatickej „čistoty“ a identity viery vstúpil na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia myšlienkový libera-

lizmus (aj) v podobe novej politickej teológie a jej radikálnej súputnice – teológie oslobodenia. Pristaviť sa pri nonkonformnom teologickom myslení á la politická teológia a jej autorovi Johannovi Baptistovi Metzovi² znamená vysloviť viacero súvislostí, spojených so vznikom tohto druhu teologizovania a Metzovým prostredníctvom tak trochu provokovať tých, ktorí vidia Boha ako „nadprirodzenú bytosť“ kdesi za kulisami viditeľného sveta, sú poplatní literarizmu, často „uvádzajú do pokušenia“ vykladať Písmo triviálnym, abecedným spôsobom, utiekajú sa ku patriarchálnym časom v štruktúrach teológie, resp. cirkvi a náboženstva, niekedy i mimo nich. A nielen to. Provokáciou môže byť i pripodobnenie politickej teológie, resp. jej tvorcu, stúpencom a praktických realizátorov ku „nepolitickej politike“ či antipolitickej politike“. Ako uvádza M. Havelka (1998, s. 455), problém „nepolitickej politiky“, teda tézy o „konci politiky“, má dlhšie dejiny, než sú dejiny českého disentu. Jeho vývoj je potrebné vidieť v širších historicko-sociologických a historicko-politologických súvislostiach procesov racionalizácie, modernizácie a globalizácie súčasného sveta; existujú rozdiely medzi starším českým (masarykovským) poňatím „nepolitickej politiky“ a medzi neskorším poňatím disidentským (V. Havel). Svoj teoretický zdroj má v existenciálnom poňatí politiky u J. Patočku, resp. M. Heideggera.

Pre naše potreby postačí charakteristika V. Bělohradského, podľa ktorého „výraz „politika nepolitic-ká“ označuje boj o režim, kritiku pravidiel hry, spôsob, ktorým vidíme svet a veci v ňom. Nositelia „antipolitickej politiky“ sú obyčajne intelektuáli a umelci. Títo

² Ako uvádza predseda Združenia Teologického fóra – spoločenstva teológov a záujemcov o teológiu a filozofiu, pričom teológiu chápu ako tvorivý a kritický prejav viery, ktorý je potrebné žiť v dialógu so súčasnou vedou, politikou, kultúrou – rímskokatolícky kňaz K. Moravčík v predslove ku slovenskému vydaniu Metzovho diela *Viera v dejinách a spoločnosti*, s podtitulom Štúdie k praktickej fundamentálnej teológii (2007), J. B. Metz (*1928) študoval filozofiu a teológiu v Bambergu, Innsbrucku a Mníchove. V r. 1952 získal doktorát z filozofie a r. 1961 z teológie. V r. 1954 bol vysvätený za kňaza. V r. 1963 – 1993 pôsobil ako profesor fundamentálnej teológie na univerzite v Münsteri, istý čas hosťoval ako profesor v Bostone a po r. 1993 na univerzite vo Viedni. Od r. 1969 bol poradcom vatikánskeho Sekretariátu pre neveriacich, počas synody biskupstiev SRN vo Würzburgu v r. 1971 – 1975, ktorá mala závery 2. vatikánskeho koncilu preniesť do života katolíckej cirkvi v Nemecku, bol hlavným poradcom synody a zostavovateľom záverečného dokumentu *Naša nádej – vyznanie viery v tejto dobe*. Je spoluzakladateľom medzinárodného teologického časopisu *Concilium*. Dodnes žije v Münsteri. K 70. narodeninám mu prišiel osobne zablahoželať budúci pápež Benedikt XVI., vtedy prefekt Kongregácie pre náuku viery, jeho krajan Joseph Ratzinger, ktorý vo vatikánskej kúrii túto funkciu zastával od r. 1981.

Ježiša a poskytnúť tým základ aktivite kresťanov. (Bližšie pozri McGrath, 2001, s. 454 – 455, s. 511 – 516).

¹ Zovšeobecňujúcu charakteristiku, ciele a zameranie politickej teológie, resp. jej historické typy možno nájsť napr. v týchto publikáciách: Gibellini, 2008, s. 279 – 299, Haťapka, 1998.

kritici „politickéj politiky“ alebo „iba politiky“ ale sami nechcú vládnuť. Musí preto prísť okamih, keď sa režim ustanoví, stane sa zdieľanými pravidlami hry, a tak sa otvorí priestor pre „politickú politiku“ (Bělohradský, 1992, s. 3). Ak „nepolitická politika“ oplýva týmito parametrami, rezignuje na pocity mať, vládnuť, rozdeľovať a panovať, namiesto „mať“ jej postačí adresné a kritické „byť“, potom nami daný prívlastok bude vhodnou adresou aj pre politickú teológiu J. B. Metza. K takémuto humánnemu, nanajvýš „božskému“, a teda i ľudskému zámeru sa J. B. Metz prihlásil hneď na začiatku dráhy akademika i kňaza v prednáške pre Paulusgesellschaft v roku 1965, kde povedal: „Teológia sveta nie je ani výhradne teológiou kozmu, ani výhradne transcendentálnou teológiou osobnej existencie, ale skôr a nadovšetko *politickou teológiou* – pripúšťam, že tomuto výrazu môže byť zle porozumené. Tvorivá bojovná nádej, ktorá vládne tejto teológii, sa podstatne týka sveta ako spoločnosti a síl v spoločnosti, ktoré ju pretvárajú. Taká teológia sa musí zaoberať veľkými politickými, sociálnymi a technickými utópiami, modernými sľubmi všeobecného mieru, všeobecnej spravodlivosti a všeobecného oslobodenia človeka, po ktorých naša spoločnosť túži“ (cit. podľa Hanuš, 1997, s. 66).

Neprajníci, alebo skôr kritici, o novej politickej teológii tvrdia, že podobne ako teológia oslobodenia má svoje lepšie časy už za sebou. Nebudeme to komentovať. Celkom iste tento koncept sociálnej, prakticko-politickej dimenzie zjavenia a viery sa Metzovou zásluhou objavil v priebehu rokov 1967 – 1968. Ak by sme mali viac času a priestoru venovať sa tomuto dátumu, tak by sme museli ono štvorčísle dať do súvislosti s dňom na pôde katolicizmu i v priestore profánneho „zla“. Z celej sumy udalostí prvých piatich dekád 20. storočia – popri „hriechu“ dvoch svetových vojen – tu celkom iste patrí „rozpačité“ prijatie encykliky Leva XIII. *Rerum novarum* z r. 1891 ako základného sociálneho dokumentu katolíckej cirkvi moderných čias. Pontifikom a okružným listom, ktoré prichádzajú po tomto dátume – až do čias II. vatikánskeho koncilu – sa vyčíta málo bojovný, kritický postoj ku kapitalizmu liberálnej éry. S takouto kritikou sa prezentujú poväčšine ľavicové kruhy, ktoré spolu so širšou demokratickou verejnosťou pozitívne prijali a v istom zmysle sa zúčastňovali hnutia katolíckeho modernizmu ako pozitivisticky determinovaného „útoku“ na resentimenty stredoveku – tomistického svetonázoru. Encyklika Pia X. *Pascendi dominici gregis* (1907), ako i kongregáciou vydaných 65 „bludných téz“ modernistov, odsúdila modernizmus, ktorý sa potom triumfálne vrátil na 2. koncilové zasadnutie Vatikánu.

Pre väčšinu katolíckych teológov druhej polovice 20. storočia (a sprostredkovane i pre laických veriacich) významným medzníkom na ich životnej ceste, ktorá vždy bola viac verejná ako súkromná, stalo sa vatikán-

ske zasadnutie II. všeobecného koncilu. Aintegralistickí a modernému svetu otvorení cirkevní otcovia – medzi ktorými bol aj učiteľ J. B. Metz, peritus pápeža Jána XXIII., resp. Pavla VI., sám K. Rahner – konštatujú, že „koncil je tak na počiatku novej doby. Je to začiatok začiatku, ktorý musí uskutočniť pokoncilová cirkev. Koncil je otázka adresovaná kresťanom, (...) nová nastupujúca epocha je doba zjednocovania sveta (...). Je to doba, ktorá volá po spoločenskej organizácii ľudstva, v ktorej jeden národ zodpovedá za druhý“ (Dokumeny II. vatikánskeho koncilu, 1995, s. 19).

Nemožno sa preto čudovať, že Metzova nová politická teológia, napriek katolíckemu pôvodu svojho autora, spochybnil oficiálnu neotomistickú metafyziku (ontológiu) boha a dostane sa do zložitejších vzťahov so sociálnou doktrínou cirkvi, presnejšie praxou predkoncilovej cirkvi. Dopustí sa aj ďalšej herézy: popri protestantskom teológovi J. Moltmannovi či filozofovi náboženstva E. Blochovi ocitne sa jeho dielo medzi „teológmi inšpirovanými Marxom“ (Míčka, 2004, s. 70).

Od roku 1969 J. B. Metz teda priebežne pracuje na diele, ktoré niekde býva zaradené ku „teológiám nádeje“, inde sa ocitá pod heslom „naratívna teológia“. Ide o spojenie označujúce prístupy, ktoré z rôznych dôvodov v teologickej reflexii pracujú metódou (teóriou) literatúry alebo rôznych literárnych žánrov. Po inšpiráciu si naratívna teológia zašla ku K. Barthovi a H. R. Niebuhrovi. Obaja si boli vedomí, že teológia neposkytuje priestor na objektivitu podľa prímeru exaktných vied, a tak sa uchýlili k naratívite a s jej pomocou formulovali svoje teologické názory. J. B. Metz, ako sme sa presvedčili, zariadil sa podobne a médiom kontaktu človeka s biblickým posolstvom utrpenia je spomienka i rozprávanie (pospolu so solidaritou) na úrovni pojmu, kategórie i ich zvecnenia, teda jednotlivkej spomienky, prerozprávaneho príbehu, spomínania.

Nech už patrí Metzovo teologizovanie „kdekoľvek“, istotne platí jeho zámer z roku 1995, podľa ktorého politická teológia chce (či vlastne chcela, veď teológ už mohol bilancovať svoju životnú púť) byť súčasťou postmoderného diskurzu o politike a demokracii; chce vrátiť (revitalizovať) kresťanstvo do verejného priestoru, z ktorého sa vytratili také hodnoty, ako solidarita, spolupatričnosť, morálnosť a zodpovednosť medziľudských vzťahov, rešpekt a úcta, tolerantnosť, zmysel pre autority. Aj naratívna teológia má povzbudiť verejný priestor politiky ku zodpovednejšiemu prerozdeľovaniu materiálnych a duchovných (morálnych) hodnôt. Tie druhé síce nepodliehajú procesu distribúcie a redistribúcie, ale politika môže urobiť niečo preto, aby sa societa mohla správať humánnejšie a zodpovednejšie s vedomím „nejakej“ budúcnosti.

Krédom J. B. Metza, vysväteného kňaza, profesora v odbore fundamentálna teológia a autora konceptu (novej) politickej teológie, podľa niektorých aj dôkazu

pluralitnej hermeneutiky božieho posolstva, stalo sa tvrdenie, že „(...) každá situačne nepodmienená reč o Bohu sa javí ako prázdna a slepá“ – a na inom mieste – „(...) dnešná kríza kresťanstva nie je prvotne krízou vieroučných obsahov a zasľúbenia viery, ale v prvom rade krízou subjektov a inštitúcií, ktoré odmietajú prísúpiť na požiadavky viery“ (Metz, 1994, s. 85, s. 31). Metz nás teda presviedča, že relígia, „funkčné“ náboženstvo pôsobí vždy kontextuálne v sociokultúrnych súvislostiach, že evanjelium a kresťanské tajomstvo spásy je možné (nutné) vykladať politicko – osveto-vým, emancipujúcim spôsobom bez toho, aby sme z kresťanstva robili politikum pre jednu stranu či inštrumentalizovali ho na propagáciu nostalgicko – romantickej vízie „kresťanskej ríše“. Ide o projekt politicky senzibilnej teológie, nanovo nastrojújúcej problém teodicey a eschatológie vôbec; v protiklade ku argumentatívne neutrálnemu, neosobnému vedeniu teologických narácií stavia na ľudskej osobnosti, na subjekte pred bohom – patickým bohom, „ktorý nelegitimizuje bolesť iných“, ale prijíma cudzie utrpenie (Moravčík, 2003a, s. 8). Spochybňuje minulé, mocenskú a autoritatívnu minulosť cirkvi i zlovestného boha biblického Jóba a zároveň prejedukuje budúce otázkami: „Kde má nárok kresťanov zasadzovať sa o všeobecnú, nedeliteľnú spravodlivosť svoju historickú a sociálnu bázu? Kde sú v rámci kresťanstva konkrétne dejiny oslobodzovania?“ (Metz, 1994, s. 31). Sám autor súc v koži kritika spoločnosti, ktorá produkuje „inteligenciu bez dejín, bez schopnosti trpieť a bez morálky“ a prežijúc ako vojak nemeckej armády koniec 2. svetovej vojny v americkom zajatí, nabáda viesť „reč o Bohu ako volanie na záchranu iných, nespravodlivo trpiacich, obetí a porazených (...)“ (Metz, 1994, s. 46, s. 85).

Sociálne tak vstupuje do prvého plánu teologických aktivít, teológia akoby chcela „hrešiť“, „rúhať sa“ socio – teizmom; odborná literatúra náboženskej proveniencie sa preto hemží komentármi na tému sociálnej kontextualizácie teológie. A ako konštatuje jeden z osnová-torov teológie oslobodenia L. Boff – pričom ona sama vďačí za svoj vznik aj J. B. Metzovi – „bohatstvo teoló-gie a sakrálnnej moci sa socializuje“. Socializuje sa aj tým, že biskup L. Boff je jedným z rešpektovaných účastníkov alterglobalistického Svetového sociálneho fóra, ktoré v ekonomickom neoliberalizme vidí svojho hlavného ideologického protivníka.

Zľudštiť a poľudštiť, socializovať a antropologizo-vať často neosobnú, abstraktnú teológiu, prekročiť kruh teológie „z úradu“, teológie z povolania, a tak chcieť naplniť svet idealitou / spravodlivosťou „kráľovstva božieho“, sa učil J. B. Metz priamo u K. Rahne-ra a sprostredkovane u I. Kanta.

Domnievame sa, že politická teológia – v našej op-tike prezentácie Metzových filozoficko – teologických názorov – naznačuje a hlavne uprednostňuje späťosť hodnôt a inštitúcií, ideálov a činu, explikuje stav, kde

neplatí, že by „človek svoju vlastnú povahu subjektu prenášal na Boha, a zvlášť tvárou v tvár smrti ju zdvo-joval v bezpečí „iného sveta“ (...)“ (Metz, 1994, s. 26)

Fundament politickej teológie – ako sme už boli spomenuli – dostáva svoju základnú osnovu na konci šesťdesiatych rokov minulého storočia. Jej autor sa te-da pohybuje, či skôr naráža na svet modernej sekulari-ty, plurality a prepriatej individualizácie bytia, spôsobu života, mravov, viery. J. B. Metz nechce predostrieť „mestu a svetu“ teóriu, reflexiu viery, hermeneutiku Písma a zjavenia, za abstrakciou ktorej by sa črtala re-štruktúracia spoločnosti Západu na spôsob akéhosi cirkevno – politického teokratického monštra čias kon-štantínovskej cirkvi. V profesii teológa a kňaza nemôže ani kriesiť dobový „jakobínsky“ liberálny recept vzľa-hu cirkvi a štátu, ktorý sa snaží vytesniť kresťanstvo z verejného priestoru a nahradiť ho pseudonábožen-stvom „spasiteľských hnutí“ či kvázi náboženstvom moderných sekulárnych a politických hnutí. Nepo-chybne hľadá cestu medzi dvoma extrémami – kres-ťanským triumfalizmom alias „fundamentalizmom“ a militantným sekularizmom. V aktuálnych súvislostiach politickej teológie či politickej filozofie je to akési „prázdne miesto moci“, „prázdne miesto pre sakrál-ne“, ktoré je popri procedurálne legítimných rozhod-nutiach neoficiálnym fundamentom legality štátu, poli-tiky a ich mocenských rozhodnutí.¹

Ak J. B. Metz vyhlási, že „náboženstvo sa ničím ne-previňuje viac než pokusom zaistiť si politickú bezú-honnosť neúčastou na dejinných zápasoch o možnosť byť subjektom pre všetkých“ (Metz, 1994, s. 28), len konštatuje, že náboženstvo v teoretickej reflexii politic-kej teológie nie je gargantuovským nástrojom uzurpá-cie moci svetského náboženským, akýmsi celoplošným krstom... Politická teológia „iba“ pobáda veriaceho, cirkev, kresťana, i toho anonymného, politickú stranu s náboženským svetonázorovým pozadím, resp. politi-ku ako takú, aby počítali s tým, že spravodlivosť, soli-dárnosť, „súciť“ pri riešení sociálnych patológií sú ži-tým rozmerom viery, nestačí ich deklarovať predvo-lebnými televíznymi spotmi, urobiť z nich dojímavý

¹ J. B. Metz sa s obľubou vracia ku dielu Ágnes Hellerovej *Politik nach dem Tod Gottes* (Politika po smrti Boha), resp. jej konštatovaniu, že politika na pôde moderny si zachováva aj napriek smrti boha formálny dejinnoteologický rámec. Maďarská filozofka hovorí: „Prázdna stolička čaká na Me-siáša. Ak sa na túto stoličku niekto posadí, možno si byť is-tý: ide o nepravého, alebo podvodníckeho mesiáša. Ak však stoličku niekto odstráni, je po predstavení a Duch z takého spoločenstva odíde. Politika túto neobsadenú sto-ličku nemôže použiť. Pokiaľ ju však nechá na jej mieste – práve tam v strede, kde zostáva zafixovaná vo svojej va-rovnej a snád' patetickej prázdnote – musia sa politici za svoj život stále ešte zodpovedať. Prinajmenšom majú túto možnosť. Všetko ostatné je pragmatizmus“ (cit. podľa Metz, 2000, s. 661).

sentiment kazateľníc, spovedí a pútí a za ich vrcholné naplnenie vydávať aktivity charít, či už svetských alebo náboženských. A teda – povedané slovami katolíckeho kňaza, „politického“ teológa K. Moravčíka, vo verejnom živote „ide o kresťanstvo v odkaze na text Matúšovho evanjelia, kde sa pravá spravodlivosť identifikuje s obyčajným človekom (...)“ (Moravčík, 2003b, s. 5).

Politická teológia manifestuje obavy z oslabenia a zúženia základne kresťanskej viery a súčasne má záujem na jej funkčnej prítomnosti vo svete sociálnych problémov. Pohľad na ideovú panorámu kresťanstva ukazuje, že teológie, jednostranne zamerané na „zjavenie“, „sväté“, „nadprirodzené“, „zásvetné“ strácajú svoju apologetickú účinnosť a spoločenskú kredibilitu. Teocentrický „egocentrizmus“ teológií zahľadených „hore“ a spoliehajúci sa na automatizmus dedičného odovzdávania viery sa ukazuje ako disfunkčný a neudržateľný. Majestáť tohoto – zvyčajne neoscholastického, neotomistického – konzervativizmu pre každodennosť kresťana nie raz priniesol „neprirodzenú“ bipolaritu prirodzeného a nadprirodzeného, matérie a ducha, manichejsky formulovaného dobra a zla, „neprirodzenú“ zbožnosť, ba až teatrálnosť viery, „modloslužobníctvo“, pretváрку, moralizátorstvo.

Nové teológie – vrátane novej politickej teológie – sa pri kritike stredovekého metafyzického konceptu boha s dichotómiou večného, dokonalého a pozemského, hriešneho spoľahli na Kanta; o sile kantovského agnosticizmu sa profesor evanjelickej teológie K. Nandrásky vyjadril takto: „(...) bol nástrojom borenia „nadprirodzena“ metafyzického realizmu (...), scholastická stavba supranaturalizmu bola zborená, aby sám Boh biblických prorokov a Ježiš Kristus mohol byť vyslobodený zo svojho nadprirodzeného zajatia, v ktorom prebýval od doby tomizmu (...), aby nemohol prirodzene a denne pôsobiť v našom prirodzenom svete. Tomistická metafyzická interpretácia „vyvýšila“ Boha nad naše prirodzené kultúrne dejiny (...). Tomistická metafyzika priestorovým dualizmom neba a zeme odsunula nielen Boha, ale i jeho kráľovstvo do nedohľadna „nadprirodzenosti“, spásu do záhrobia a prorokmi oznamovanú dobu spásy sveta do situácie „po skončení dejín“ (Nandrásky, 1997, s. 573).

Sme súčasníkmi – podľa J. B. Metza – hľadania nového „modelu“ vo vzťahu boha a sveta, rovnováhy medzi oboma „veličinami“. Človek si je vedomý svojich hraníc a súčasne sa zbavuje zátarasov slepej poslušnosti voči bohu. Človek sa síce nemôže stať bohom, ale môže a má s ním spolupracovať na premene sveta; v tomto zmysle zdôrazňuje Metz úlohu človeka ako subjektu pred bohom (!). Spolupráca na premene sveta sa uskutočňuje „vo vnútri“ sveta, a nie niekde mimo neho, v „náboženskej oblasti“.

Práve na tomto pozadí sa objavujú teológie, ktorých verifikačné mechanizmy už nie sú zabudované v nich

samých. Nová „reč o bohu“ v ére bez boha hľadá riešenie dilemy doby a boha v kristologicky zakotvenej náboženskej viere. Potreba nového vyjadrenia kresťanstva zosilňovaná negatívnymi javmi povojnovej situácie a nástupom vedeckotechnickej revolúcie vyústila do otázky, čo znamená byť kresťanom uprostred neuduhov a rozporov modernej civilizácie, aká má byť kresťanská existencia v jej každodennom, ateoretickom alebo „školenom“, teologickom sebaapredstavení.

Teologické „zostúpenie boha“ – vzhľadom k jeho majestátu sa dosiaľ javila ľudská náboženská reč ako zadržajúce koktanie (K. Barth) – nemožno pochopiť mimo sociálnych súvislostí. Posilnenie konkurenčných schopností a evanjelizačných vyhládok kresťanstva vo svete sociálnej nespravodlivosti, nacionálnych, rasových a triednych konfliktov nútilo bohoslovné myslenie k závažnému kroku. V priebehu šesťdesiatych rokov minulého storočia teológovia presúvajú ťažisko pozornosti na konceptualizáciu a vypracovanie kresťanskej alternatívy riešenia „otázky sociálnej“. Spolu s novelizáciou sociálneho učenia dochádza k rozvoju sociálnej teológie a paralelne sa objavuje celý rad sociálne zameraných teológií „genitívu“ (teológia politiky, nádeje, revolúcie, oslobodenia, práce).

Podľa slávnej definície Tomáša Akvinského má teológia dve oči, z ktorých jedno je zahľadené do večnosti, druhé do súčasnosti. Metzova teológia hľadá (aj) do súčasnosti, a tak človek komunikuje s Kristom – martýrom, vykupiteľom, hrdinom i obeťou zároveň ako takmer rovnocenným partnerom. Jediniec je oslovený, resp. náboženstvo sa vracia do spoločnosti už „nie ako osobitná teória nebies“, hovorí K. Moravčík a na inom mieste dodáva: „Keď kladíme otázku, o čom je vôbec náboženstvo, niekto by možno odpovedal: O Pánu Bohu. Čo je to za reč? O akom Pánu Bohu? Musíme vychádzať od človeka, ktorý sa pýta, ktorý príde s témou náboženstva ako s témou svojho života a uprostred tohto života sa kdesi rodí skúsenosť, ktorú potom nazývame skúsenosťou s Bohom. Zásadnou témou však zostáva svet a život. Nejaké špekulovanie o nadprirodzených pravdách, o Bohu mimo kontextu sveta je pre mňa nepredstaviteľné“ (Moravčík, 1997, s. 46). Tak teológia mňa horizonty „kozmogónie“ či metafyziky, ohniskom jej záujmu je svet so všetkými jeho „zázrakmi“ a hrôzami, nie iba „svätý“, zásvetný svet, ale prírodná a ľudská pospolitosť v celej svojej rozpornosti, biede a utrpení, vo všetkej ambivalentnosti, kontingencii a premenlivosti. S prihliadnutím k tomu možno zaznamenať príznačné presuny vieroučných akcentov, ako napr. z ľudovej cirkvi na cirkev ľudu, z cirkvi pre chudobných na cirkev chudobných, z Ježiša ako dobrehého pastiera všetkých na Ježiša osloboditeľa, bez eschatológie božieho súdu na spravodlivosť „tu“ a „teraz“, z nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov na jeho sociálno-služobné poslanie, z moralizujúcich požiadaviek premeny ľudské-

ho srdca na požiadavku premien sociálnych štruktúr, z dedičného hriechu na hriech sociálny... V takomto duchu „interpeluje“ K. Moravčík tie politické strany v slovenskom parlamente, ktorých názov sa „honosí“ kresťanstvom a kresťanským: „Politická strana nemôže len opakovať, že je za určitú predstavu o morálke, ale musí sa aj potrápiť nad tým, ako ľuďom pomôcť, aby sa morálne správali (...), pre kresťanov v politike by bolo užitočné, aby svoje kresťanstvo bez veľkej reči zatiahli aj do iných rozhodovaní, ako sú témy intímneho života (...), chýba mi nejaký „kresťanský“ názor na ochudobňovanie strednej vrstvy, zdražovanie literatúry, prístupu ku vzdelaniu (...)“ (Moravčík, 2003b, s. 5).

Predmet našich úvah – teológia v adresnej podobe politickej teológie profesora z nemeckého Münsteru, J. B. Metza, sa vyznačuje aj antropologickou zacielenosťou. Ak by sme mali predstaviť tento teologický novotvar, sfilozofičtenú vieru ešte „ináč“, jednou vetou, snáď by nám dobre poslúžil evanjelista Matúš. Ten popisuje situáciu, keď Ježiš sedel pri stole nielen so svojimi učeníkmi, ale i s mnohými hriešnikmi a mýtnikmi, pričom na otázku farizejov, prečo „obcuje“ s týmito nehodnými ľuďmi odpovedal: „Neprišiel som volať spravodlivých, ale hriešnikov“ (Mt 9, 13). Teológ, hermeneut Písma, v reakcii na Kristove slová by zase povedal, že kresťanské poslanstvo o bohu, ktorý vstúpil do ľudských dejín v konkrétnom ľudskom príbehu a ktorý práve tak kontingentnému, dočasnému dal večný zmysel, je stále oslovujúce a závažné. Pre mnohých kresťanov je totiž doposiaľ nepochopiteľné a neprijateľné, že Ježiš notoricky dáva(l) prednosť colníkom a neviestkam pred mravnými, spravodlivými, zbožnými farizejmi. Podobne politická teológia uprednostňuje „hriech“, individuálny i spoločenský, sociálny hriech chudoby a vydedenia osobitne, pred zbožným úklonom hlavy klerikov i nábožných, už klopajúcich na nebeskú bránu – karikuje T. Halík – lebo i tu platí, že „gratia supponit naturam“, milosť predpokladá prirodzenosť. Povedané ináč, svetsky: politická teológia vo vzťahu ku človeku nechce plniť funkciu ópia, byť bezmocnou ideou zasľúbenou „zemi zasľúbenej“, mieni popisovať a podnecovať prax, vráťane praxe viery v jej mysticko-politickej dimenzii a nasledovaní, hovoriť o Bohu – a teda i človeku – s vedomím priepastných sociálnych rozdielov a utrpenia vo svete, ktorý je (i) jeho svetom.

Sekulárne, „hriešne“, svetské motívy, účely, okolnosti teológie J. B. Metza „nechtiac“ pregnantne vystihol J. Derrida s tým, že je to „vyprázdnený horizont smrti Boha a antropologická reimanentizácia (ľudské práva a právo na ľudský život pred všetkou povinnosťou voči absolútnej a transcendentnej pravde záväzku pred božím poriadkom: Abrahám, ktorý by odmietol obetovať syna a ani by už o tom neuvažoval, čo vždy bolo šílenstvom)“ (Derrida, 2003, s. 62).

Na druhej strane J. B. Metz si je vedomý toho, že sekularizácia ako metanarácia je pravdepodobne mŕtva. Mŕtve sú populárne interpretácie či výklady M. Webera o dospelosti, zosvetštení, odčarovaní sveta, lebo prehliadajú nové možnosti transcendencie, budúce polyteizmy na (novo)pohanský spôsob a prorokov sakrálnej i profánnej proveniencie, teda aj alternatívne náboženstvá, para a „krypto“ religiozoty. Globalizujúca sa modernita nemôže už vo svojich itinerároch tak jednoznačne, „bezhlavo“ používať pojem sekularizácia.¹ Sekularizácia ako pojem i ako zvecnený, nominalizovaný proces sám, ako diagnostický znak moderny viac alebo menej stráca svoju noetickú a metodologickú hodnotu. Pojmovo uchopil (teoreticky „prikryl“) sumu jednotlivostí a procesov, ktoré prebiehali na úrovni industriálneho veku, boli jeho aspektom, rozmerom, tvorili súčasť optimisticky videného zápasu osvietenecov za emancipáciu človeka od cirkevných väzieb a dištancovania sa vedy od kreacionistických nánosov. V aktuálnej prítomnosti sa heslo sekularizácia takmer dostalo – povedané s trochou irónie a nadsázky – do povestného Syllabu, indexu zakázaných a proskribovaných bludov 21. storočia a použijúc filozofické názvoslovie J. F. Lyotarda možno stratilo „štátut“ meta-príbehu a punc „dôveryhodnosti“. Ak zotrvá, bude – pravdepodobne – jedným z mnohých diskurzov, príbehov, príkladom jazykovej hry zasadené do prostredia vedeckej racionality; v ideologicko-politickom kontexte môže sa stať pojmovou výbavou antiklerikálov, juhoamerických ľavičiarov a možno i revoltujúcich teenagerov... A tak teda: „Mal by byť pojem sekularizácie navždy vymazaný zo sociologického slovníka, alebo naopak, s úctou zaradený do sociologickej „siene slávy““, pýta sa s istým sarkazmom R. Vido (2011, s. 306).

J. B. Metz v súvislosti s postmodernými „inováciami“ v západnom kultúrnom, a teda i náboženskom priestore hovorí: „S metafyzickou nehanebnosťou sa dnes vykorisťuje mystika a spiritualita veľkých ázijských kultúr, alebo skôr to, čo sa u nás za ich mystiku a spiritualitu považuje. Každý si môže vybrať nielen v Európe, ale v celom svete práve to, na čo má „chuť“. Zo sveta sa stáva *nouvelle cuisine* postmodernity (...), nový európsky duch dokáže oceniť, že ho mýtus a rozprávky zbavujú etickej a politickej zodpovednosti“, ibaže, pokračuje J. B. Metz, „kresťanstvo si nesmie a nemôže dovoliť takýto „provincionalizmus“, tak začína intelektuálna príprava politického myslenia apar-

¹ J. Habermas dešifruje slovo „sekularizácia“ s poznámkou, že ho „chápu ako vynulováciu hru medzi kapitalisticky odpútanými výrobnými silami vedy a techniky na jednej strane a trvalými mocnosťami náboženstva a cirkvi na strane druhej. Tento obraz sa nehodí do postsekulárnej spoločnosti, ktorá sa prispôbuje pretrvávaniu náboženských spoločností vo svojom strede, hoci sa sama ustavične sekularizuje“. (<http://www.goethe.de/ms/brl/slphaber.htm>).

theidu v Európe (...)“ (Metz, 1994, s. 83). Pre Metza sa tak moderný človek ako majiteľ „okypťeného“, teda inštrumentálneho, ba až cynického rozumu stal – parafrázujúc F. Nietzscheho – malým človekom s malými cnosťami. Malý človek zabil boha, teraz chceme, aby bol živý nadčlovek. V religióznej podobe má napríklad formu náboženského hnutia pomenovanú ako New Age. Bez ďalších dôkazov a argumentov dodajme, že éra Vodnára svojim synkretizmom, zištnosťou a povrchnosťou reaguje na potreby a podnety globálne rozrôzneného, osirelého ľudstva a v duchu pragmatickosti doby, („strhovelo všetko“ – K. Kosík), rezignuje na hodnoty západnej kresťanskej kultúry, jej duchovnej a ekologickej vyprázdnenosti, na pozabudnuté hodnoty „Atén a Jeruzalemu“, platónsku anamnezis a vieru v Ježiša, pamätanie na umučeného a ukrižovaného Žida, dodáva K. Moravčík.

Politické teológii J. B. Metza nie je vlastný pátos, veľká gestá a prepiata miera abstrakcie, akademickosti, ba až nezrozumiteľnosti. Jej tvorca zdôrazňuje, že hodlá využiť biblické dedičstvo, eschatológiu ako rozmer žitej viery pre „potreby“ humanizácie kedysi – v „rajských“ začiatkoch – humánne projektovanej západnej kultúry, dnes práce – podotýka J. B. Metz – na *nedokončenom diele osvietenstva*, akosi *osvietení osvietenstva* v zmysle záchrany trpiacich a sociálne vydedených. Politická teológia je politickou v tom smere, že existenciálne-antropologicky orientovanej teológii „implantuje“ *spoločensko-kritický rozmer*; kým personalisticko-existenciálny prúd súc inšpirovaný K. Barthom rieši rozpory medzi rozumom a vierou, chce zľudštiť náboženskú transcendenciu a obrátiť kresťanstvo pred „pokušením“ racionalizmu či vyvrátiť vedeckotechnické, konzumné a ideologické podoby odcudzenia človeka, pôsobí síce ako určitý korektív tradicionalizmu, avšak abstraktnosť tejto pozície obmedzovala sociálny dosah kresťanstva. Politická teológia usiluje sa prekročiť priepasť medzi vierou a konaním, medzi vierou a praxou, „nadužíva“ pojem „ortoprax“. Naviac, musíme ale zdôrazniť, že jej vzťahovosť s politikou je len sprostredkovaná, ako apel na zodpovednosť zodpovedných alebo, ako to obrazne vyjadrila Á. Helleroová, ide o prázdne miesto moci čakajúce na Mesiáša.

Politická teológia s náboženstvom po „smrti boha“ vstupuje na miesta, ktoré sú dnes zložitejšie ako v aktuálnom čase jej začiatkov – prelomu 60. a 70. rokov minulého storočia, čo autor samozrejme vníma a reflektuje v rozvíjaní a precizovaní svojej teórie. Jeho články a štúdie z konca 90. rokov 20. storočia vznikajú na pozadí sveta s globálnou a exteritoriálnou ekonomikou, ktorá sa zbavuje bremena politickej a sociálnej zodpovednosti, sveta, kde ekonomika korumpuje politiku, kde sa násobí priepasť medzi objemom bohatstva bohatých a chudoby chudobných. H. Jonas to vyjadril tak, že prírodné pohromy sú prototypom, modelom všetkých trápení sveta. V tom zmysle považujeme

„pobyt“ politickej teológie za rovnako beznádejný ako nevyhnutný.

Okrem objektívnych determinantov pôsobili na vznik politickej teológie i momenty „intímne“, subjektívne, ak nimi mienime zmeny v priestore filozofie a samozrejme teológie. Následne sa politická teológia kriticky vymedzuje voči (neo)tomistickej metafyzike, pričom absorbuje nielen Kantovu kritiku ontoteológie, ale jeho osvietenské poslanstvo v širšom zmysle vôbec. Ideovými súputníkmi jeho diela sa tak stávajú myslitelia zo školy neomarxistov (frankfurtská škola), ako i Marx či exmarxista, filozof náboženstva E. Bloch či predchodca kritickéj teórie W. Benjamin. Hovoriť o Nietzsche by v tomto prípade bolo oným nosením sov do Atén. Koniec ontoteológie, scholastického supranaturalizmu, teda pád metafyziky a je abstraktného Boha následne znamenal spochybniť priestorový dualizmus dvoch svetov, večného, posmrtného i toho pozemského. Zároveň inicioval návrat živého Boha Písma, Nádeje, Ježiša Krista do sveta; ideálom Metza sa stáva človek slobodný, rozumom „nadaný“; rozum je nástrojom spomienky na trpiaceho Boha, a teda i na deklasovaného človeka.

Takmer celý „teologický“ život viedol J. B. Metz „konfliktný“ dialóg so svojim učiteľom K. Rahnerom, podobne ho inšpirovala protestantská teológia 20. storočia, jeho generačný druh, autor teológie nádeje ako jednej z tzv. teológií genitívy, J. Moltmann osobitne. *Sumárom Metzovho teologizovania sa napokon stali kategórie praxe (jej primárnosti pred teóriou), subjektu, spomienky, solidarity a rozprávania ako metódy priblíženia a aktualizácie teologickej dogmy i biblického poslania súčasníkom ako "inštrumentom" žitej viery a premeny „zabýrzganej“ praxe.*

Politická teológia J. B. Metza súc transformovaná do svetského diskurzu, jazykovej hry „pohana“ citlivo vníma fakt, že západná kultúra podľahla istej anomálii, keď štiepi svet na hodnotový (ľudský) a racionálny (vedecký). Objavuje sa tu polarita hodnotového rozmeru človeka, zachytená v súradniciach kultúry, civilizácie, humanity ako subjektívneho a racionálneho ako vedeckého, exaktného, objektívneho. Je čas rozbiť vžitý stereotypy tejto dichotómie nielen preto, že humanizmus je vždy výrazne intelektuálny, opiera sa o kritický a rozumový vzťah ku skutočnosti – a teda je v istom zmysle totožný s vedeckým postojom, ale i preto, že humanizmus a jeho „akútna“ potreba sa objavuje vždy medzi miznúcim starým a prichádzajúcim novým. J. B. Metz svojou teológiou usiluje o obnovu dôstojnosti človeka, vznešený zámer, ktorý svetu „naoktrojovalo“ osvietenstvo – a ak opomenieme sakrálny jazyk, resp. filozofické pozadie – i kresťanstvo. Ibaže jedným zo symptómov súčasnej spoločnosti je mnohosť a nesúrodosť javov umocnená viacvrstvovou a postmoderne „solistikovanou“ výrazovou pluralitou. Táto slovná, terminologická a pojmová mnohosť naznačuje stratu základných ľudských hodnôt, priemyselná spoločnosť

premenila sa na postindustriálnu spoločnosť služieb, ktorá opustila prísny racionalizmus. Stráca sa dôvera v realitu, spochybňuje sa poznateľnosť sveta, ignorujú sa reálne príčinné vzťahy, želané sa stotožňuje so skutočným, až k desivému nástupu absurdity a stupidity, kultúra sa už neopiera o žiadne etické princípy, záväzné a zodpovedné voči spoznanej pravde, etika predstavuje „prázdne stavenisko“ (Bondy). Prehlbuje sa pocit neistoty, iracionálna a hoci sa zdanlivo ponúka pluralitná rôznorodosť právd, príbehov, názorov, nastupuje nový, dobre skrytý fundamentalizmus; „myslenie sa zaseklo na verbálnej úrovni jazykových hier“ (Behúnová), kultúra je kultúrou zábavného priemyslu, realizuje sa na „scéne“, či v podobe, kde „pár topánok má rovnakú cenu ako Shakespeare“¹ (Fienkielkraut, 1993, s. 82). Metzovská teológia naproti tomu zostáva prísne monistická a racionalistická, ak uvažíme, že sa dovoľáva subjektu, ktorý myslí jedného Boha, t. j. rešpektuje iné kultúry v ich inakosti, ale ctí jednu ľudskosť, „jeden“ humanizmus, „adoruje“ jednému bohu (osvietenskému rozumu) a vo vzťahu ku svetskej i cirkevnej vrchnosti zavrhol služobnosť, poníženosť, devótnosť.

Zľudštiť a poľudštiť, socializovať a antropologizovať často neosobnú, abstraktnú teológiu, prekročiť kruh teológie „z úradu“, teológie z povolania, a tak chcieť naplniť svet idealitou / spravodlivosťou „kráľovstva božieho“, sa J. B. Metz učil priamo u K. Rahnera a sprostredkovane u I. Kanta. Mienime tým, ako sme už uviedli na inom mieste – metamorfózy v koncepte pochopenia a postavenia *ontoteológie*.

Ontoteológia² je moderný neologizmus, ktorý sa po prvý raz objavil u I. Kanta, kde označuje jednu zo špecifikácií tzv. racionálnej teológie: „Transcendentálna teológia alebo mieni odvodiť existenciu prabytosti zo skúsenosti vôbec (bez bližšieho určenia sveta, ku ktorému patrí) a nazýva sa kozmoteológiou, alebo sa domnieva, že jej existenciu spozná čírymi pojmi bez pomoci akejkoľvek skúsenosti a nazýva sa ontoteológiou“ (Kant, 1799, s. 391). Omnoho známejším sa však výraz ontoteológia stal vďaka M. Heideggerovi.³

¹ „Čo chce postmoderné myslenie? To isté, čo osvietenci: urobiť človeka nezávislým, zaobchádzať s ním ako s dospelým, skrátka, aby sme hovorili ako Kant, vyvieť ho zo situácie nedospelosti, za ktorú je sám zodpovedný. Len s tým drobným rozdielom, že kultúra už nie je chápaná ako nástroj emancipácie, ale ako jedna z poručníckych inšancií, ktoré sa jej stavajú do cesty. V tejto optike urobia ľudia rozhodujúci krok ku svojej plnoletosti vo chvíli, keď myslenie prestane byť najvyššou hodnotou a stane sa práve tak fakultatívnym (a tiež legítimným) ako terno alebo rokenrol: aby sme skutočne vstúpili do éry autonómie, musíme všetky *povinnosti* autoritárskej doby zmeniť vo *voľby*“ (Fienkielkraut, 1993, s. 85).

² Pozri Schaeffler, 2003, s. 44 – 62.

³ Pozri Heidegger, 1993.

Umožnil mu výslovne tematizovať už scholastikou uvedomovaný problém tzv. ontoteologickej diferenciácie, možnosti a spôsobu vyjadrenia rozdielu medzi súcnom a bytím. Ale ontoteológia ako spôsob myslenia boha ako bytia je však omnoho starší než samotný termín. Stojí hneď na začiatku premien filozofickej argumentácie v (o) náboženstve.

Metafyzická tradícia, náboženská filozofia a teológia do čias Kanta stotožňovali boha ako najvyšší princíp bytia so súcnom samotným. Bola to základná ontoteologická pozícia, korene ktorej siahajú do čias gréckej metafyziky (Aristoteles) a nábožensko-filozofickej (Platón) tradície, popri tom k hebrejskému mysleniu, ktoré pri sebaurčení boha v druhej knihe Pentateuchu hovorí o bohu prostredníctvom kategórie „byť“ (Ex 3, 14). „Zásnuby“ boha filozofov s Bohom Písma, t. j. syntéza pokrsteného aristotelovského myslenia a hebrejského chápania základného ontologického rozmeru Boha vytvorila (i) definičnú základňu pre seba vymedzovanie filozofie náboženstva pestovanej na báze filozofickej teológie až do kantovských čias.

Kantova(e) kritika(y) zasiahla stavbu metafyziky, prekonanie teologického a platónskeho rozlíšenia medzi „večným a dočasným“, „skutočným a zdanlivým“, „bytím a dianím“ znamená, že existuje akási stredná cesta ležiaca medzi dôverou v božského zástupcu a spoľahnutím sa na vlastné individuálne preferencie. Nový, „slabý“ spôsob myslenia otvára alternatívne smery uvažovania, ale tiež obnovuje tradíciu. Vzťah medzi veriacim a bohom nie je chápaný ako niečo zaťažené mocou, ale ako jemnejšie spojenie, v ktorom boh odovzdáva všetku svoju moc človeku. „Konečným cieľom filozofického bádania po páde metafyziky už nie je kontakt s niečím, čo existuje nezávisle na nás, ale skôr *Bildung*, nekonečný proces formovania seba samého“, tvrdí Santiago Zabala, ktorý viedol besedu – v roku 2002 v Paríži – s R. Rortym a G. Vattimom na tému budúcnosti náboženstva po metafyzike (Zabala, 2007, s. 11).

„Boh zhadzuje starú kožu“, takouto priliehavou metaforou komentuje „odchod“ ontoteológie, abstraktného boha metafyziky a vstup živého Boha Písma, Ježiša – v ktorom a prostredníctvom ktorého boh prešiel „mutáciou, zhodil starú kožu pomstiteľa, nacionalistu, moralistu a roztvoril svoju náruč“ – na historickú scénu profesor K. Nandrásky (2007, s. 890). Vysvetliť uvedenú metaforu prísne filozoficky znamená povedať, že boh nie je objektívnou entitou, jednotou dobra, pravdy a krásy, neexistuje ako vec, jednotlivina, nominalita, existuje prinajmenšom v našej reči a myslí (možno ako zabalovský *Bildung*). Pred Kantom bolo myslenie (teda i boh) vo svete, po Kantovi sa svet (teda i boh) nachádza v myslení. Čas, kde sme reč a myslenie považovali iba za nástroje subjektu reflektujúce „objektívny“ svet a nevedeli sme, že sú samy týmto svetom, v ktorom a cez ktorý sa nám všetko ostatné dáva,

je preč. Boh sa premiestnil do subjektu. U Kanta je „mravným zákonom“, ku „nehlasnému hlasu Bytia“ sa prihlásil boh Heideggera, Rádlov boh „nie je, ale platí“, Tillichov boh sa „nás nepodmienenene dotýka“. Napokon – nami „favorizovaný“ boh, boh politickej teológie J. B. Metza takisto ovládol individuálnu (a sociálnu!) myseľ, akurát že o Kristovi vždy musíme myslieť tak, že ho nikdy nemôžeme len myslieť, lebo politická teológia (=) kristológia žije z praxe nasledovania Krista.

Kant rozbil, nahľadal metafyzický konštrukt večnej pravdy božieho rozumu. Ak teda pravdu nevlastníme, ako to hlásala stará metafyzika, musíme ju tvoriť. Naše poznávanie súc poplatné osvieteniskému rozumu musí byť dejinné, musí byť poplatné princípu časovosti, vedomiu i nádeje budúcnosti. Osvietenstvo sa s pravdou metafyziky, resp. náboženstva vysporiadalo svojrázne. Metzova politická teológia sa zase kriticky vyrovnáva s osvieteniským ateizmom i teizmom zároveň, resp. programom prirodzeného, občianskeho náboženstva. Náčrty občianskeho (civilného) náboženstva v klasickej (osvietenskej) proveniencii, teda od čias anglického deistu M. Tindala, „jakobína“ J. J. Rousseaua, po ňom Alexisa de Tocquevilla či moderného Roberta N. Bellaha, sú považované za opozitum „nerozumného“, „tmárskeho“, zjaveného náboženstva „jezuitov“, teda katolíckeho kresťanstva ako jedného z náboženstiev abrahámovskej ekumény. J. B. Metz kriticky reaguje na osvieteniskú „revoltu“ slovami: „Osvietenstvo vytvára niečo ako nové spoločenstvo konsenzu a jeho základom už nie je metafyzický rozum (...), používanie „rozumu“ v metafyzickom chápaní zakrývalo problematiku jeho sociálneho i politického kontextu (...), metafyzický rozum si zjavne uzurpuje istá, v pozadí stojaca moc, fungujúca ako celospoločenský subjekt, konkrétne ide o privlastnenie si všeobecného rozumu cirkevnou mocou na jednej strane a politickou mocou na strane druhej“ (Metz, 2007, s. 80). Následne kritika metafyzického rozumu, empatická reč o „dospelosti“ a „subjekte“ je napokon len presadzovaním novej elity, novej aristokracie...

Z hľadiska historickej retrospektívy dnes už vieme, že onou novou aristokraciou bol majetný meštiak, budúci buržoa, ktorý svoj egoistický triedny záujem vydával za záujem celospoločenský. A keby len to. Z meštiaka v póze „ateistu“, antiklerikála či pohana – bezbožníka sa rodí nový „homo religiosus“, ktorý prijíma obnovené, záväzné, štátom predpísané „minima religiosa“ – náboženstvo civila, náboženstvo občana¹

ako záruku poriadku a postrevolučnej stability, mierneho pokroku v medziach zákona, ak by sme parafrázovali názov politickej strany klasika českej politickej satiry Jaroslava Haška a filozoficko-pozitivistické poňatie spoločenského progresu ako evolučného poriadku drobných krokov a zmien.

V pohľade do minulosti, hlavne minulosti osvietenstva, je Metz rebelom na niekoľko spôsobov. Rovnako ako osvietenenci brojí proti scholastickému rozumu, proti abstraktnému bohu metafyziky, ktorý integroval a zaštitil všetky prírodné a sociálne anómie, ale nielen to. Demaskuje model triedne angažovaného, „rozumového náboženstva“, za ktorým stojí pohodlná, arevolučná póza meštiaka, iba prednedávnom antiklerikálne, občas antiteisticky a opozične naladeného. Vidí analógiu medzi týmto zburžoázneným subjektom a „pohodlnou“ ne-Kristovou cirkvou, ktorá tiež pripúšťa len to, čo je „prirodzené a rozumné“. Metz paradoxne – proklamujúc osvieteniské ciele a potreby politickej teológie – revitalizuje, ponúka náboženstvo biblické (zjavené, pozitívne, „patriarchálne“, „antimoderné“) ako východiskovú platformu svojej politickej teológie, pričom jej najvlastnejšou úlohou na pozadí kritiky meštiackeho princípu individuácie (negatívny aspekt politickej teológie) a „revoltujúceho“ rozmeru biblickej spomienky je „zasadzovanie sa za solidárne subjektové bytie všetkých, proti násilnému utláčaniu a rovnako aj proti karikatúre solidarity (...)“ (Metz, 2007, s. 86). Karikatúrou solidarity boli (aj budú) heslá slobody, rovnosti a solidarity, lebo akonáhle buržoázny subjekt, meštiak siahal po svojom víťazstve, dával tomuto libertinizmu charakter čirej formálnosti a nahliadal na jeho realizáciu priezorom vlastného, sebecky a mocensky determinovaného záujmu.

Politická teológia nechce zašantročiť „revolučný“ aspekt Písma, chce popohnať oportunistického meštiaka i zabrániť občasnemu cirkevno-teologickému (následne ideologickému) zneužitiu, „zneucteniu“ Kristovej smrti na kríži slovami: „Kto (...) počúva teologické reči o vzkriesení Krista, v ktorých prestal byť počutý krik Ukrižovaného, ten nenačúva teológiu, ale mytológiu, nepočuje evanjelium, ale mýtus o víťazovi“ (Metz, 1994, s. 86). Kresťanská zvesť raz na spôsob uplakaného, boľavého, sentimentálneho, dojímavého mýtu, hypertrofie falošného citu, inokedy ako správa o nezdolnom martýrovi, je pre Metza len anestetikom, vhodným na terapeutické účely, neutralizuje strach, smútok, porobu, utieka sa do bezpečia „iného sveta“, kresťanská zvesť v takomto ponímaní, vo funkcii ópia produkuje modly, zástupy prosiacich služobníkov, nedo-

¹ J. B. Metz pokračuje: „Tam, kde sa náboženstvo a metafyzika navzájom podmieniajú, vzniká priestor, kde sa kritika metafyzického rozumu započatá v osvietenstve stáva kritikou náboženstva. Ak totiž bezsubjektový metafyzický rozum stratí vo svetle osvietenstva svoju (politickú) nevinosť, upadá do pododzenia aj náboženstvo, ktoré tento abstraktný rozum považuje za nástroj potvrdenia legitímnosti svojho univerzálneho nároku. Osvietenstvo nie je len ru-

dimentárnou kritikou náboženstva v zmysle kritiky ideológie, ale vedomým budovaním afirmatívneho pojmu náboženstva (...). Ten je však niečím celkom iným než pojem pozitívneho náboženstva v kresťanstve (...)“ (Metz, 2007, s. 82, s. 83).

tknuteľných svätých a sviatostí, ale nemobilizuje, neaktivuje, neoživuje ducha, t. j. revoltujúci rozum jedinca i zástupu, žitú, nielen prežívajúcu vieru vo svete sociálnych a politických nepravostí...

Politická teológia metzovskej proveniencie hodlá emancipovať „hriešne“ ľudstvo, zbaviť ho „hriechu“ osobného a hlavne sociálneho – vychádza preto z „primátu praxe“, pričom „takzvaný vlastný hermeneutický problém teológie nie je vlastne problémom vzťahu medzi systematickou a historickou teológiou, medzi dogmou a dejinami, ale medzi teóriou a praxou, medzi porozumením vychádzajúcim z viery a spoločenskou praxou“ (Metz, 1994, s. 14).

Problém teológie je (aj) problémom hermeneutickým, umením výkladu a interpretácie Písma, podľa Metza porozumieť obsahom viery a ich spoločenským „aplikáciám“. *Maj odvahu používať vlastný rozum, nabádal Kant, maj odvahu „myslieť (premyslieť) vieru“, maj odvahu myslieť Boha, maj odvahu byť pasívnym „služobníkom Božím“, lebo myslieť Boha znamená vedome, kultivovane, so znalosťou „vecí“ používať a „zneužívať“ Kristov príbeh na prospech subjektov viery v podobe metanoie, exodu, nasledovania, nabáda Metz.. Nie sú to len morálne či pedagogické kategórie s patričnou dávkou moralizujúcej melanchólie a sentimentu. Ide jednoznačne o noetické kategórie, ktoré sú nástrojom, metódou prístupu ku „zabrzganej“ praxi a ako hovorí Metz: „Príbehy nasledovania sú samy osebe apelatívne a vládovské; rozprávaním príbehu sa usilujú o obrátenie počúvajúceho subjektu a tým zároveň o jeho disponovanie na nasledovanie“ (Metz, 2007, s. 94).*

Myšlienka boha má praktický ráz, lebo boha nemožno myslieť bez toho, aby táto myšlienka nevzbudzovala a nezasahovala záujem toho, kto sa ju pokúša myslieť. „Myslieť Boha znamená prehodnotiť naše bezprostredné k nám samým obrátené záujmy a potreby“, mieni Metz (1994, s. 13) a zdôrazňuje, že zvlášť zreteľný je praktický ráz myšlienky boha v kristológii, „kristologickej dialektike“, „dialektike nasledovania“. Kristologická dialektika predpokladá kontrast, napätie, protirečenie i partnerstvo medzi subjektom viery – človekom, ktorý „siaha“ po autonómii svojho rozumu, ak chce byť partnerom sebe i bohu – a božským „absolútnom“; slovo boh ale teraz neznamená, ako tomu bolo donedávna v ontologicko-ontomistickom rozvrhu sveta, posledný základ sveta všetkého existujúceho, sveta, ktorý je človeku už dopredu daný, navrhnutý a ako to literárne-metaforicky kdesi vyjadril Milan Kundera, že boh vložil disketu do computeru a viac už sa nemusí starať o svet.

Politická teológia ako variant postmetafyzickej teológie odmieta pasívnu „vrhnutosť“ človeka do sveta naoktrojovaného bohom, človeka, ktorého sme „vdáka“ všemohúcnosti božej pripravili o zodpovednosť a nanútili mu byť viac alebo menej hračkou biologickej a sociálnej determinovanosti, za ktorými takisto sa vy-

níma neviditeľná „ruka boha“. Nebude akceptovať feurbachovsko-marxovský náčrt, že človek svoju vlastnú povahu subjektu prenáša (prenášal) na boha a zvlášť tvárou v tvár smrti „ju zdvojoval v bezpečí iného sveta, ale sa ukazuje, že človek prostredníctvom náboženstva, vo vzťahu ku svojmu Bohu, až teraz získava svoju identitu ako subjekt a stáva sa subjektom svojich dejín“ (Metz, 1994, s. 26).

Metzovo proklamovanie človeka ako subjektu pred Bohom znamená, že sa človek v záujme záchrany vlastného i univerzálne-ľudského a prírodného glóbu sám, vedome a zodpovedne rozhodne pre slobodu k bohu, sám a vedome bude nasledovať biblické príbehy ako exemplárne posolstvá, príbehy nasledovania, akoby pozve boha do sveta, aby s ním spolupracoval na diele človečenstva. Biblické príbehy sú mýtmi, rozprávami o ľuďoch „vtedy a tam“, obraznou rečou vyjadrujú bytostné pocity, nálady a túžby ľudí, nie sú objektívne platnými pravdami vedy, takže produkovať čitateľské bestselery na spôsob „Biblia má predsa pravdu“ je znevážením a nepochopením metaforického, obrazného jazyka „Knihy Kníh“. Mýty Starého i Nového Zákona sú symbolickými šiframi; šifry (K. Jasper) je potrebné vedieť čítať tak, že vyjadria (vyjadríme) sebaepochopenie človeka v aktuálnych, jedinečných situáciách.

Ešte jedna poznámka na „tému“ ľudského subjektu pred Bohom: religiózna viera je slobodnou odpoveďou človeka na Božiu výzvu, predpokladá osobnú konverziu, premenu, metanoiu, vieru nemožno zdediť, dediť možno tradíciu, rodinu, autoritu, kolektív, do určitej miery teda formálne znaky a prejavy (aj) zbožnosti. „Fiunt, non nascuntur christiani“, kresťanom sa človek stáva, ale nerodí, napísal v r. 197 v Apologeticu Tertulianus.

Podľa Metza suma nových a nových interpretácií a reinterpretácií interpretácií v kresťanstve samom – zvyčajne mocensko-ideologicky determinovaných (pre niekoho, na prospech niekoho) – devalvovala a znehodnotila, „zneuctila“, zneužila smrť na kríži do tej miery, že ak diagnózou dnešných sekulárnych čias je život v náboženstve bez boha, po smrti boha, jeho alternatívou je návrat kresťanskej mysle i praxe ku Hospodinovi Izraelitov a „nahému“ martýrovi na kríži súc verný Božiemu passio, hlasu bolesti a utrpenia, aby na kríži naozaj neumrel posledný kresťan.¹

¹ F. Nietzsche v Antikristovi svojim „britkým“, „nevyberavým“ jazykom na adresu kresťanstva a kresťanov hovorí: „Už slovo „kresťanstvo“ je nedorozumenie – v podstate bol len jeden kresťan, a ten umrel na kríži. „Evanjelium“ umrelo na kríži. Čo sa od tej chvíle nazýva „evanجليom“, bolo už opak toho, čo on žil: bola to „zlá zvesť“, bolo to dysangelium. Je falošné až do nezmyslu, keď sa vo viere, napríklad vo viere vo vykúpenie Kristom, vidí odznak kresťana: len kresťanská prax, život, aký žil ten, čo zomrel na kríži, je kresťanstvo (...)“ (Nietzsche, 2003, s. 43).

Politická teológia teda vníma biblického boha ako fenomén, ktorý (prostredníctvom ktorého) konštituuje subjekt; biblické dejiny píše históriu ľudu, ktorý sa stáva subjektom pred tvárou božou – na počiatku sa ním stával starozákonný ľud Izraelitov. Biblické dejiny, náboženstvo, „milosť“ nie sú tak nadstavbou, ktorá prichádza k človeku dodatočne, zvonku. To iba neoscholastický metodologický princíp extrinsecizmu ako intelektualisticko-špekulatívny a substančný prístup k bytiu, pravde a hodnotám ustanovil „milosť“ ako dodatok, nadstavbu či ornament, príkaz, Boží dekrét zhora, lebo prirodzenosť musí prijať nadprirodzeno, nie *vedomé naplnenie ľudskej túžby*.

Ak biblický ľud sa nestratil ako subjekt, moderný „ľud“ – povedané marxovsky – chcel samého seba nájsť, aby vzápätí sám seba stratil. Moderný človek nacieľil svoju emancipáciu ako akt slobody z područia autorít, bol ku slobode smerujúcim subjektom. Lenže moderná doba je epochou individualizmu, kde niekdajší človek – subjekt je ovládaný silami produkujúceho systému (ním samým) a stáva sa ich sluhom, zajatcom a objektom. „Úloha sa mení: zo systému, ktorý má slúžiť človeku, sa stáva pán, pseudo-subjekt, degradujúci ľudí na príslušnosť *svojho* fungovania a rozmachu; ľudia sú odsúdení do úlohy bezmocných objektov, pohybujúcich sa vo vnútri chodu rozbehutej mašínérie (...)“ (Kosík, 1997, s. 110). V tomto zmysle je politická teológia protestom a revoltou proti vládnucej dehumanizačnej paradigme.

Literatúra:

- BALLESTREM, K. – OTTMANN, H.: Politická filosofie 20. stoloetia. Praha: ISE 1993.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Kapitalismus a občanské ctnosti. Praha: Československý spisovatel 1992.
- Cirkev a spoločnosť. Slovenská mentalita ekumény nepraie. Diskusia o stave, perspektívach a vzájomných vzťahoch cirkví na Slovensku: B. J. Hroboň, P. Mikluščák, K. Moravčík. In: OS. Fórum občianskej spoločnosti, č. 8, 1997, s. 41 – 47.
- DERRIDA, J.: Víra a vědení. Století a odpuštění. Praha: Mladá fronta 2003.
- Dokumenty II. vatikánskeho koncilu. O. Mádr (tr.). Praha: Zvon 1995.
- FINKIELKRAUT, A.: Destrukce myšlení. Esej. Brno: At-lantis 1993.
- HANUŠ, J. : Politická teologie: pokus o společenské pojetí křesťanské naděje. In: FIALA, P. (ed.): Křesťanské alternativy v politice. Brno: CDK 1997, s. 49 – 67.
- HAŤAPKA, P. (ed.): Johann Baptist Metz a My. Zborník prednášok o Johannovi Baptistovi Metzovi. Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška 1998.
- HAVELKA, M.: „Nepolitická politika“: kontexty a tradice. In: Sociologický časopis, roč. 34, č. 4, 1998, s. 455 – 466.
- HEIDEGGER, M.: Co je metafyzika? Praha: Oikoy-menih 1993.
- KANT, I.: Kritika čistého rozumu. Bratislava: Pravda 1979.
- KOSÍK, K.: Předpotopní úvahy. Praha: Torst 1997.
- McGRATH, A. E. (ed.): Blackwelova encyklopedie moderního křesťanského myšlení. Praha: Návrat Domu 2001.
- METZ, J. B.: Náboženstvo a politika na pôde moderny. In: Filozofia, roč. 55, č. 8, 2000, s. 659 – 666.
- METZ, J. B.: Úvahy o politické theologii. Praha: Oikoy-menih 1994.
- METZ, J. B.: Viera v dejinách a spoločnosti. Štúdie k praktickej fundamentálnej teológii. Bratislava: Serafín 2007.
- MÍČKA, R.: Církev a její potíže s liberalismem a kapitalismem. In: Studia theologica, roč. 6, č. 4, 2004, s. 70 – 83.
- MORAVČÍK, K.: Politická teológia J. B. Metza. Prednáška pre sympóziu TF a ÚSKI vo Svite 29. 8. 1997. In: HAŤAPKA, P. (ed.): Johann Baptist Metz a My. Zborník prednášok o Johannovi Baptistovi Metzovi. Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška 1998, s. 35 – 47.
- MORAVČÍK, K.: Politické miesto pre Boha. In: Slovo. Spoločensko-politický týždenník, roč. 5, č. 47, 2003a, s. 8 – 9.
- MORAVČÍK, K.: Spravodlivosť sa identifikuje s obyčajným človekom. In: Slovo. Spoločensko-politický týždenník, roč. 5, č. 5, 2003b, s. 4 – 5.
- NANDRÁSKY, K.: Boh zhadzuje starú kožu. In: Filozofia, roč. 62, č. 10, 2007, s. 890 – 902.
- NANDRÁSKY, K.: Kalvária katolíckeho modernizmu. (Pri príležitosti 90. výročia jeho odsúdenia). In: Filozofia, roč. 52, č. 9, 1997, s. 561 – 580.
- NIETZSCHE, F.: Antikrist. Pokus o kritiku kresťanstva. Bratislava: Iris 2003.
- SCHAEFFLER, R.: Filosofie náboženství. Praha: Academia 2003.
- SUTOR, B.: Politická etika. Praha: Oikoy-menih 1996.
- VIDO, R.: Konec velkého vyprávění? Sekularizace v sociologické perspektivě. Brno: CDK 2011.
- ZABALA, S.: Náboženství bez teistů a ateistů. In: RORTY, R. – VATTIMO, G. – ZABALA, S.: Budo-ucnost náboženství. Praha: UK 2007, s. 8 – 32.

AUSTRIAN ENERGY SECURITY AND ITS POSITION TOWARDS EUROPEAN INTEGRATION

MATÚŠ MIŠÍK

Katedra politológie
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Email: matus.misik@uniba.sk

Abstract:

The paper deals with Austrian position towards deepening of integration in energy security area within the European Union. It utilizes theoretical approach based on three challenges of energy security (external, intra-EU and business challenges) to explore support or opposition towards the integration. The paper is based on 15 semi-structured interviews with Austrian senior officials as well as energy experts from think-tanks. The results support the claim that the rather neutral position of Austria towards deepening of integration in energy security area at the EU level is caused by the ability of the country to successfully deal with all three energy security challenges.

Keywords:

Austria, European union, Energy security, Challenges, Integration.

This paper presents results from a research of energy security preferences of small member states within the European Union. It is a case study focusing on Austria and its position towards deepening of integration in energy security at the EU level. The research question asks when do small member states support transfer of competence in energy security area on the EU level and when they oppose it. I assume that the advocacy and resistance towards integration in energy security depends on the ability of the small member states to deal with three challenges in this area – external, intra-EU and business challenge. These challenges are characteristic for small member states of the EU as they are restricted in their activities and influence by their

limited political power within the EU, but also unequal position vis-à-vis their external energy suppliers and energy business. The main assumption of the paper is that those small EU states that are able to deal with these challenges do not support deepening of integration in energy security area while those that are experiencing difficulties do promote transfer of competences in energy security area as they perceive the EU as a suitable area for coping with their challenges.

The paper is organized as following. After this introduction the second part presents brief literature overview and discusses two main concepts of the research, namely small member state and energy security, before proceeds with analytical framework used for explaining support and opposition of small EU members towards deepening of integration in energy security area. Moreover, it offers short notes on empirical data collection. The third part utilizes the proposed framework for an analysis of Austrian energy security preferences within the EU and it compares them with preferences the country pursues at the EU level. Conclusion summarizes the main findings of the paper.

Theoretical Underpinnings: Three Challenges of Energy Security and Integration

The lack of interest in energy at the EU level mirrored also in the shortage of academic writings on this topic until the late 1990. The seminal work written by Matlár (1997) on the role of the Commission in the development of the EU policy on energy stress this point. Using Putnam's two level game approach she concludes that the Commission and the European Court of Justice "wield a direct influence" on policy

making in this area (Matlár, 1997, p. 133) and thus she proposed to go beyond this intergovernmental approach towards multi-level analysis. Mayer (2008) supports such findings by claiming that the Commission used periods between interstate bargaining to "informally exploit its own institutional position" (Mayer, 2008, p. 270) what cause that it gained more powers than the Member States were originally willing to transfer to it. Such development is in contradiction with liberal intergovernmental assumptions about "rational governments fully aware of their decision's consequences" and Mayer therefore argues in favour of path-dependency of historical neo-institutionalism (2008, p. 253). However, not all scholars agree with such views, Bohzilova and Hashimoto claim that the EU policy on energy "demonstrates the constraints on the powers of the European Commission" (2010, p. 633).

Path-dependency was used also to explain energy preferences of member states. National energy strategies stem from "different historic trajectories developing out of national specifics" (Baumann and Simmerl, 2011, p. 8). So response to oil crisis in 1970s or communist legacies of the new members narrow possible preferences. Experiences with energy suppliers on direction of energy policy were examined also by Roth on the case of Poland that is significantly influenced by "broader geopolitical objectives" (2011, p. 620). Besides that, also business and perceived energy security can influence preferences concerning internal energy market, as shown by Pointvogl (2009). Verhoeff and Niemann analysed, how presidency of the Council of the EU can influence energy preferences. Germany was very keen before its presidency in 2007 to transfer "the interdependence between Germany and Russia into an interdependence between the EU and Russia" (2011, p. 1280). However, due to the opposition of the new EU member states and the role of mediator that the presidency entails decided Germany that it will not pursue this goal.

The two most important concepts for this paper are small member states and energy security. Therefore I will deal with them at this point and try to provide suitable definitions as scholars sometimes fail to do it (Björkdahl, 2008; Jakobsen, 2009; Sodupe and Benito, 2001; Youngs, 2009). Both terms are used rather vaguely and there is no single definition of small member state (Thorhallsson and Wivel, 2006) or energy security (Talus, 2008). I am not going to propose my own definition as this will only contribute to problems these concepts are facing. The paper uses definition of small states developed by Panke (2010) who divides EU member states on big and small ones depending on their political power operationalized as a number of votes in the Council of the EU. This creates 19 small (number of votes below average 12,78 votes) and 7 big

member states (above 12,78 votes in the Council). Such definition is advantageous since it is a) combining other attributes used for defining small member states, namely physical size and their position within the EU as the number of votes was decided during intergovernmental conferences; b) is simple and we can easily find out which member state belongs to which group, without the need to argue about the boundaries as is the case with definitions using absolute number of votes (for example Mattila, 2004); c) it can be used for previous, but also future compositions of the Council.

Energy security is a complex concept that includes "technical, economic, social, environmental and geopolitical issues in close interaction" (Escribano and García-Verdugo, 2012, p. 27). Moreover, it differs among countries and in time, struggles with the effort of scholars to provide concise, but specific enough definition, consists of internal and external dimension and scholars are not united in what exactly it should encompass (Hedenus et al., 2010; Shaffer, 2009; Talus, 2008). Therefore, similarly to the discussion on small members, also discourse on energy security is on the one side very dynamic, on the other it lack cumulative insights. For these reasons this paper utilizes definition by Pointvogl, who claims that energy security means "uninterrupted, continuous and sufficient availability of all forms of energy a given entity requires" (Pointvogl, 2009, p. 5705 – 5706).

The analytical approach utilized by this paper claims that the support and opposition of small EU member states towards integration in energy security within the Union depends on their ability to deal with three energy security challenges. The first, external challenge concerns the ability of small countries to successfully negotiate with their energy suppliers, especially Russia that is the main external supplier of energy to the EU. Difficulties in negotiations with Russia is well documented (Umbach, 2011; Wood, 2011) and I claim that these are even more relevant for the small member states that lack negotiation potential of bigger members. Moreover, Russia prefers bilateral agreements with the biggest importers (Bohzilova and Hashimoto, 2010) what further worsens the position of small members. These find themselves in disadvantageous position also vis-à-vis big EU countries as they are having smaller amount of votes in the Council and smaller administrations that support their activities (intra-EU challenge). All in all, it is claimed that the big member states dominate EU decision-making process (Meerts, 1997) and can go even beyond this formal process (Thorhallsson and Wivel, 2006). However, small EU members are able to 'punch above their weight' (Björkdahl, 2008), if they engage different strategies to increase their power (Jakobsen, 2009; Nasra, 2011; Panke, 2011). The last, business challenge, cover the capacity of small EU countries to successfully deal with energy

companies operating on their territory. These have crucial role in ensuring energy security (Stoddard, 2012). European energy market is dominated by main energy companies from big member states (Ipek and Williams, 2010) and these do not always play fair (Nechvátal et al., 2012). The small members could therefore encounter difficulties when trying to persuade these companies about the need to cooperate on energy security issues. I claim that those small EU member countries that are able to deal with these three challenges will oppose efforts to integrate in energy security area, as they will see no reason why should they get rid of their domestic competences. On the other hand those small members unable to deal with these challenges will support transfer of competences to the EU level that has better ability to solve energy security issues.

The data used in this paper stem from semi-structured interviews conducted in Vienna from November 2012 to January 2013. Altogether 15 interviews were conducted with senior officials from federal level state administration (Federal Ministry of Economy, Family and Youth; Federal Ministry of European and Foreign Affairs; Federal Chancellery of Austria), energy regulator (E-Control Austria) as well as with experts from NGO and different think-tanks. Important for the research was to include respondents from all the important departments of states administration bodies, as their views on energy security diverge. Regulator has a different perspective than the ministry of economy, while both have more pro-market position compared to respondents from ministry of foreign affairs. Average duration of an interview was about 40 minutes. Interviews were conducted face-to-face and if possible recorded and transcribed. However, most of the respondents, especially from the state administration, did not agreed on recording, in those cases notes were taken. The analysis below is based on qualitative analysis of these transcripts and notes.

Austrian Energy Security Challenges and Preferences

This section of the paper first analyses three energy security challenges of Austria and then compares the findings with energy preferences Austria pursues at the EU level. Results of the analysis shows that Austria is capable to deal with external energy security challenge, as it assumes pragmatic approach to its main energy suppliers and therefore has with them very good relations on political level. Within the EU Austria behaves as any other member state, following its national goals without much considering positions of other countries. It has relatively good cooperation with Germany, although it is not of a permanent nature. In business area has the federal, but also local governments very good relations with main energy compa-

nies and their relations are mutually beneficial. While the government backs-up OMV's activities at the international and EU level, the company successfully ensures energy security.

External Challenge

The first challenge concerns relations between Austria and its main energy suppliers. These are Russia that provides most of natural gas (around 50% of total consumption) and Kazakhstan, that is the main supplier of oil (about 37% of total consumption). In general, we can argue that Austria has very good relations with both of them and there are basically no issues that complicate mutual relations. Austria is considering relations with these countries in rather pragmatic terms and see it from business perspective what is very well received by the partners.

Relations between Austria and Russia can be considered good according to the interviewees; one of the respondents identified them even as "frictionless" (Interview6). There are not unsolved issues between the two countries on the official level and there is also a whole range of unofficial contacts. Austria has a long tradition with a gas supplies from Russia, in fact, Austrians "have opened the Russian gas for Europe" several decades ago (Interview6). Austria consider Russia to be reliable partner and the 2009 gas crisis did not changed this. As one expert claimed, "Russians have been reliable partners... in the last 50 years" (Interview12), also senior officials at ministry of economy shared such position. Another respondent claimed that they "have [had] good business connections with Russia for more than 40 years and... the only incident we had with Russia [was] in 2009". In spite of this "Russians are still our main supplier" (Interview4).

The gas crisis in January 2009 was handled relatively very well" (Interview11). Although there were some measures needed (there was an agreement with the biggest gas users to limit their consumption), the country was influenced only to a limited scope. As expressed by an official at the ministry of economy, during the crisis "Gazprom found way how to supply Austria" (Interview10). From Austrian point of view, the problem was not Russia, but Russian-Ukrainian relations, some of the respondents directly blamed Ukraine with its "special" political situation for the crisis. The country was able to successfully deal with the crisis also because after similar crisis in 2006 they "did a lot of things to prepare itself for similar situation in the future" (Interview2). The crisis is one of the reasons why Austria supports diversification and building of new gas pipelines. Although at the governmental level Nabucco "is not only a new source of gas, it is also new way of transport and it would decrease the dependency on Russian gas" (Interview4), critical expert claimed

that the project "is absolutely dead" (Interview12). Also South Stream is supported by the government, although they still do not know for sure whether at least one of the branches of the pipeline will end in Baumgarten, Austrian gas hub. However, as explained by an official at the federal chancellery, "we have political agreement with Russians that if South stream should go to Austria that we will support everything" (Interview4). Moreover, Austria cooperates with Russia in developing of storage facilities; there are several projects in this area.

Since Austria is dependent on energy imports, its principal interests include stable supplies from abroad. Therefore Austrians follow "political dialogue with Russia" (Interview11) as Russia is extremely important partner for them. Compared to the new member states Austria does "not have such kind of sensitivities" (Interview6) nor "ideological problems with Russians because we are on the other side of the iron curtain" (Interview4). Therefore their approach is rather pragmatic. As sarcastically observed by an energy expert, the key of successful relations with Russia is that "we drink with everyone until we get what we want. That is what we do since '45. This is a founding myth of the country". And Austrian representatives "are pretty good at that" (Interview12).

One issue that Austrian representatives are not happy about in connection to Russia are the prices of gas. On the one hand, long-term contract with Gazprom means according to the interviewees energy security, on the other prices of such gas are higher compared to the spot market prices, since the long-term contracts are connected to oil prices. Austrian officials understand such pragmatic Russian approach, since "energy is an asset and they are trying to sell it as expensive as possible" (Interview6). However, this issue has to be addressed in the future since there will be probably increased demand for natural gas in the medium-term. In the process of switching to full reliance on renewables there will be need for more gas as this is "bridging energy" since it produces only limited amount of CO₂. So this means on the one hand that there will be maybe a need for both new pipelines, Nabucco and South Stream, that are considered to be in direct competition right now, on the other hand this will put pressure also on the prices of gas.

Oil is imported from Kazakhstan, with which have Austrian also very good and rather pragmatic relations. As explained by one interviewee, it is "a tricky relationship with a country, which is run by a dictator. However, the business is doing well" (Interview4). He added, that "as long as the EU is not having sanctions against Kazakhstan we deal with them like any other country which is not run by perfect democracy" (ibid.). However, also in such case there is a way how to keep good relationship and not to impose sanctions at once.

As explained by his colleague, "maybe we will work that the sanctions will not be implemented immediately, we will have some delay. We will find way around the sanctions, some solutions. This is the game, this is the EU, you are a part of it" (Interview5).

Intra-EU Challenge

Austria is having more or less very good relations with other EU member states, although Germany is for them the most important partner. Although it sometimes follows other big member states, it behaves in a very similar manner, pushing through its own interest without considering the interest of other member states and the Union as a whole. Austrian officials utilized lesson from liberalization of telecommunications during negotiations of energy liberalization packages. They were quite active in this process, although they were not among leaders of the group that proposed its own type of unbundling. Complexity of the decision-making process and difficulty to find agreement among all member states cause that "you can work only on small steps, on the smallest common denominator" (Interview2).

Respondents understand that the decision-making process is based more on individual needs of member states than on an effort for common approach. As explained by an expert, "I am pretty sure that Austrian, whenever they can, as the other member state, are going to look to their own advantages" (Interview12). Such approach was chosen also by Germans who taped "directly to Russian market... and they would happily sell the gas then to you. Which is not very European thinking, it is rather business or national thinking" (ibid.). However, something very similar was done also by Austrians and their energy business. Nevertheless, there is cooperation between Austria and other countries, especially those who also participate on Nabucco project, but also Germany. The cooperation, but also interconnections are very important, because "a small country cannot really succeed with standing-alone strategy" (Interview2).

Some of the respondents claimed that there are no stable partners and cooperation in energy is based on ad-hoc basis, since "every country is so different, especially in energy questions" (Interview5). However, Germans are consulted usually as the first one among the member states during the discussions "out of convenience", although language does not play significant role according to officials from ministry of economy. On the other hand respondent at the federal chancellery admitted that language can also be one of the factors for close cooperation. Other respondents stressed the cooperation with Germany, some others mentioned Austrian support with electricity supply for Germany in winter times. In such cases, Austrian companies turn

on thermal power plants that have a back-up function and supply Germany that is lacking electricity due to phasing-out of nuclear power plants. On the other hand, as observed by an official at the federal chancellery, "if France and UK and Germany decide on something, we usually follow it" (Interview4).

During the energy liberalization process Austrian officials utilized their experience from process of liberalization of telecommunications at the EU level that took place previously. So they engaged in kind of "learning process" that resulted into more effective development of positions (Interview7). When they started negotiations in energy they already know what are the position of other countries towards liberalization and what are their boundaries. This has eased the process of position formulation and creation of liked-minded group.

Business Challenge

In general, it can be claimed that Austria has very good relationship with the main energy companies, both on the federal level as well as level of individual states. There is institutionalized cooperation between the government and energy companies organized within interest organizations like Österreichs energie or Fachverband für mineralölindustrie. At the sub-national level "the relationship between the states' governments and those local energy providers are very close, and there is sometimes much bigger ownership of the Land than the federal state's ownership in the OMV" (Interview12). In spite of such good relations, "it is difficult to rise prices in the period before elections on federal or state level" (Interview11).

Although the federal government has only minority share in OMV, the main energy firm, relations are mutually beneficial, as the government support the company at the international and EU level, as was the case of the third liberalization package, while OMV is effectively negotiating with their suppliers and ensuring energy security for Austria. Moreover, OMV has shares in companies in several member states (Interview6) and the federal government "is positive about the OMV acquiring as many other, Hungarian or whatever, oil companies" (Interview12).

Austrian government does not have that much influence on the decisions taken by OMV as it had previously. However, "the state knowing that this is one of the biggest companies in the country it of course tries to help where it can to the OMV". Moreover, it is "very clear" that these two coordinate and the government "does not go against the business" in general (Interview12). For example, concerning the international level, OMV is the main stakeholder in Nabucco project and the government promotes this project and "as long as OMV is not making different business position that

it is too expensive or not worthwhile to do it, we support it" (Interview4). On the other hand, it enjoys "very strong position of the OMV as a player in the international gas market" (Interview12). The company "has a lot of mutual projects with the Russian" and there "is a kind of interdependence" between these two (ibid.). Energy companies in general companies "have routine and they are used to negotiate" (Interview11). More specifically, "OMV has a long tradition to buy gas from Russia and to negotiate the contracts" (Interview11).

At the EU level Austria often supports those proposals that go in line with the interests of their main energy companies. So for example it partly supports creation of external energy policy because they are "having this big player, OMV, of course. That is quite clear" (Interview12). On the other hand, full ownership unbundling "is a bad thing and there should be other opinions" (Interview2) and it "was somehow against the way of Austrian thinking in energy business", with the main argument that it would be "very costly for Austria and Austrian companies like Verbunt to make the full unbundling" (Interview4). OMV was against ownership unbundling and Austrian government supported their arguments and joined the "group of eight". As energy expert claimed, there were "no doubts" about the influence of OMV in this process because they wanted to protect their assets. In his words, "once you have your own grid you do not want to open it for anyone else" (Interview12).

Austrian preferences at the EU level

In general, Austria is not very active member state within the EU decision-making process and wants to "strike a balance" between national and EU level. This is also true for energy area and Austrian representatives sometimes assume rather reactive position. As explained by an interviewee, "there is something which I would call Austrian soul. It is working now, it is going to work tomorrow. And it is not very proactive" (Interview12). For example in area of renewable energy sources (RES) they claim that Austria is well ahead of other countries and therefore does not need to be further active and it is enough until also the rest of the countries fulfil their duties. Their goal for RES until 2020 is 34% and "Austria has a very good position to reach the goal" (Interview11).

In spite of this fact are RES together with nuclear the two most visible preferences that Austria pursues at the EU level. Austria was successful at the EU level also in area of energy efficiency but this issue is not that prominent now (Interview8). In the past Austria actively supported development of energy internal market, however, it reached its boundaries in terms of liberalization although it "has been seen as a big success so far" (Interview3) and "at the moment, it is busi-

ness-as-usual" (Interview11). Austria is supporting development of RES at the EU level and activities of the Commission in this area. They see the need for the development of the electricity grid at the EU level, since "networks [are not build] as fast as RES" (Interview9) and current grid is "is totally insufficient" (Interview12). Feed-in tariffs is a sensitive question as they increase the price of electricity and has to be set very carefully, not as in German case (Interview8). Also Austrians have to make their "homework" and upgrade their grid (Interview6) in order to be prepared for switching.

Another preference pursued at the EU level, however, also not very active, is opposition towards nuclear energy. As explained by a respondent, "we have outspoken anti-nuclear policy in Brussels, which is usually 26 against one" (Interview4). This issue has a very broad support from the public and according to one official, "you can win elections on anti-nuclear" attitudes (Interview6). The domestic motto is "thou shall not have nuclear" (Interview8) and Austrian pursue this topic at the EU level, but also at the bilateral level with their neighbours. Nuclear is a reason why Austria is against harmonization of energy mix, although "national control of the energy mix was never a big topic here because that was clear for the Austrians that this is a condition, absolute condition" (Interview12). Sovereignty in energy mix means for Austria that they do not want that other countries could dictate them whether they have to or not have to use nuclear energy. Moreover, they want other countries to join Germany and phase-out their nuclear facilities (Interview6). Interestingly, permanent representation in Brussels is not supposed to develop Austrian positions, and present only official positions developed in Vienna, but what "is always safe to say is [anti] nuclear" (Interview9).

Conclusion

The paper presented results of research on small member states and their preferences towards integration in energy security area. The conclusions show that for Austria energy security is not a topic at the EU level as they are rather reactive at the EU level and the only preferences they pursue are connected to renewables and nuclear energy. Although these have also security dimension, this is not their main focus. From Austrian point of view the level of current energy security is rather satisfactory and they are taking part in project that will further increase their security. However, they see it more as a domestic 'homework' and a "big challenge now and for the next years to build the infrastructure" (Interview3).

Proposed theoretical framework is able to shed some light on this Austrian stance. The country is able

to cope to rather significant level with the three challenges and therefore see no reason why should transfer these issues at the EU level. It has a long history of successful political and economic relations with Russia and there have never been difficulties with gas supplies. Even the 2009 gas crisis is perceived as a Ukrainian fault and Austria did not experienced bigger problems during this period. The relationship is rather pragmatic and in the same way is approached also Kazakhstan that is the main oil supplier. Austria utilizes close relations with Germany that are mutually beneficial, however, Austria sometimes follows decisions of big member states at the EU level. This cannot be evaluated as inability of Austria to deal with intra-EU challenge as is several times successfully persuaded their goals, as was for example the situation with energy efficiency. OMV has a specific place in Austria and although the government and the company are not anymore connected as close as they used to be, the relations are at a very high level and both partners supporting efforts of the other.

Literature:

- BAUMANN, F. – SIMMERL, G.: *Between Conflict and Convergence: The EU Member States and the Quest for a Common External Energy Policy*. CAP Discussion Paper 2011.
- BJÖRKDAHL, A.: Norm Advocacy: a small state strategy to influence the EU. *Journal of European Public Policy*, Vol. 15, No. 1 (2008), pp. 135 – 154.
- BOHZILOVA, D. – HASHIMOTO, T.: EU-Russia energy negotiations: a choice between rational self-interest and collective action. *European Security*, Vol. 19, No. 4 (2010), pp. 627 – 642.
- ESCRIBANO, G. – GARCÍA-VERDUGO, J.: *Energy security, energy corridors and the geopolitical context. A conceptual approach*. In: Quemada, M.M. – GARCÍA-VERDUGO, J. – ESCRIBANO, G. (eds.): *Energy Security for the EU in the 21st Century. Markets, geopolitics and corridors*. London: Routledge 2012.
- HEDENUS, F. – AZAR, C., – JOHANSSON, D. J. A.: Energy security policies in EU-25. The expected cost of oil supply disruptions. *Energy policy*, Vol. 38, No. 3 (2010), pp. 1241 – 1250.
- IPEK, P. – WILLIMS, P.A.: Firms' strategic preferences, national institutions and the European Union's internal energy market: A challenge to European integration. *European Integration online Papers*, Vol. 14, Article 15 (2010), pp. 1 – 34.
- JAKOBSEN, P. V.: Small States, Big Influence: The Overlooked Nordic Influence on the Civilian ESDP. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, No. 1 (2009), pp. 81 – 102.

- MATLÁRY, J. H.: *Energy Policy in the European Union*. London: Macmillan 1997.
- MATTILA, M.: Contested decisions: Empirical analysis of voting in the European Union Council of Ministers. *European Journal of Political Research*, No. 43 (2004), pp. 29 – 50.
- MAYER, S.: Path dependence and Commission activism in the evolution of the European Union's external energy policy. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11, No. 3 (2008), pp. 251 – 278.
- MEERTS, P.: Negotiating in the European Union: Comparing Perceptions of EU Negotiators in Small Member States. *Group Decision and Negotiation*, Vol. 6 (1997), pp. 463 – 482.
- NECHVÁTAL, I. – PILAVACHI, P.A. – KAKARAS, E.: The role of the European Union in private law relations of organizations operating in the internal electricity or gas market in medium and small size Member States. *Energy policy*, Vol. 53 (2012), pp. 535 – 543.
- NASRA, S.: Governance in EU foreign policy: exploring small state influence. *Journal of European Public Policy*, Vol. 18, No. 2 (2011), p. 164 – 180.
- PANKE, D.: *Small States in the European Union. Coping with Structural Disadvantages*. Aldershot: Ashgate 2010.
- PANKE, D.: Small states in EU negotiations: Political dwarfs or power-brokers? *Cooperation and Conflict*, Vol. 46, No. 2 (2011), pp. 123 – 143.
- POINTVOGL, A.: Perceptions, realities, concessions – What is driving the integration of European energy policies? *Energy Policy*, Vol. 37, No. 10 (2009), pp. 5704 – 5716.
- ROTH, M.: *Poland as a Policy Entrepreneur in Europe: an External Energy Policy: Towards Greater Energy Solidarity vis-à-vis Russia? Geopolitics*, Vol. 16 (2011), pp. 600 – 625.
- SHAFFER, B.: *Energy politics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2009.
- SODUPE, K. – BENITO, E.: Pan-European Energy Cooperation: Opportunities, Limitations and Security of Supply to the EU. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 39 No. 1 (2001), pp. 165 – 177.
- STODDARD, E.: A common vision of energy risk? Energy securitisation and company perceptions of risk in the EU. *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 8, No. 3 (2012), pp. 340 – 366.
- TALUS, K.: Security of Supply- An Increasingly Political Notion. In: *EU Energy Law and Policy Issues*. Rixensart: Euroconfidentiel 2008.
- THORHALLSSON, B. – WIVEL, A.: *Small States in the European Union: What Do We Know and What Would We Like to Know? Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 19, No. 4 (2006), pp. 651 – 668.
- UMBACH, F.: *Energy security in Eurasia. Clashing interests*. In: DELLECKER, A. – GOMART, T. (eds.) *Russian Energy Security and Foreign Policy*. London: Routledge 2011.
- VERHOEFF, E. C. – NIEMANN, A.: National Preferences and the European Union Presidency: The Case of German Energy policy towards Russia. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 49, No. 6 (2011), pp. 1271 – 1293.
- WOOD, S.: *Europe's Energy Politics*. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 18, No. 3 (2010), pp. 307 – 322.
- YOUNGS, R.: *Energy Security? Europe's New Foreign Policy Challenge*. London: Routledge 2009.

Work on this paper was supported by the project "Changing patterns of EU foreign policy making and the small member states" (EUFORPOL) funded by the Slovak Research and Development Agency under contract no. APVV-0484-10.

PRIESKUM POLITICKO-IDEOLOGICKÝCH PREFERENCIÍ ŠTUDENTOV FF PU V PREŠOVE

ANNA POLAČKOVÁ – MICHAL CIRNER

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: polackova.anna207@gmail.com
cirner2@gmail.com

Abstract:

The present study provides partial results of the grant project focused on the perception of ideological values and political beliefs of FF PU students in Prešov. This study synthesizes some of the results of similar surveys and probes of youth in Slovakia. The status of citizen in the Slovak Republic, their participation and value orientations are described in theory.

Keywords:

Ideology, Values, Students, Political participation.

Dôležitosť skúmania hodnotových a politických orientácií mladých ľudí je akcentovaná najmä zo strany sociológie (mládeže) a jej odnože sociológie životného spôsobu, respektíve politickej sociológie (mládeže). Zachytiť, ako sa mení spoločnosť a jej trendy, respektíve prognózovať ďalší vývoj, sa dá aj výskumami mládeže. Tie dokážu uchopiť najvýraznejšie zmeny a tendencie, ktoré sa budú odrážať v neskorších generčných znakoch tohto segmentu society a budú tak tvoriť autentickú generačnú výpoveď. To, že roky mladosti človeka výrazne ovplyvnia a zasiahnu tak do celého ďalšieho priebehu jeho životnej cesty, je tiež jedným z dôvodov záujmu politológie o zmýšľanie mladej generácie a jej politických postojoch.

Hodnotové preferencie v spoločensko-politickej oblasti nie sú nemenné a vekom i skúsenosťami sa vyvíjajú, predsa len však zážitky z mladosti a celkovo procesu socializácie, kedy si mladý človek formuje svoje názory a postoje – jednoducho povedané buduje si svoju životnú filozofiu, ostávajú osnovou pre jeho rozhodnu-

tia a prístupy k otázkam či udalostiam, ku ktorým bude vyjadrovať stanovisko. Premeny v prechode k postmodernej spoločnosti v rámci fungovania západného typu liberálnej demokracie ako politického režimu, ktoré sú špecificky vymedzené geopolitickým priestorom a inými demografickými súvislosťami, historickým vývojom, a teda inou historickou skúsenosťou, dávajú unikátnu šancu pozorovať mládež v transformujúcej sa postsocialistickej spoločnosti stredoeurópskeho priestoru.

Diskurz o pojmovom a vekovom vymedzení kategórie mládež

Mládež sa považuje za sociálno-demografickú skupinu obyvateľstva vo veku od 15 do 30 rokov s charakteristickými vlastnosťami a črtami, ku príkladu špecifickými záujmami a požiadavkami, hodnotovými orientáciami, ktoré ju odlišujú od ostatných vekových skupín. V tomto období života sa mládež začleňuje do sveta práce, formuje si svetonázor, osvojuje si spoločenské normy a požiadavky (Smolík, 2010). V odbornej literatúre sa mládež charakterizuje ako sociologický pojem, ktorý umožňuje chápať istú časť mladých ľudí ako vekovo-sociálnu skupinu¹. Táto sociologická sku-

¹ Rovnako pojem generácia ako veková kohorta sa pokladá pre výskum mládeže za relevantný. Podľa Manuely de Bois-Raymondovej údaje o vekovej skupine hovoria viac o štruktúrnych zmenách a zmenách v priebehu času, kým generácia umožňuje vypovedať niečo o mentalite (mladých) ľudí, ktorí sa delia o isté skúsenosti. Tieto sú spojené s nejakými udalosťami v istom sociálnom kontexte a mali by alebo majú veľký vplyv na interpretáciu ich vzťahu k spoločnosti a svetu ako celku (Macháček, 2006).

pina sa „vyznačuje všeobecnými biologicko-psychologickými, sociálno-demografickými a občiansko-politickými charakteristikami, záujmami a potrebami. Jej sociálne postavenie v spoločnosti sa spája s jej sociálnou rolou prípravy a začleňovania do spoločenskej štruktúry, jej reprodukcie a rozvoja“ (Macháček, 2011, s. 36).

Právny poriadok Slovenskej republiky pojem mládež nepozná¹. Vo verejnosti rezonuje tento termín aj v psychologickom význame ako životná fáza – mladosť. Bezprostredne sa jej dotýkajú významné spoločenské zmeny vyvolávajúce zmenu spôsobu života. S prihliadnutím na tradície demografickej štatistiky v SR, ale i štandardné štatistiky OSN, UNESCO sa na Slovensku definuje mládež ako veková skupina od 15 do 26 rokov (Sobihardová, 2005). Na rovnaké štatistické zisťovania sa odvoláva aj Macháček (2011, 2008, 2006), ale uvádza vekové rozmedzie od 15 do 24 rokov, pričom „v sociologickom výskume definujeme mládež ako mladých ľudí od 15 do 24 rokov“ (Macháček, 2008, s. 21). „V súčasnosti však dochádza k čoraz väčšiemu oddiaľovaniu konca dospievania a predlžovaniu životnej fázy, nazývanej mládež“ (Ondrejko, 2003, s. 13). Túto skutočnosť označujeme ako pluralizácia veku mládeže. „Zdá sa, že ako nová špecifická etapa osobného a sexuálneho vývoja v modernej spoločnosti sa stále viac vyhraňuje štádium mladého dospelého. Mladí ľudia... si po dovŕšení dvadsiatich rokov často berú „oddychový čas“, aby mohli cestovať a hľadať si miesto v sexuálnom, politickom a náboženskom živote. Vzhľadom k predĺženému obdobiu vzdelávania, ktorého sa dnes mnohým ľuďom dostáva, je pravdepodobné, že význam tohto „moratória“ v budúcnosti ďalej porastie“ (Giddens, 2005, s. 56). „Dnešné vymedzenie životného cyklu... reflektuje predĺženie školskej dochádzky a vekový posun zakladania rodín, vymedzuje mládež prinajmenej do 29 rokov (niekedy dokonca do 34 rokov)“ (Kubátová, 2010, s. 220 – 221).

V transformujúcej sa spoločnosti na podmienky pluralitnej demokracie a trhovej ekonomiky sa prehľbuje diferenciácia sociálnej štruktúry. Tu sa pojem mládež vyprázdňuje o skupiny napr. pracujúcej mládeže a všeobecne sa mladí ľudia rozplývajú v organických celkoch jednotlivých elementov sociálnej stratifikácie. Za mladých ľudí sa z hľadiska európskej politiky mládeže, používaných Európskou komisiou a Radou Európy, považujú osoby 13 – 30 ročné (Macháček, 2011).

¹ Rozlišuje iba pojmy ako dieťa, maloletý a mladistvý. Podľa Dohovoru o právach dieťaťa sa dieťaťom rozumie každá ľudská bytosť mladšia ako 18 rokov. V pracovnom a trestnom práve SR sa používa pojem maloletý a mladistvý. Maloletým sa označuje osoba, ktorá nedovŕšila 15 rokov svojho veku, kým mladistvým sa označuje osoba, ktorá dovŕšila 15 rokov a neprekročila 18 rokov svojho veku (Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2005).

Najstarším z príslušníkov terajšej mladej generácie je dnes tridsať rokov. Táto generácia nemá žiadne výrazné spomienky na obdobie pred revolúciou v roku 1989, ani na dobu revolúcie. „Súčasná mladá generácia, berúc do úvahy skupinu mladých ľudí, narodených po revolučnom roku '89, je akousi ideologickou tabulou rasou, nepoznačenou duchom bývalého režimu“ (Poláčková, 2012, s. 380). V tomto zmysle ide o „čistú“ generáciu, osobne nepoznamenanú rokmi priemernosti 70. a 80. rokov 20. storočia v našom priestore, ani eufóriou 90. rokov. To má vplyv na ich chápanie slobody a individuality, čo sa prejavuje v ich špecifických životných štýloch. Mladá generácia má výsadné postavenie, pretože striedanie generácií je mechanizmom vývoja spoločnosti. Nová generácia nadväzuje na dielo predošlej, ale obohacuje ho a niekam posúva. Mladosť tým plní inovačnú funkciu, pretože nachádza nové prístupy k riešeniu aj starých problémov (Kubátová, 2010). Aby táto inovačná funkcia bola zachytená a jej odlišnosti reflektované vo svetle aktuálneho výskumu, na to slúžia spomínané výskumy mládeže.

Pre vedecký výskum mládeže na Slovensku platí záver prieskumnej akcie publikovaný v máji 2004, ktorú v 25 krajinách Európy uskutočnila Európska komisia. Podľa nej, mnohé krajiny EÚ nemajú dostatočné informácie o mládeži a prijímané rozhodnutia sa robia v podmienkach slabého poznania a porozumenia osobitostí mládeže (Macháček, 2006). Tradícia výskumu mládeže na Slovensku má svoje korene medzi dvoma svetovými vojnami (J. Čečetka, A. Jurovský, A. J. Chura). Samostatný ústav pre výskum mládeže na Slovensku nikdy nepôsobil. Inštitucionálne je zabezpečený malými výskumnými skupinkami, oddeleniami alebo jednotlivcami na univerzitách, v SAV a iných špecializovaných výskumných ústavoch. Pri Ústave informácií a prognóz školstva Ministerstva školstva SR pôsobí od roku 1990 oddelenie analýzy a výskumu mládeže (Sobihardová, 2005).

Taktiež štátna inštitúcia IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže, priamo riadená Ministerstvom školstva SR, zabezpečuje vedeckými informáciami kreovanie koncepcie mládežníckej politiky, jej realizáciu a hodnotenie. Na jej podnet vznikol Dataarchív výskumov mládeže (www.vyskummladeze.sk), ako aj Slovenská spoločnosť pre výskum mládeže (SYRS). Ďalej nemožno opomenúť CERYS – Centrum pre európske a regionálne štúdie mládeže pri Inštitúte sociálnych vied UCM v Trnave a periodikum pre výskum mládeže Mládež a spoločnosť vydávaný MŠ SR. Takmer vo všetkých spomínaných inštitúciách pôsobil alebo pôsobí doyen sociológie mládeže na Slovensku – profesor Ladislav Macháček, ktorého publikácie sú vo veľkej miere citované i v tejto štúdii.

Výskum mládeže je od svojich začiatkov multidisciplinárny, podieľa sa na ňom najmä pedagogika, psychológia, sociológia, ale aj politológia či etnológia.

Od polovice 80. rokov sa etablovala predstava hovoriť o výskume mládeže ako o socializačnom výskume, ktorý využíva potenciál a poznatkový prínos všetkých zúčastnených disciplín. Sociológia mládeže sa do veľkej miery zaoberá vzťahom mládeže a spoločnosti. Teda skúma, aký vplyv majú spoločenské podmienky na dospievanie mládeže a ako ovplyvňuje mládež ako generácia spoločenský vývoj. Hlavnými témami sú problematika politických postojov, mládežníckych kultúr a používania médií rovnako ako rola rodiny a rovesníkov v procese socializácie mládeže (Macháček, 2011).

Politická a občianska participácia mladej generácie

Pri skúmaní politických postojov a hodnôt sa často skúma i miera politickej alebo občianskej participácie na spravovaní vecí verejných. Vo všeobecnosti občiansku participáciu môžeme chápať ako „aktívnu účasť jednotlivcov na riešení spoločenských problémov a na spravovaní verejných záležitostí... Občianska participácia je prejavom aktívneho občianstva. Neobmedzuje sa iba na to, že jednotlivci sa zaujímajú o verejné dianie a v súkromí ho sledujú, ale predpokladá ich vstup do verejného priestoru. Vďaka nej sa človek potvrdzuje nie ako izolovaný jednotlivec, ale ako spoločenský aktér, ktorý realizuje svoj občiansky potenciál...“ (Bútorová, Gyárfášová, 2010, s. 139).

Participácii sa prisudzuje široký politický, občiansky a spoločenský rozmer. Rozumie sa pod ňou účasť na spoločenskom živote, členstvo v občianskych združeniach, účasť na voľbách či politickom živote, organizovanie petícií alebo účasť mládeže na rozhodovaní, na verejných diskusiách. Spomínaný širší pohľad vníma občiansku participáciu ako proces vzniku aktívneho občana s aktívnou úlohou pri utváraní sociálneho prostredia (Sobihardová, 2005). Dalton, opierajúc sa o modifikovanú klasifikáciu Verbu z roku 1978, rozlišuje päť druhov participácie: volenie, kampaň, komunálne aktivity, obrátenie sa na verejného činiteľa s osobným problémom a protest. Medzi formy bežnej participácie možno zaradiť aj kandidovanie do verejnej funkcie, vyjadrovanie sa k politickým otázkam v médiách, či prácu pre politickú stranu, ale aj účasť na petícií. K protestným aktivitám zaraďujeme účasť na mítingoch, bojkotoch, symbolických protestoch, štrajkoch a demonštráciách. V užšom zmysle je to zapojenie sa do práce mimovládnej organizácie alebo charitatívnych zbierok (Bútorová, Gyárfášová, 2010).

V celkovej miere participácie sú výrazné aj spomínané vekové rozdiely. Najaktívnejší sa zdajú byť štyridsiatnici a za nimi päťdesiatnici. Mladí ľudia vo veku 20 až 30 rokov o participáciu neprejavujú nadštandardný záujem. Ľudia vo veku nad 60 rokov sú s podštandardným potenciálom participácie. Dvadsiatnici prejavujú najvyšší záujem o účasť na interneto-

vých diskusiách, na práci mimovládnych organizácií a na demonštráciách. Tridsiatnici sa vyznačujú nadpriemerným záujmom o politické aktivity – buď individuálne iniciatívy, kandidatúra do verejnej funkcie alebo práca pre politickú stranu (Bútorová, Gyárfášová, 2010). Alarmujúce je však, že „podiel politicky aktívnej mládeže je dlhodobo nižší, než podiel populácie v produktívnom alebo postproduktívnom veku“ (Štefančík, 2010, s. 7). A keďže každá skúsenosť je intenzívnejšia a zároveň silnejšia v skorom veku, je pravdepodobné, že občan, ktorý nie je súčasťou spolitizovaných sietí už v období mladosti, bude v budúcnosti predstavovať ťažší cieľ v politickej mobilizácii (Hooghe, Stolle, Stouthuysen, 2004).

„Predpokladá sa, že záujem o politiku sprevádza aj istá úroveň vedomostí o politických faktoch a udalostiach. Je to nielen dobrý indikátor hĺbky záujmu o politiku, ale aj indikátor predpokladu občianskej a politickej participácie“ (Macháček, 2008, s. 113). „Ignorovanie volieb sa z veľkej časti týka práve mladých ľudí, u ktorých politická socializácia už prebiehala v demokratických pomeroch... Zvyk nevoliť sa ťažko prelamuje. Dajú sa v ňom vystopovať aj dôsledky slabšej občianskej a politickej výchovy...“ (Gyárfášová, 2010, s. 91). Aj na základe tohto nepriaznivého stavu môžeme konštatovať, že „mladá generácia na Slovensku stráca záujem o politické dianie a je čoraz viac skeptická a kritická k tejto problematike. Dá sa dokonca s určitosťou povedať, že občianska a politická apatia slovenskej mládeže intenzívne pôsobí a je stabilne zakorenená v našej spoločnosti“ (Polačková, 2012, s. 131).

Medzinárodný sociologický výskum mládeže EU-YOUPART (2004 – 2005)¹ potvrdzuje, že na Slovensku mládež nejaví veľký záujem o spoločensko-politické dianie, vyjadruje skepsu k verejnému politickému životu, prejavuje nedôveru inštitúciám právneho štátu, má tendenciu podporovať autokratické formy riadenia života v spoločnosti. Záujem o národnú politiku sa spája s rastom vedomostí o fungovaní demokracie. Na Slovensku je rovnaká úroveň vedomostí, či už sa mladí ľudia hlásia k ľavicí či pravici. Vyhranenejšie politické presvedčenie, teda záujem o politiku sa viaže k istým elementárnym znalostiam o demokracii a jej fungovaní (Macháček, 2010). Napríklad mládež z Rakúska v tomto výskume tvrdí, že pre politikov je dôležitejšie udržať sa pri moci, ako brániť svoje vlastné ideály. Ideológia jednoducho ide do úzadia a krachu namiesto toho, aby si ju obhajovali. Ďalším rysom postoja mladých ľudí voči politike a participácii je univerzálna pochybnosť, ktorá sa prejavuje v odmietaní prijať stano-

¹ Záverečná správa z výskumu je dostupná na: http://www.syrs.org/wp-content/uploads/2006/06-/SK_FINAL_REPORT_EUYOPART2005.doc.

dí a myšlienky nemožno kategorizovať („dobrý“ a „zlý“), a že svet nemôže byť videný ako čierny alebo biely (Spannring, 2005). „Politické argumenty a myšlienky vždy volajú po protiargumentoch a protinázoroch. Slepé nasledovanie myšlienok či ideológie je často označené za extrémistické. To zapríčiňuje neschopnosť urobiť rozhodnutie alebo podporovať nejaký politický názor, i keď protiargument nie je známy, existuje totiž predpoklad, že sa dá povedať „áno, ale...““ (Spannring, 2005, s. 25).

Nie je tomu vždy tak, ako ukázali napríklad parlamentné voľby v roku 1998 (konflikt mečiarizmus verus antimečiarizmus). Podľa odhadov predstavovali prvovoliči vo veku 18 – 20 rokov približne 10% elektroátu. Na voľbách 1998 sa ich zúčastnilo približne 80%. Z toho približne 70% volebných hlasov mládeže získali vtedy opozičné politické strany, ktorých heslom bola demokracia a proeurópska orientácia, občianske porozumenie, sociálna spravodlivosť. Najmenší podiel mladých ľudí vo veku od 18 do 24 rokov (8%) malo vtedajšie vládne zoskupenie HZDS (Macháček, 2011).

„...Vysoká účasť mladých ľudí... ako výsledok aktivít občianskych združení... iniciatív mládeže, umožnila závažnú zmenu vo vnútropolitickom spoločenskom živote krajiny i v jej akceptovaní v európskom priestore... Rok 1998 potvrdil, že participácia mladých ľudí na volebnom procese mala nielen svoj význam, ale aj výsledný efekt v zmene vládnutia“ (Macháček, 2011, s. 94). Obdobne sa hovorí v menšom meradle o podpore strany SaS prvovoličmi vo voľbách v roku 2010, kedy nečakaný výsledok nad 12% hlasov voličov dopomohol ku krehkej väčšine pravicovo-centristickej koalícii, ale nejde o zhodný príklad.

Hodnotová a politicko-ideologická profilácia

Výraznou konfliktnou líniou medzi hodnotami sú parlamentné voľby 1998 do NR SR v SR, kedy pravoľavé delenie politickej scény nemusí byť podstatné a viac záleží na všeobecnej hodnotovej orientácii. „Človek sa nespráva len spontánne a reflexne, ale často tiež o svojom jednaní rozhoduje, spája ho s istými zámermi, s určitým cieľom a s tým spojeným očakávaním. Pri tom rozhodovanie je vždy voľba medzi možnými a prípustnými, tolerovateľnými alebo uskutočniteľnými alternatívami... Takéto rozhodovanie je nemysliteľné bez uplatnenia alebo rešpektovania istých hodnôt a hodnotových postojov... v ktorých kľúčové miesto zaujímajú súbory právnych a tiež etických noriem“ (Prudký, 2009, s. 19).

Zmyslom hodnotového spoločenstva nie je politická sústava či ideológia, ale ľudský tvor ako originálna bytosť so svojim personálnym i sociálnym rozmerom, človek ktorý vedome vstupuje do vzťahov s inými ľuďmi, ktorý prekračuje akúkoľvek mysliteľnú sumu, pretože jeho hodnota je nevyčísliteľná (Katuninec,

2007). „Ako ukazuje realita politického vývoja konca 20. a začiatku 21. storočia, demokracia, ktorá ako typ politickej moci prešla už mnohými deformáciami, zostáva aj po svojom víťaznom súboji s totalitnými a autoritatívnymi režimami naďalej ovplyvňovaná rôznymi ideológiami a vždy bude zviazaná i s mnohými oblasťami spoločenského života...“ (Katuninec, 2007, s. 8).

Vravieť o politickej a kultúrnej tradícii spoločenstva znamená hovoriť o spoločenskom duchu obyvateľov konkrétneho územia, a tiež o vplyvných reprezentantoch politického myslenia a intelektuálnych skupinách s ich komplexom predstáv a vier o spoločnosti a svete. Najstaršie delenie exponentov slovenského kultúrneho i politického života bolo spojené s konfesným rozdelením na katolíkov a evanjelikov. Katolicizmus predstavuje nadracionalistické, objektivistické a kolektivistické chápanie sveta na rozdiel od protestantizmu, ktorý prioritizuje racionálnosť, subjektivitu a individualizmus (Krivý, Feglová, Balko, 1996).

Napriek predchádzajúcej parafrázovanej interpretácii „neexistuje samozrejme, ideovo neutrálny či nebudaj „správny“ výklad toho, „kto sme“. Neexistuje nič ako jediná pravdivá minulosť, prítomnosť či budúcnosť kolektívu, existujú len ich interpretácie, z ktorých niektoré sa v mocenskom procese dostanú do popredia a niektoré zapadnú“ (Buzalka, 2012, s. 21). „Pri nominatívne plurálu „my“, „náš názor“, „slovenský názor“ ide teda vždy o manipuláciu viac alebo menej zdieľaných predstáv obyvateľov, ktorí veria, že s ostatnými tvoria exkluzívne spoločenstvo. Nejde o náhodnú manipuláciu, ale o takú, ktorá reflektuje sociálne pozície definujúcich i mobilizovaných (Buzalka, 2012, s. 21).

Ďalšie rozlíšenie je európanstvo verus tradicionalizmus, alebo aj občianstvo verus nacionalizmus. Slovenská spoločnosť dlho ostávala tradicionalistickou societou. Tretím rozlíšením – ekonomickým – je súvislosť k zásadám slobodného trhu. Oproti stúpencom trhu (ekonomického liberalizmu) vidíme vyznávačov a hľadačov alternatívnych modelov národohospodárskeho fungovania spoločnosti. Posledným rozlíšením je rozlíšenie na demokratov a antidemokratov, alebo aj zástancov pluralitnej demokracie a jej protivníkov. Ide o vzťah k demokratickej podobe vlády a k princípom demokratickej organizácie spoločenských vzťahov (Krivý, Feglová, Balko, 1996).

Ak máme diferencovať tri základné ideologické prúdy myslenia (liberalizmus, konzervativizmus a socializmus), tak pri liberalizme – v centre záujmu stojí ľudská bytosť ako slobodné individuum, ktoré má prirodzené právo rozhodovať o svojom osude a svojom šťastí. Následne sa k prirodzeným právam priraduje imperatív ekonomickej a politickej slobody, t. j. princíp voľného trhu a politickej demokracie. „Pretože v západnej politike mal liberalizmus dlho výsadné postavenie, zdá sa niekedy nemožné ho definovať bez sto-

tožnenia so západnou civilizáciou v jej celku. Problém jeho vymedzenia sťažuje skutočnosť, že...konzervatívci liberalizmus konzervujú a radikáli radikalizujú. To zahmlieva rozdiely a sťažuje posúdenie, či ten či onen mysliteľ bol liberál..." (Miller, 2003, s. 238).

Sociálny liberalizmus je charakteristický zmierlivosťou k intervenciám štátu do fungovania trhového mechanizmu. Reprezentuje záštitu tzv. „veľkému štátu“. Neoliberalizmus predstavuje aktualizovanú verziu klasickej politickej ekonómie a klasicistického liberalizmu. Fundamentálnymi druhmi neoliberalizmu sú trh a jednotliviec. Snahou neoliberalov je potlačiť späť rozmedzie štátu v perspektíve, že neregulovaná trhová mašineria zaručí efektívnosť, rozmach a univerzálnu prosperitu podľa hesla: „Súkromné je dobré a verejné je zlé“. Flexibilita liberalizmu môže dodávať progresivitu a nie bezúčelne sa o politickom zriadení terajšej západnej civilizácie vraví ako o liberálnych demokraciách (Cirner, 2012).

Nebezpečenstvom liberálnej spoločnosti sú paradoxne jej vlastní občania. V určitých momentoch sa v každej spoločnosti vyskytuje väčšina, ktorá nepotrebuje a nechce vziať osud do vlastných rúk. Naopak, ľudia sú ovplyvniteľní „sirénami“ etnického, náboženského a iného fanatizmu, alebo nenávisťou voči tým, čo sa nejako od nich odlišujú. Zdanlivo neohrození členovia spoločnosti sú ľahostajní voči čomukoľvek, pokiaľ ide o politiku (Abrahám, 2012).

Konzervativizmus je zase politickou reakciou na Veľkú francúzsku revolúciu, ekonomickou reakciou na technickú revolúciu a pravidlá slobodného trhu, v rovine spoločenskej – reakcionárstvom na nadmerný individualizmus. „Samotný pojem konzervativizmus je odvodený od latinského conservare = uchovať. V prvom rade konzervatívci tvrdia, že konzervativizmus nie je ani tak politickou ideológiou, ale skorej ideovým prúdom prinášajúcim určité hodnoty, životné postoje a princípy. Konzervativizmus hľadá odkazy z dôb niekdajších, ktoré prečkali a nadväzuje na ne, lebo sú notifikované empiriou. Prináleží sem tradícia, morálka, ústava, zákon, cirkev, školstvo, hierarchia, prirodzená autorita“ (Cirner, 2013, s. 510).

Primárnym znakom je uchovať daný stav, ďalej vedomie ľudskej nedokonalosti, potreba legitimacy, organického charakteru spoločnosti pre prirodzený a harmonický rozvoj, úcta k vlastníctvu. Konzervativizmus ten sa „nestavia proti spoločenskému vývoju, ale proti

vývoju unáhlenému, revolúciám, reformám a chaosu, proti ktorým stavia stabilitu a poriadok. Konzervatívci chcú zachovať status quo a spoločenské inštitúcie, na ktorých stojí“ (Dudinská, 2012, s. 61).

Socializmus chápeme „ako ideológiu vyznačujúcu sa špecifickým súborom myšlienok, hodnôt a teórií, z nich najdôležitejšie sú: pospolitosť, spolupráca, rovnosť, politika tried, spoločné vlastníctvo“ (Heywood, 2008, s. 120). Vo všeobecnosti je považovaný za najmladšiu politickú ideológiu a vzniká ako konzekvencia na nepriaznivé sociálne dôsledky raného kapitalizmu. Socializmus hľadal riešenie v revolučnej zmene spoločnosti a nastolení sociálnej equality. V súčasnosti sa hovorí o sociálnej demokracii. Tá prijala demokratické pravidlá spravovania spoločnosti a chce evolučnou formou a politickými reformami znižovať spoločenské rozdiely medzi ľuďmi. V ekonomike je to subvencia štátneho či kolektívneho vlastníctva a presadzovanie štátnych zásahov do mechanizmu trhu (Krivý – Feglová – Balko, 1996). „Z určitého hľadiska žijeme všetci v podruží dvoch základných pudov: jedného, ktorý smeruje k rovnakosti (jednotnosti, jednotvárnosti, rovnosti), a druhého, ktorý smeruje k rôznosti (rozmanitosti, mnohotvárnosti, nerovnosti). V priebehu histórie nie sú tieto pudy ani u nás ako osôb, ani v národoch vždy rovnaké čo do intenzity a rovnováhy“ (Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 1).

Zástancovia európskeho a občianskeho prúdu by sa mohli personifikovať s politickým liberalizmom, ale tak isto aj so sociálnou demokraciou. Naopak, tradicionalisti by sa potom mohli identifikovať s kultúrnymi konzervatívami alebo i nacionalistami. Priaznivci neobmedzeného trhu by sa opäť mohli vyznačiť ako liberáli eventuálne ako liberálni konzervatívci. Tí, ktorí favorizujú hľadanie alternatívnych ciest k trhu, môžu byť socialistami, sociálnymi demokratmi. Demokrati môžu byť liberálmi, sociálnymi demokratmi i demokratickými konzervatívami, antidemokrati zasa autoritatívnymi konzervatívami, radikálnymi socialistami či stúpenkami totalitných ideológií (Krivý, Feglová, Balko, 1996). „Nie vždy je možné rýchlo prinútiť členov kolektívu, aby sa oduševnili pre novú ideológiu. Dominantnú ideológiu kolektívu zmeniť možno, aj sa často mení. Otázny je čas, spôsob a náklady, ktorými možno zmenu uskutočniť, aby sa medzi členmi skupiny presadila“ (Buzalka, 2012, s. 21).

Tabuľka č. 1: Hodnotové korene základných politických prúdov

Hodnotová orientácia	Politický prúd
Európanstvo	Liberalizmus Sociálna demokracia
Tradicionalizmus	Konzervativizmus Nacionalizmus
Trhové hospodárstvo	Liberalizmus Liberálny konzervativizmus
Alternatívy trhu	Radikálny socializmus Sociálna demokracia Sociálny konzervativizmus
Demokracia	Liberalizmus Sociálna demokracia Demokratický konzervativizmus
Autoritativizmus Autoritárstvo	Autoritatívny konzervativizmus Komunizmus Národný socializmus

Zdroj: Krivý, Feglová, Balko, 1996, s. 15.

Veľmi interesantným zostáva popis zistení sociologického výskumu utvárania občianskej spoločnosti v transformujúcom sa postkomunistickom Slovensku, ako sa menia kritériá hodnotenia a prejavovania sa občana. Sociológmi (napr. Roško, Čambáliková) vytvorené a podrobne spracované tzv. *občianske typy v právnom štáte SR* obsahujú aj politicko-ideologické zatriedenie. Občiansky typ *solitér* je výrazne orientovaný na stred a naľavo od stredu. Preferuje spojenie liberalizmu s demokratickou a socialistickou orientáciou. Národná orientácia je vyvážená, prevažuje odmietanie konzervatívnej a kresťanskej orientácie. Pri type *valaškár* v politologickej reflexii dominuje nadpriemer obdivovateľov KDH, SNS. Prednosť dostáva stred a orientácia od stredu napravo. Sú kresťanský a národne orientovaní (Macháček, 1996).

Socialista, konzervatívec, liberál nie sú pre *valaškára* vzory pre identifikáciu. Rozhodujúcou identifikačnou orientáciou je „som demokrat“. Okrem týchto typov sú vymedzené aj typy ako *priamok, podrývač, zmocňovač, oráč*¹. Porovnanie najmladšej vekovej skupiny (od 18 do 29 rokov) s ostatnými vekovými skupinami ekonomicke aktívnych a skupiny najstarších, podľa nasýtenia jednotlivými typmi občianskych potenciálov ukazuje, že neexistujú štatisticky významné rozdiely ich výskytu (Macháček, 1996).

Pokiaľ ide o slovenské zisťovania politicko-ideologickej profilácie, tie sa robili zväčša na stále rovnakej verbálnej ľavo-pravej stupnici, podiely neschopných či neochotných zaradiť sa pritom nachádzali v úzkom intervale medzi 22 – 24%, pričom takúto pozoruhodnú stabilitu vyjadrili tak začiatkom, ako aj koncom 90. rokov. Zastúpenie stredových sebazaradení je dosť vysoké. Celoslovenská obsadenosť stredových pozícií by prekročila 50% (Krivý, 2001).

K ľavici inklinovalo 20 – 24% dospelšej populácie, bez výraznejšieho smeru v priebehu 90. rokov, k pra-

vici to bolo spolu 15 –19% rovnako bez zreteľnejšieho trendu. Pokiaľ ide o deklaratívne postoje, najľavicovejším ideovým typom (z ideových typov: komunisti, socialisti, národnári, liberáli, konzervatívci) sú komunisti, najpravícovejším zasa konzervatívci. Ak pozornosť zameriavame na socioekonomické zmýšľanie, najľavicovšie vystúpia komunisti, ale najpravícovšie liberáli. Pri troch ideových typoch socioekonomické orientácie zodpovedajú deklarovanej ľavo-pravej pozícii: v prípade komunistov a socialistov je to evidentne ľavicový súlad, v prípade liberálov ide o súlad nepatrne pravícový (Krivý, 2001).

Prostredia národnárov a konzervatívcov tu charakterizuje nesúlad: jedni i druhí sú socioekonomickými názormi citeľne ľavicovejší, resp. menej pravícovi, než sami seba signujú. Čím prechádzame bližšie k prostrediu nižšieho vzdelania, tým viac pribúda ľavicovosti a smerom k vyššiemu vzdelaniu zasa pravícovosti. Vo veku do 34 rokov sú zvýšené zastúpenia ľudí s nízkymi dimenziami autoritárstva, protizápadnosti, paternalizmu, egalitárstva a predovšetkým civilizačnej negramotnosti (nie však etnickej intolerancie a klerikalizmu). Ukazuje to na väčšiu dynamiku mladších ľudí, na ňu ako prvú dopadá vlna technických inovácií, ponuka príležitostí je priamo v smere k tejto skupine nadmerná. To, čo kvantum mladých ľudí vníma ako príležitosť, posudzuje nemálo starších ľudí ako ohrozenie (Krivý, 2001).

Mladí ľudia vo veku 18 – 24 rokov sa v ideovej škále (liberáli, konzervatívci, národnári a komunisti) radili takto: liberáli – 27,1%, konzervatívci – 25,7%, národnári – 13,2%, komunisti – 5,2%. Skupina 25 –34 ročných ako: liberáli – 30,7%, konzervatívci – 18,3%, národnári – 13,5%, komunisti – 9,7%. Ľudia s vysokoškolským vzdelaním: liberáli – 58,3%, konzervatívci – 14,7%, národnári – 3,8% a komunisti – 3,2% (Krivý, 2001). Tejto kategorizácii by sa dalo vyčítať, že bola opomenutá skupina socialistov/sociálnych demokratov, ktorí sa pravdepodobne nechceli pričleniť ku komunistom.

¹ Viac k opisu jednotlivých občianskych typov: Macháček, 1996, s. 17 – 34.

„V prostredí ľudí s mladším a stredným vekom, v mestskom prostredí, ako aj v prostredí ľudí sociálne silnejších zreteľne (a niekedy až výrazne) prevažuje zastúpenie antikomunistických liberálov a konzervatívcov nad antiliberálnymi národníkmi a komunistami. V odlišne orientovanom prostredí je to naopak“ (Krivý, 2001, s. 334).

V ďalšej sondáži z roku 2004 sa mali občania zaradiť na politickom spektre k pravici, ľavici alebo do politického streda. Odpoveď výrazne doľava – 7,3%, naľavo od streda – 17,3%, skôr do streda – 36,4%, napravo od streda – 11,8%, výrazne doprava – 4,3%, nevedelo – 22,8%. Druhá otázka smerovala k rozličnej politickej orientácii. Ktoré z možných politických orientácií je danému respondentovi najbližšia. Uviesť mohol každý najviac dve. Výsledok: konzervatívce – 5,4%, liberál – 12,6%, sociálny demokrat – 29,2%, socialista – 11,8%, komunista – 7,2%, slovenský národovec – 25%, maďarský národovec – 4,9%, iná orientácia – 1,1%, žiadna orientácia – 21%, nevedeli sa rozhodnúť – 8,5% (Krivý, 2004).

Podiel voličov, ktorí prechádzajú od jednej strany k inej, je stále veľký. Pri vysokej volatilita je nutné roz-

lišovať medzi dvoma prípadmi: ľudia bez jasnejších svetonázorových náhľadov si vyberajú, a potom opúšťajú politické strany. Ľudia s jasnými hodnotovými inklináciami opúšťajú stranu, ktorá sa zmenila a hľadajú inú, bližšiu ich nemenným hodnotovým inklináciám. Na Slovensku sa triedne rozdiely zväčšujú a po ustúpení autoritársko-libertariánskeho konfliktu (Mečiar a antimečiarizmus) vystúpil do popredia ľavo-pravý spor aj z hľadiska dôležitosti, ktorá mu bola pripisovaná. Celkovo sa preto upevňuje súvislosť sociálna trieda – voľba či ďalší spor o identitu – konzervatívno-liberálny spor (Krivý, 2004). Konfliktne línie sú dôležité z hľadiska budovania politických strán a straníckych systémov a okrem iných činiteľov na nich vplýva aj politicko-ideologická sféra (napr. vlastníci – pracujúci, štát – cirkev). (Podrobné zaradenie do systému konfliktných línií pre slovenské a české politické strany realizovali Pink a Voda v publikácii Volebné mapy Českej a Slovenskej republiky po roku 1993: Vzorce, trendy, premeny).

Tabuľka č. 2: Zaradenie politických strán (ČR, SR) do systému konfliktných línií v roku 2012

Vlastníci	DS, ODA, US, TOP09	SDK, SDKÚ, ANO, SaS
Pracujúci	ČSSD, KSČM	SDĽ, SMER, ZRS, KSS, SOP
Mesto	ODS, ODA, US, TOP09, SZ, ČSSD	SDKÚ, SaS, SMER
Dedina	KSČM, KDU-ČSL	KDH, KSS
Cirkev	KDU-ČSL, (TOP09)	KDH, SDKÚ
Štát	KSČM, ČSSD, VV	SDĽ, KSS, SMER, SaS
Centrum		SNS, HZDS, SMER
Periféria		SMK, Most-Híd
Nezaradení	SPR-RSČ	

Zdroj: Pink, 2012, s. 206.

„Závislosť medzi volebným ziskom a vekovou štruktúrou obyvateľov v regiónoch možno pozorovať len v prípade štyroch strán: SDKÚ, SDĽ, SaS a KDH... Kým o KDH je všeobecne známe, že získava podporu predovšetkým v starších skupinách voličov, v prípade SDKÚ a SaS platí opak... Zdá sa, že faktor vekovej štruktúry naznačuje štiepenie spoločnosti v rámci konfliktnej línie „mestské regióny verzus vidiecke regióny“, alebo presnejšie „liberálnejšie verzus nábožensky

konzervatívnejšie regióny““ (Madleňák, 2012, s. 64 – 65).

Taktiež demografické charakteristiky sa významných spôsobom podieľajú na obraze hodnotových preferencií. Hovoríme o diferenciách, ktoré boli zistené medzi určenými vekovými kategóriami. Možno tu rozmýšľať viac o medzigeneračných, než vekových rozdieloch, vzhľadom na určené vekové rozpätie pre vekové skupiny.

Tabuľka č. 3: Diferencie vo významnosti ideológií medzi vekovými skupinami (základné hodnoty – A) (ONEWAY)

IDEOLOGIA	F	P	MEAN		
			18 – 30	31 – 50	50+
A – LIBERALIZMUS	3,59	0,02	2,28	2,47	2,62
A – KONZERVATIVIZMUS	2,66	0,07	3,47	3,59	3,30
A – SOCIALIZMUS	3,10	0,04	2,82	3,14	3,09
A – KOMUNIZMUS	4,81	0,00	4,33	4,68	4,14
A – NACIONALIZMUS	1,63	0,19	2,64	2,75	2,43
A – ENVIRONMENTALIZMUS	1,53	0,21	2,87	3,14	2,87
A – KREŠTANSTVO	0,65	0,52	3,36	3,50	3,66

Zdroj: Geffert, 2007, s. 191. (Bližšie vysvetlenie metodiky: Geffert, 2007, s. 170 – 179).

Na základe analýzy údajov z tabuľky č. 3 je možné na substráte priemerného skóre povedať, že pre respondentov – voličov, rozdelených do generačných skupín je prinajmenej dôležitý komunizmus. Ako dosť významný bol identifikovaný liberalizmus a nacionalizmus s ich hodnotami. Najliberálnejšie cítiaci sú respondenti vo vekovej skupine do 30 rokov ($M = 2,28$). Je úplne prirodzené, že najliberálnejšie zmýšľajúcou je najmladšia generácia (18 – 30 rokov), ktorá je najmenej zaťažená predsudkami a otvorená novým myšlienkam a „vonkajším vplyvom“ (Geffert, 2007).

Štatisticky význačne odlišnosti medzi generačnými skupinami je mysliteľné pozorovať aj u ideológie liberalizmu ($p = 0,02$; $F = 3,59$), kedy najliberálnejšie zmýšľajúcou vekovou skupinou je skupina od 18 do 30 rokov ($M = 2,28$). Pričom ideológia liberalizmu je hodnotená podľa 7 stupňovej škály skôr kladne (s M okolo 2). Rezultát je zodpovedajúci smerovaniu modernej spoločnosti na silné liberálne zázemie, ktoré môže pre mnohých (hlavne pre vekovú skupinu 18 – 30 rokov) činiť istú záchytnú víziu a perspektívu vo vzťahu k budúcnosti (Geffert, 2007).

Aj pri skúmaní mládeže sa zisťovala ich politická orientácia pomocou škály naľavo, stred a napravo. Politickú socializáciu súčasnej generácie mládeže vystihuje skutočnosť, že stredovú pozíciu medzi ľavicou a pravickou zastávali mladí respondenti v roku 2004 od 15 do 25 rokov (50%) najčastejšie. Dominantná stredová pozícia sa v roku 2007 oproti roku 2005 oslabila: u vysokoškolákov z 38% na 34%, u stredoškolákov z 43% na 36%. Vysokoškooláci posilňovali svoju pravicovú orientáciu na úkor stredovej aj ľavicovej orientácie. Dominanciu u vysokoškolákov získava pravicová orientácia. V tejto skupine sa objavuje viac vyhranenejších či radikálnejších stúpcov (Macháček, 2010).

„Skutočnosť, že u vysokoškolákov je v roku 2007 iba 14% na ľavej strane, ale až 30% na pravej strane, už nemožno interpretovať ako relatívne rovnomerné rozloženie. Polarizácia politickej orientácie na pravo-ľavej škále v prospech pravicovej orientácie je novým fenoménom politického a občianskeho profilu študujúcej mládeže“ (Macháček, 2010, s. 11). Záujem o politiku bol aj v roku 2009 zhruba identický ako v rokoch 2005 a 2007. 4 – 5% študentov má veľký a 30 – 32% znateľný záujem o politiku. Rok 2009 potvrdzuje, že študenti sa polarizujú na pravo-ľavej škále politickej orientácie, pričom pravicovo-liberálna orientácia prevažuje (Macháček, 2010).

Istým prerodom prechádzajú aj hodnotovo-politické orientácie študentov, ktorými odpovedajú na

najaktuálnejšie spoločenské ťažkosti. Personálnu vinu za nezamestnanosť už viac (i keď nie väčšinou) pripisujú samotným ľuďom bez práce. Polarizuje sa pozícia k imigrantom. Typický je odklon od silnej politickej osobnosti. Viac ako polovica študentov hovorí o tom, že by malo byť viac žien v politike. Približne 27% vysokoškolákov v roku 2007 odpovedalo kladne na otázku či EÚ značí pre nás faktor straty národnej kultúry a tradícií. V roku 2005 ich bolo 21,6%. Volebná participácia vysokoškolákov je pomerne vysoká (Macháček, 2008).

Rozdiely v poňatí toho čo je pravicové a čo je ľavicové v duchu študujúcej mládeže na Slovensku možno identifikovať osobitne v sociálnej oblasti vnímania dôvodov a dôsledkov sociálnej kolízie. Napr. ľavicovo orientovaní študenti odmietajú osobnú vinu za nezamestnanosť podstatne viac (57,2%) ako pravicovo orientovaní študenti (32,2%). Očakávaná budúcnosť sa zdá byť pravicovo orientovaným študentom v komparácii s ľavicovo orientovanými študentmi oveľa „ružovejšia“, či ide o rok 2005 (78,9% – 55,5%) alebo rok 2007 (68,8% – 51,9%) (Macháček, 2008).

K politicko-ideologickým preferenciám študentov FF PU v Prešove

Skôr než pristúpime k samotnej analýze nami realizovaného prieskumu, zameraného na politicko-ideologické preferencie študentov FF PU v Prešove, musíme reflektovať výsledok parlamentných volieb z roku 2012 do NR SR. Víťazstvo strany SMER-SD (celkovo 44,41% hlasov zúčastnených voličov) umožnilo tejto politickej formácii v pomernom volebnom systéme pluralitnej demokracie, prvýkrát od udalostí v roku 1989, kreovať väčšinovú jednofarebnú vládu, keď táto strana disponuje v NR SR 83 zo 150 mandátov. Strana vyhrala vo všetkých (8) krajoch na Slovensku a okrem troch volebných obvodov na juhozápadnom Slovensku, kde zvíťazili maďarské strany, aj v ostatných volebných obvodoch, nevynímajúc bývalé „bašty“ pravice (napr. Bratislava, Košice).

Pre náš prieskum je významné, že v niektorých regiónoch východného Slovenska dosiahli výsledky strany SMER-SD viac ako 50% hlasov voličov, niekde sa šplhali až k 70%. V ostatných regiónoch na východe SR tento výsledok osciloval od 25% do 50% a nikde nebol nižší. Celkovo v Prešovskom kraji SMER-SD získal 50,52% hlasov a v Košickom kraji 41,91% hlasov voličov.

Tabuľka č. 4: Podiel platných hlasov odovzdaných pre vybrate politické strany podľa vybratých krajov v SR vo voľbách do NR SR v roku 2012

Obvod, kraj, SR spolu	Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany podľa vybratých krajov v SR											
	KDH	SDL	SNS	OLaNO	SaS	LSNS	SMER-SD	Zmena zdola, DÚ	KSS	MOST-HÍD	SF	SDKÚ-DS
Prešovský kraj	14,03	0,44	3,31	8,20	3,97	2,22	50,52	0,99	0,74	1,40	0,35	5,33
Košický kraj	8,96	0,23	3,10	7,65	5,03	1,80	41,91	1,67	0,78	8,32	0,36	6,11

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2012.

Tabuľka č. 5: Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre vybrate politické strany vo voľbách 2012 do NR SR

Politická strana		Počet platných hlasov	Podiel platných hlasov v %
NR SR	Kresťanskodemokratické hnutie	225 361	8,82
	Strana demokratickej ľavice	4 844	0,18
	Slovenská národná strana	116 420	4,55
NR SR	OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti	218 537	8,55
NR SR	Sloboda a Solidarita	150 266	5,88
	Ľudová strana Naše Slovensko	40 460	1,58
NR SR	SMER – sociálna demokracia	1 134 280	44,41
	Zmena zdola, Demokratická únia Slovenska	33 155	1,29
NR SR	MOST – HÍD	176 088	6,89
	Robíme to pre deti – SF	8 908	0,34
NR SR	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	155 744	6,09
	Komunistická strana Slovenska	18 538	0,72

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2012.

Okrem strán, ktoré sme zaradili do nášho prieskumu a spojili ich s jednotlivými ideológiami¹ sú v tabuľke č. 4 a č. 5 aj strany, ktoré sa dostali do zákonodarného zboru (MOST-HÍD, SDKÚ-DS) a mimoparlamentná LSNS. Tieto sme nezaradili ani do jednej straníckej rodiny na základe hodnotovo-ideologickej povahy, ktoré sme používali v prieskume (konzervatívci, sociálni demokrati, liberáli), napriek tomu, že dve z nich sú parlamentnými stranami, ktoré disponujú spoločne takmer 13% odovzdaných hlasov voličov. Tieto strany by si boli veľmi blízke, keby v strane MOST-HÍD absentoval etnický prvok. Je to v prvom rade strana národnostná (maďarská), až potom sa v nej ukazujú prúdy konzervatívne (bývalé MKDH, B. Bugár) a prúdy liberálne (občianske), ktoré zastupuje napr. R. Chmel, I. Švejna.

Keďže väčšina študentov FF PU v Prešove pochádza z Prešovského kraja (1,40% pre MOST-HÍD), ale časť študentov je z Košického kraja (8,32% pre MOST-HÍD), mohlo to ovplyvniť konečné výsledky v zmysle, že títo študenti svoju voľbu dali viac liberálnej zostave strán (SaS, Zmena zdola, SF), pretože do konzervatívnej skupiny strán je okrem KDH, OLaNO, zaradená aj SNS. Prípadné hlasovanie pre socialistické strany predpokladáme v tejto skupine ako minimálne.

SDKÚ-DS sme vylúčili ako mätúci politický subjekt, napriek tomu, že je evidentne pravicový a najmä počas druhej vlády M. Dzurindu v rokoch 2002 – 2006 tento

subjekt býval často označovaný ako liberálny, neoliberálny. Programovo sa však SDKÚ-DS radí ku konzervatívnym politickým stranám (prvý a dlhoročný predseda M. Dzurinda je bývalým podpredsedom KDH a pod.). Pred a po voľbách v roku 2010 sa posúvala strana viac do stredu, aby zotrela rozdiely medzi SMERom a získala voličov, prispela k tomu aj volebná líderka a neskoršia premiérka I. Radičová, označovaná niekedy ako sociálna liberálka. Po prehratých predčasných parlamentných voľbách 2012 a výmene predsedu za P. Freša, táto strana začala zdôrazňovať návrat ku konzervatívnym koreňom, tradíciám atď., i keď niektorí členovia poslaneckého klubu zosobňujú (ekonomických) liberálov (Kaník, Mikloš, Štefanec) alebo sociálnych liberálov (Beblavý). Hlasy, ktoré by boli dané tejto strane, sa rozdelili väčšinovo medzi liberálov a konzervatívcov.

LSNS M. Kotlebu je strana protidemokratická, nacionalistická, koketujúca s totalitárnymi ideológiami. Možno však povedať, že je to strana ultrakonzervatívna. Napriek jej marginálnemu výsledku ju spomínáme preto, že pravdepodobne vo voľbách 2012 svojim výsledkom 1,58% dopomohla SNS, za asistencie strany SMER-SD k tomu, že neprekročila päťpercentné volebné kvórum potrebné na vstup do NR SR (4,55%). Stranu SNS, označovanú za nacionalistickú, sme priradili ku konzervatívnej štruktúre strán. Hodnoty, ktoré formálne deklaruje, s akcentom na národ, tradície a kresťanstvo, prezentovaná alebo latentná súladnosť s KDH, napriek expresívnej rétorike a skutočne realizovanej politike, sú zlučiteľné s ideológiou konzervativizmu, no neodmietame taktiež jej nacionalistické zaradenie.

¹ Ku konzervativizmu sme v našom prieskume zaradili politické strany KDH, SNS, OLaNO, k liberálnej ideológii strany SaS, SF, Zmena zdola a k socializmu/sociálnej demokracii strany SMER-SD, SDL, KSS.

Prečo okrem KDH, ktorého ideologický profil je málo spochybiteľný, do zväzku konzervatívnych politických subjektov radíme OĽaNO? Strana „protistranická“, antisystémová, protestná, by mala byť zásadne inde ako v konzervatívnom košari strán. Vystupuje ako zoskupenie „obyčajných ľudí“ a nezávislých osobností, ale jej voliči sú naviazaní na jej lídra I. Matoviča. Jeho etické názory, presvedčenia a niekedy nápady sú známe ako konzervatívne až ultrakonzervatívne a viditeľná časť poslaneckého klubu a jej iniciatívy tiež (napr. Kuffa, Škripek, Vašečka).

O každej strane by sa dalo polemizovať, či ideológia nie je len nálepkou na lepšie rozoznanie či nerozoznanie, alebo tvorí iba imidž strany, prípadne láka voličov, pričom reálna politika je úplne iná. Ostatné politické strany, ktoré sme priradili do jednotlivých rodín sú tak marginálne, že v podstate iba dotvárajú obraz celej skupiny a sú prípadnou alternatívou voči väčším alebo „mainstreamovým“ subjektom. Zmienť sa je nutné ešte o KSS, ktorú sme začlenili do rodiny sociálnodemokratických strán. Je to strana antidemokratická, komunistická a nemala by sa stotožňovať so sociálnou demokraciou. V širšom ponímaní ako rodina socialistov, zastávajúca pozície v ľavicovom spektre, označená ako ultraľavicová, je začleniteľná (spolupráca KSČM a ČSSD v ČR). Je to bonus pre mladých ľavicovo orientovaných ľudí, ktorí sú v názoroch často radikálnejší a SMER-SD by im nemusel ako alternatíva postačovať. Pred hegemoniou strany SMER-SD mala KSS v okresoch ako Snina, Medzilaborce a Humenné atď. nadpriemerné volebné výsledky, preto nie je opomenutá.

Podľa nášho začlenenia z podielu platných hlasov vo voľbách do NR SR 2012 by sociálnodemokratický prúd celonárodne získal 45,31%, v Prešovskom kraji 51,7% a v kraji Košickom 42,92%. Liberálne orientované strany by tak získali na celom Slovensku 7,51%, v kraji Prešovskom 5,31% a v Košickom kraji 7,06%. Konzervatívna zostava by na celoštátnej úrovni dosiahla výsledok 21,92%, v Prešovskom kraji 25,54% a Košickom kraji 19,71%¹.

Cieľ prieskumu

Úmyslom nášho prieskumu je reflektovať a podrobiť rozboru i komparácii ako študenti FF PU ponímajú svoje politické presvedčenie, ktoré má alebo nemá súvislosť s ich ideovým nastavením. Prieskum si rovnako dal za cieľ rekognoskovať percepciu spoločenských tém zo strany spomínaných študentov. Súčasne prezentuje politickú vyspelosť mladej ponovembrovej ge-

nerácie, nastávajúcej inteligencia z východu Slovenska, ale tiež jej politické preferencie. Z ideologického aspektu atomizuje vzorku skúmaných vysokoškolákov do troch kategórií – na konzervatívcoch, liberálov a socialistov/sociálnych demokratov, pričom konfrontuje ich autorské zaradenie s výsledkom prieskumu a ich politickými výrokmami.

Prieskum bol zameraný na overenie nasledovných hypotéz:

H 1: *Študenti FF PU v Prešove vyjadria markantnejšiu podporu politickým zoskupeniam konzervatívneho založenia oproti ich reálnym výsledkom z parlamentných volieb v roku 2012 na Slovensku.*

Východoslovenský región je špecifický identicky (ako napr. Orava atď.) ako kraj so silnou religióznou tradíciou. Tieto kultúrne a rodinné dosahy sa podľa nášho názoru prejavajú aj v politickom vnímaní – študenti sa preukážu ako prívrženci politických subjektov konzervatívneho razenia.

H 2: *Študenti FF PU v Prešove sa majoritne priradia do hodnotovo-ideologickej kategórie liberál.*

Nakoľko cieľovou skupinou prieskumu sú mladí študenti vo veku 18 – 26 rokov, predpokladáme, že minimálne polovica zo všetkých respondentov sa bude radiť do kategórie ideologického presvedčenia – liberál. Pre mladých idealistov a oponentov všetkých noratívov a regulácií, predovšetkým u mládeže pochádzajúcej z väčších miest, môžu dominovať liberálne tendencie, ktoré môžu oscilovať tak naľavo (sociálny liberalizmus) ako aj napravo (ekonomický liberalizmus, neoliberalizmus).

H 3: *Študenti FF PU v Prešove vyslovia nižšiu podporu socialistickým/sociálnodemokratickým politickým formáciám ako sú ich reálne výsledky z volieb do NR SR v roku 2012 v SR.*

Vo všeobecnosti výskumy afirmujú, že mladí ľudia sa viac hlásia k ekologickým, environmentálnym stranám so silným sociálnym cítením a rovnosťarstvom, čiže stranám ľavicovým. Napriek tomu očakávame, že preferencia sociálno-demokratickej orientácie bude medzi študentmi menej markantná, aj napriek vysokým preferenciám a volebným výsledkom ľavicového politického subjektu v marcových parlamentných voľbách v roku 2012. Táto strana nie je výrazná v témach ľavicového sociálneho liberalizmu, a keďže témy etického liberalizmu (rodová rovnosť, dekriminalizácia marihuany, partnerstvá homosexuálov...) nastrojújú pravcové liberálne strany, tento prúd tu stráca podporu. Okrem toho, univerzálnym trendom mladých je byť liberálom.

H 4: *Politická voľba a hodnotovo-ideologické sebazaradenie študentov FF PU v Prešove bude v značnej miere nekonzistentné.*

¹ K dotvoreniu celkového obrazu o parlamentných voľbách v roku 2012 a medziobdobí od roku 2010 až k voľbám, odporúčame publikáciu Vladimíra Krivého: Slovenské voľby '12, vydanú Sociologickým ústavom SAV v roku 2012.

Predpokladáme nesúlad ideových hodnôt a politickej voľby alebo politického presvedčenia, v zmysle, že študent pokladajúci sa za liberála bude v dotazníku vyhodnotený ako sociálny demokrat a jeho politickou voľbou budú konzervatívci. Rozpornosť týchto vnímaní môže vyplývať z toho, že politika je čím ďalej pragmatickejšia a postavená na politickom marketingu. Ideológie splyvajú a determinovať komplexnú politickú orientáciu človeka je komplikované. Okrem toho, politické preferencie sú neraz spájané nie s racionálnou voľbou, ale s emóciami a podobne.

Charakteristika prieskumnej vzorky a metodika spracovania údajov

Cieľovou skupinou boli študenti Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prieskumnú vzorku tvorilo súhrne 122 respondentov vo vekovom roz-

Interpretácia výsledkov prieskumu

Výsledky prieskumu sú znázornené graficky na deviatich kruhových diagramoch, ktoré sú farebne rozlíšené na tri diely podľa hodnotovo-ideologickej profilácie (liberál, konzervatívce, sociálny demokrat/socialista), alebo podľa politického spektra (po tri politické subjekty priradené k jednotlivým zmieňovaným

medzi 18 – 26 rokov, pričom z celkového počtu sa na prieskume podieľalo 82 žien (67,22%) a 40 mužov (32,78%). Zber dát sme realizovali pomocou anonymného dotazníka, ktorý bol študentom zaslaný elektronickou formou na spoločné e-mailové adresy jednotlivých ročníkov v rámci FF PU. Dotazník pozostával z trinástich uzavretých otázok (vrátane zistenia pohlavia, veku a potvrdenia statusu študenta FF PU). Anonymita dotazníka umožnila poslucháčom individuálne sa rozhodnúť a zároveň vyjadriť svoj postoje a názory na jednotlivé skúmané oblasti týkajúce sa politického (volebného) rozhodovania. Štatistické spracovanie získaných údajov a následné vyhodnotenie výsledkov prieskumu sa uskutočnilo dvojakým spôsobom – teoretickou interpretáciou a prostredníctvom grafov.

ideológiám). V grafe č. 1 a grafe č. 2 sú samostatne zobrazené výsledky dvoch odpovedí na položené otázky z dotazníka pre respondentov. Ďalšie grafy obsahujú vysvetlenia k tomu, čo znázorňujú. Pod každým grafom sa nachádza komentár k jednotlivým zisteniam.

Graf č. 1

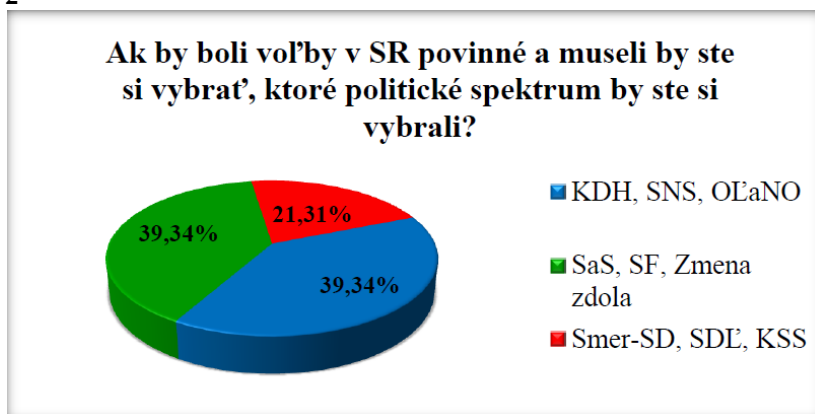

Zdroj: Vlastný prieskum.

Analýza v grafe č. 1 ukazuje, že „módny trend“ byť v mladosti liberálom pretrváva. Toto sebazaradenie vysokoškolských študentov môže sčasti plynúť aj z ovplyvnenia okolím, i keď o liberalizme dotýčný respondent nemusí veľa vedieť. Liberalizmus je však na politickej škále skôr stredový, kým na Slovensku ho reprezentujú viac pravicové politické formácie, čo mierne relativizuje tento výsledok. Ďalšou pripomien-

kou môže byť fakt, že existencia sociálneho liberalizmu (napr. zelení) má bližšie k ľavicí a sociálnej demokracii, preto výsledok sociálnodemokratickej orientácie mohol byť ukrátený. Konzervatívne presvedčenie u mladých ľudí na východnom Slovensku nie je prekvapivé ak zohľadníme pretrvávajúcu kresťanskú tradíciu a majoritný podiel žien na prieskume.

Graf č. 2

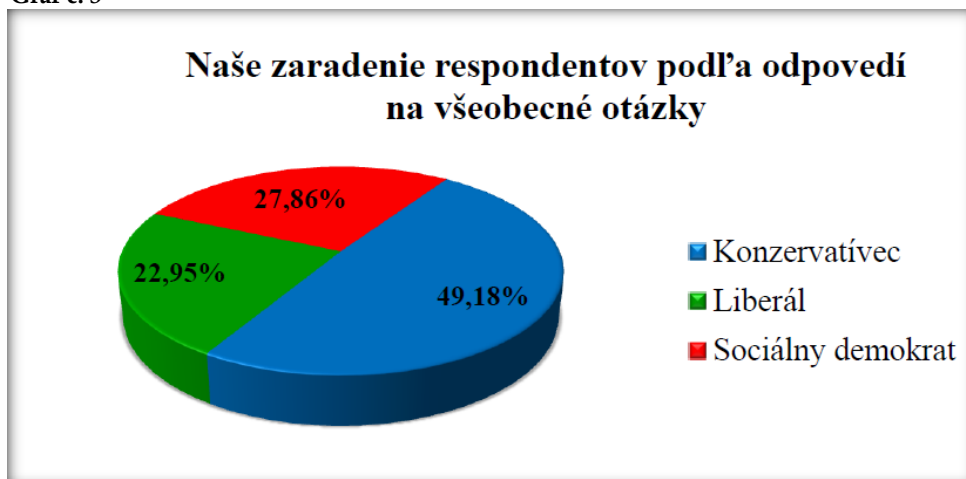

Zdroj: Vlastný prieskum.

V grafe č. 2 sú analyzované odpovede študentov týkajúce sa politického spektra, ktoré by si vybrali, ak by boli voľby v SR povinné, pričom mali zaškrtnúť to pole, v ktorom sa nachádza strana, ktorej by dali hlas vo voľbách. Napriek zúženému výberu a mierne neštandardnému zoskupovaniu strán, vysvetlenému v texte vyššie, je evidentná prevaha pravice voči ľavici

u mladých voličov. Konzervatívno-liberálna doktrína získala u študentov FF PU takmer 80% hlasov. Ak by išlo o etickú konfliktnú líniu medzi konzervativizmom a liberalizmom, pravdepodobne by za pomoci hlasov socialistov prevážili liberáli, čo môžu priniesť ďalšie podrobnejšie výsledky prieskumu.

Graf č. 3

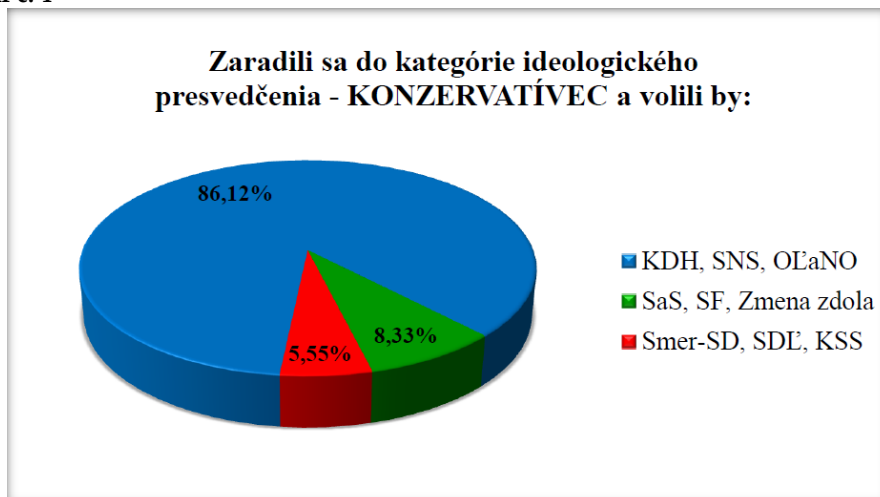

Zdroj: Vlastný prieskum.

Markantný rozdiel medzi sebahodnotením a našim zaradením (na základe odpovedí respondentov na otázky v dotazníku) vyplýva z prelínania liberalizmu a konzervativizmu najmä v ekonomických otázkach, kde medzi nimi nie sú podstatne veľké rozdiely (napr. neoliberalizmus, neokonzervativizmus – Thatcherová a Reagan). Z výsledkov nášho prieskumu je zrejmé, že mnohí študenti si myslia, že ak sú ekonomickí liberáli, patria jednoznačne k liberálom. Avšak väčšina ich odpovedí na všeobecné otázky (ohľadom partnerstiev homosexuálov, otázok národa a národnej identity, tradícií a postavenia cirkvi) bola zodpovedaná v kon-

zervatívnom duchu. Ďalším vplyvom ich nesprávneho zaradenia je všeobecná tendencia mladých hovoriť o sebe ako o liberáloch. Spomenúť je možné aj posun u socialistov z 19,66% v prípade sebazaradenia na 27,86% v prípade zaradenia nášho. Vysokoškolákov so sociálnodemokratickou orientáciou je viac ako sami priznávajú. Celkovo konzervativizmus a sociálnodemokratické zaradenie vo východoslovenskom regióne má súvis so sociálnou situáciou, sociálnymi disproporciami a nespravodlivosťami, nezamestnanosťou či regionálnymi rozdielmi.

Graf č. 4

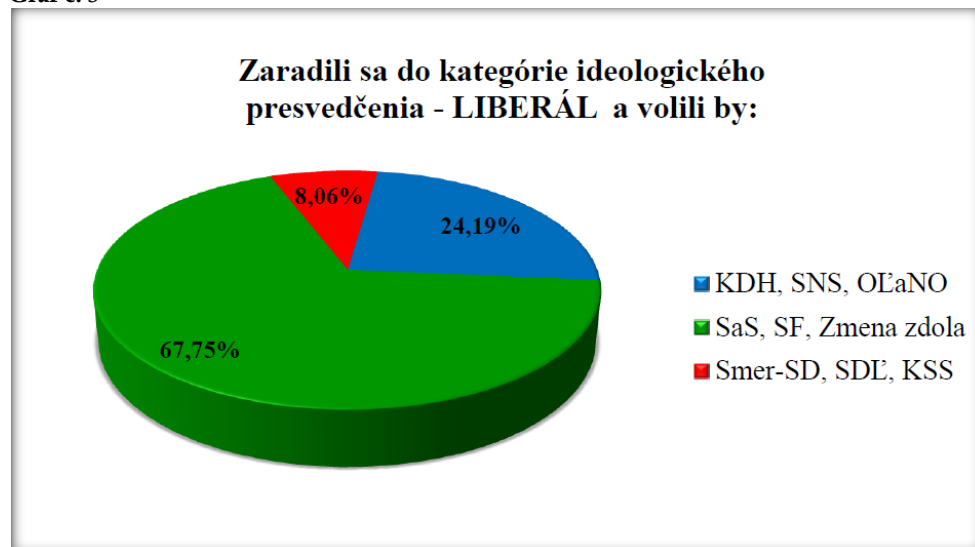

Zdroj: Vlastný prieskum.

Výsledky znázornené v grafe č. 4 nie sú až takým veľkým prekvapením, ani to, že malá časť konzervatívov (8,33%) by volila ešte radikálnejšie ekonomické riešenia (viac pravicové ako dovoľuje kresťansko-

sociálne učenie) v podobe podpory ekonomických programov alebo postoja voči Bruselu u strany SaS.

Graf č. 5

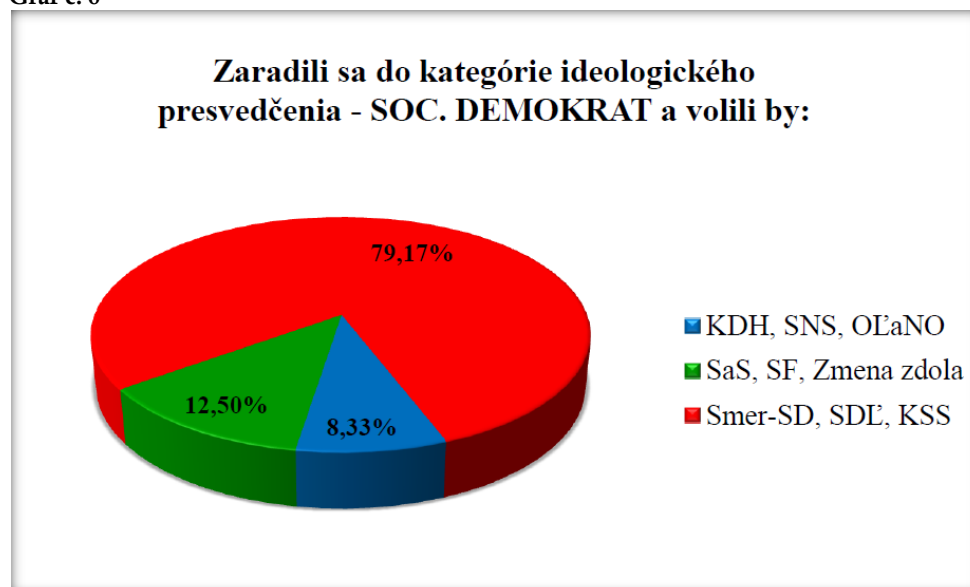

Zdroj: Vlastný prieskum.

Značný nesúlad medzi sebazaradením a samotnou voľbou politického subjektu je znázornený v grafe č. 5. Aj napriek tomu, že sa skupina študentov zaradila do kategórie ideologického presvedčenia – liberál, až 24,19% z nich by odovzdalo svoj hlas konzervatívne orientovanému subjektu (KDH, SNS, OĽaNO). Tento zisk ale nemusí byť len pre „lepšie“ ekonomické programy, ktoré tieto strany „liberálom“ ponúkajú. Ani

8,06% nemusí byť sociálnych liberálov, ktorí správne identifikovali svoju stranícku rodinu na ľavici. To, že tretina respondentov by, aj napriek sebazaradeniu k liberálom, volila iné strany, môže znamenať neznalosť profilu liberalizmu, ale aj istý protestný potenciál OĽaNO pre voličov a absencia SDKÚ-DS či už v konzervatívnom alebo liberálnom krídle politických strán.

Graf č. 6

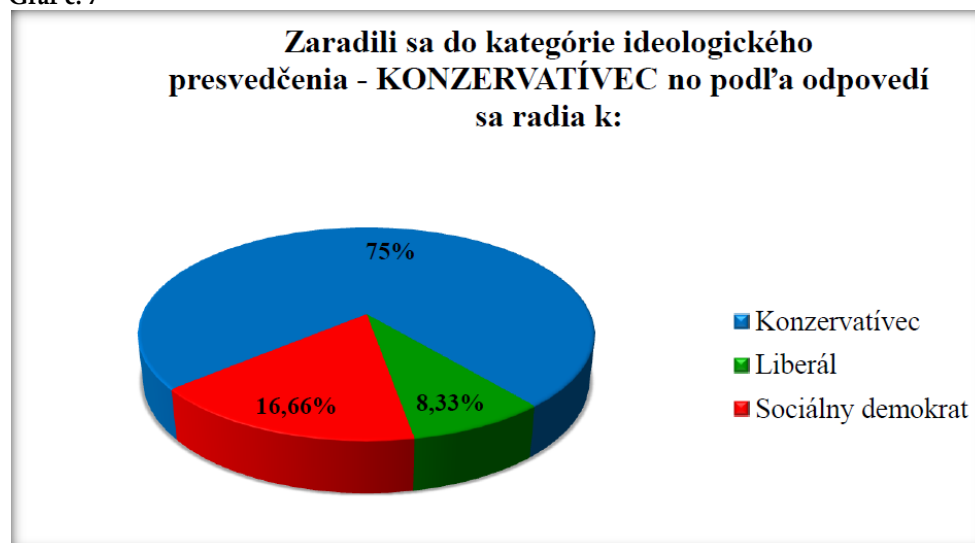

Zdroj: Vlastný prieskum.

O niečo menší rozpor je zobrazený v grafe č. 6. Uvedený percentuálny výsledok, možno odôvodniť tak, že sociálny demokrat nachádza problematiku etického liberalizmu napr. v strane SaS alebo sociálne cítenie

spája aj s vierou. Či by tieto domnienky boli potvrdené alebo vyvrátené nie je až také podstatné, keď sa dá demonštrovať takmer 80% podpora mladých sebazaradených sociálnych demokratov pre stranu SMER-SD.

Graf č. 7

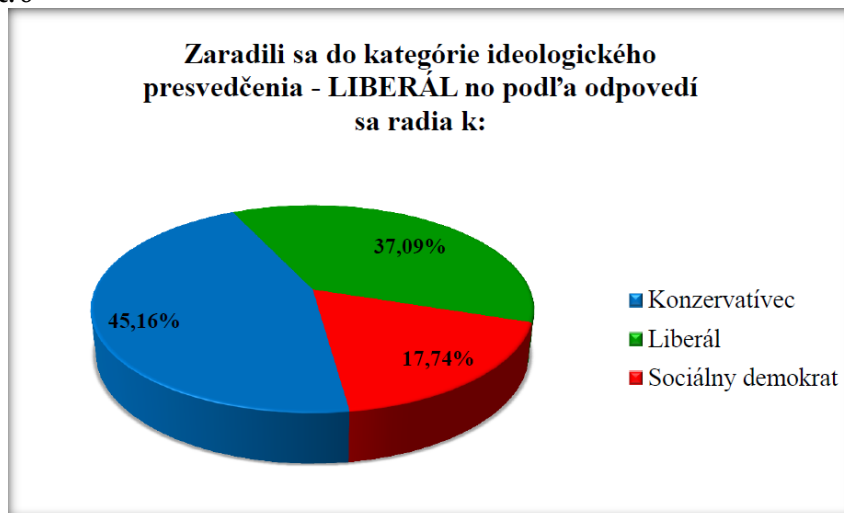

Zdroj: Vlastný prieskum.

Výsledky znázornené v grafe č. 7 sú sčasti dôkazom toho, že dosah na sebahodnotenie respondentov mala pravdepodobne religiozita prostredia. Z väčšej časti pôjde o študentov veriacich, silne sociálne citiacich, ktorí svojimi odpoveďami zapadajú do profilu sociálnych demokratov (16,66%) najviac v sociálnej sfére (bezplatné školstvo, zdravotníctvo a pod.). Po vyhod-

notení odpovedí študentov na všeobecné otázky uvedených v dotazníku sme časť zo študentov, ktorí sa sami zaradili do kategórie ideologického presvedčenia – konzervatívce, zaradili do kategórie – liberál (8,33/ %), tento rozdiel však nie je až taký výrazný.

Graf č. 8

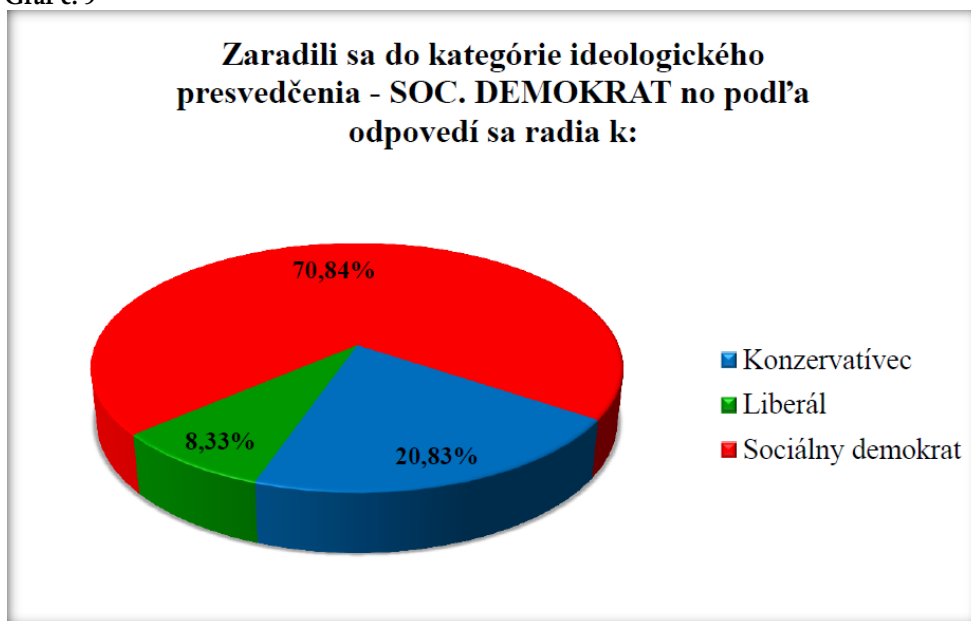

Zdroj: Vlastný prieskum.

Už viackrát zmienený imidž byť liberálom, niektoré prelínajúce sa názory na otázky ekonomické, celkovo slabá odlíšiteľnosť politických subjektov tlačiacich sa do politického streda a diferenciacia pravicového či ľavicového liberalizmu zapríčiňujú výslednicu, znázor-

nenú v grafe č. 8. Na zváženie je i fakt, že medzi touto skupinou bude najviac ľudí, ktorí sa nevedia zaradiť a nemajú dostatok informácií o ideológiách, preto nasledovali „mainstreamové“ zaradenie.

Graf č. 9

Zdroj: vlastný prieskum

Najväčší rozpor znázornený v grafe č. 9 je medzi sebazaradením do kategórie – sociálny demokrat a našim zaradením do ideologickej skupiny – konzervatívce. Tvrdenie „som socialista“, ale výsledné zaradenie je konzervatívce (20,38%), sa dá explikovať na východnom Slovensku preto, že sociálne cítenie je často u ľudí späté aj s náboženstvom. Nakoniec aj prierez kresťansko-sociálnej doktríny a ľavicového zmýšľania mohol byť politicky reálny v koalícii SMER-SD a KDH,

o ktorej sa hovorilo pred voľbami 2012, ako o najväčšmi realizovateľnej alternatíve.

Overenie hypotéz

Stanovené hypotézy sa potvrdili, i keď istá miera relativizácie výsledkov je prípustná, vzhľadom na mysliteľné zasahujúce faktory.

H 1: Študenti FF PU v Prešove vyjadria markantnejšiu podporu politickým zoskupeniam konzervatívneho založenia

oproti ich reálnym výsledkom z parlamentných volieb v roku 2012 na Slovensku.

Táto hypotéza sa nám potvrdila, nakoľko sa vo viacerých ukazovateľoch (39,34% respondentov by volilo konzervatívne politické formácie, celoslovensky priemer vo voľbách 2012 je 21,92% a pod.) ukázal konzervatívny postoj a profil mladej generácie.

H 2: Študenti FF PU v Prešove sa majoritne priradia do hodnotovo-ideologickej kategórie liberál.

Náš predpoklad, že minimálne polovica skúmaných študentov sa zaradí do kategórie ideologického presvedčenia – liberál sa potvrdil, pretože do tejto skupiny sa celkovo zaradilo až 50,82 % respondentov. Okrem spomínaných súvislostí je nutné zdôrazniť, že si respondenti nemali možnosť vybrať nepriradenie sa k žiadnej orientácii alebo to, že sa nevedia zaradiť, resp. by sa zaradili do politického stredu, ktorý nemusí byť nutne liberálny.

H 3: Študenti FF PU v Prešove vyslovia nižšiu podporu socialistickým/sociálnodemokratickým politickým formáciám ako sú ich reálne výsledky z volieb do NR SR v roku 2012 v SR.

Aj táto hypotéza sa nám potvrdila, keďže iba 19,66% študentov sa označilo za sociálneho demokrata, čo predstavuje najmenšiu skupinu, čo sa týka zaradenia do kategórie ideologického presvedčenia. Obdobne iba 21,31% respondentov by volilo ľavicovo orientovaný politický subjekt, čo tvorí z uvedených troch možností opäť najmenšiu skupinu. Podľa nášho zaradenia je však táto skupina početnejšia (27,89%). Výsledok 44,41% pre SMER-SD automaticky neznamená rovnaký výsledok pre sociálnu demokraciu. Keďže v zmysle nášho hodnotenia ide o tzv. catch-all („univerzálnu“) stranu, presahujúcu aj výsledky HZDS z 90. rokov, budú v nej voliči rôznych ideových prúdov.

H 4: Politická voľba a hodnotovo-ideologické sebazaradenie študentov FF PU v Prešove bude v značnej miere nekonzistentné.

Očakávaný nesúlad ideových hodnôt a politickej voľby alebo politického presvedčenia sa taktiež naplnil. Zistili sme nasledujúce rozpory:

a) 55 respondentov z celkového počtu 122 = 45,08% študentov sa zaradilo nesprávne do ideologického rámca (podľa ich vlastných odpovedí na všeobecné otázky položené v dotazníku);

b) 29 respondentov z celkového počtu 122 = 23,77% študentov by volilo politickú stranu iného ideologického zamerania, ku akému sa sami zaradili;

c) 56 respondentov z celkového počtu 122 = 45,90% študentov by volilo inú politickú stranu, ako vyplýva z nášho hodnotenia pre ich osobnú ideologickú profiláciu, t. z. volili by politickú stranu s iným ideologickým zameraním, ako sme ich my na základe ich vlastných odpovedí zaradili.

Pokiaľ ide o ideologické presvedčenie, domnievali sme sa, že významnú úlohu pri vyhodnocovaní vý-

sledkov prieskumu budú zohrávať sociálne, kultúrne a ďalšie činitele. Očakávania sa naplnili, v mladšej vekovej kategórii prevládajú liberálne zmýšľajúci ľudia, ktorí majú trvalé bydlisko napr. v krajskom meste Prešov /budúca mestská inteligencia/. Takisto sa ukazuje, že skupina konzervatívne zmýšľajúcich mladých ľudí je výraznejšie zastúpená práve v Prešovskom kraji. Ďalším očakávaným záverom bol nesúlad hodnôt a politickej voľby alebo politického presvedčenia. Najväčšia nevyváženosť hodnôt a politickej voľby sa ukázala v tom, že časť študentov označujúcich sa ako liberáli, je podľa našich hodnotení priradená ku konzervatívcom.

Záver

Občianska a politická participácia mládeže (18 – 26 rokov) je dôležitou súčasťou demokratickej spoločnosti. Celá politická aktivita spoločnosti vychádza a má súvis s formujúcimi sa názormi a presvedčeniami novej generácie. Mládež a študenti sú ovplyvňovaní v procese socializácie rodičmi, učiteľmi, najbližším sociálnym okolím či inštitúciami. V 18 roku svojho života sa z nich stávajú potenciálni prvovoliči. Vplyv médií, politickej reklamy a politického marketingu, ale aj ďalších faktorov vrátane vlastného svetonázoru intervenuje do ich politickej aktivity či apatie. Diferencovať ich skutočné motívy a hodnotové nastavenie, no čo je exponovanejšie, ako sami vnímajú svoj svetonázor v kontexte politického spektra je podstatné na rozpoznanie politickej a myšlienkového vyspelosti mladej generácie, ktorá sa zapojí a bude integrálnou súčasťou demokratických procedúr v našej spoločnosti.

Prínosom zrealizovaného prieskumu je to, že sa uskutočnil na východnom Slovensku, kde je prvotinou a keďže prieskumnou vzorkou boli študenti FF PU v Prešove, vo veľkej miere pochádzajúci zo spádových oblastí východoslovenského regiónu. Význam a využiteľnosť predložených výsledkov, okrem zistenia stavu politického zmýšľania vysokoškolských študentov je, že v mnohých ohľadoch môžu poslúžiť ako podnetná prognóza hodnotového nastavenia inteligencie, ktorá skúma či sa hodnoty s pribúdajúcim vekom zmenili a aké okolnosti sa na tom zreteľne podieľali.

Literatúra:

- ABRAHÁM, S.: Resetované Slovensko: čistá teória vs. politická prax. Bratislava: Kalligram, 2012.
- BUZALKA, J.: Slovenská ideológia a kríza. Eseje z antropológie politiky. Bratislava: Kalligram 2012.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Slovensko na prahu tretej dekády slobody: kontúry participatívneho paradoxu. In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita. Bratislava: VEDA 2010, s. 137 – 184.

- CIRNER, M.: Je KDH ideologicky konzervatívne? In: CHOVANEC, M. – OLOŠTIAK, M. (eds.): 8. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2013, s. 510 – 518. Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/subor/Cirner.pdf>> [25/4/2013].
- CIRNER, M.: Quo vadis – liberalizmus na Slovensku. In: CHOVANEC, M. (ed.): Zborník zo 7. študentskej vedeckej konferencie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2012, s. 637 – 644. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec3/pdf_doc/politologia/15.pdf> [18/3/2013].
- DUDINSKÁ, I. (ed.): Politologické penzum. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2012.
- GEFFERT, R.: Empirická analýza preferencií hodnôt politicko-ideologických paradigiem ako predikátorov rozhodovania sa vo voľbách. Sociálne a politické analýzy, ročník prvý, č. 1 (2007), s. 136 – 237.
- GIDDENS, A.: Sociologie. Praha: Argo 2005.
- GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Voľby a voliči. In: BÚTORA, M. – KOLLÁR, M. – MESEŽNIKOV, G. – BÚTOROVÁ, Z. (eds.): Kde sme? Mentálne mapy Slovenska. Bratislava: Kalligram 2010, s. 72 – 94.
- GYÁRFÁŠOVÁ, O. – KRIVÝ, V. – VELŠIC, M. (eds.): Krajina v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku. Bratislava: IVO 2001.
- HEYWOOD, A.: Politické ideologie. Plzeň: Aleš Čeněk 2008.
- HOOGE, M. – STOLLE, D. – STOUTHUYSEN, P.: Head start in politics. The Recruitment Function of Youth Organizations of Political Parties in Belgium (Flanders). In: Party Politics 2004, 197. vol. 10, no. 2, p. 193 – 212. Dostupné na internete: <http://profs-polisci.mcgill.ca/stolle/Publications_files/youthpartypolitics2004.pdf> [23/3/2013].
- KATUNINEC, M.: Hodnotová demokracia a občianska zodpovednosť. Trnava: Dobrá kniha 2007.
- KRIVÝ, V.: Kolektívne identity na Slovensku. Bratislava: SAV 2004.
- KRIVÝ, V.: Prívrženci politických strán na Slovensku: status, identity, deliace línie. In: GYÁRFÁŠOVÁ, O. – MESEŽNIKOV, G. (eds.): Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy. Bratislava: IVO 2004, s. 127 – 154.
- KRIVÝ, V. – FEGLOVÁ, V. – BALKO, D.: Slovensko a jeho regióny: sociokultúrne súvislosti volebného správania. Bratislava: Nadácia Média 1996.
- KUBÁTOVÁ, H.: Sociologie životního způsobu. Praha: Grada Publishing, a. s. 2010.
- KUEHNELT-LEDDIHN, E.: Levicové smýšlení. Od de Sada a Marxe k Hitlerovi a Pol Potovi. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2010.
- MADLEŇÁK, T.: Regionálna diferenciácia volebného správania na Slovensku (1998 – 2010). Bratislava: VEDA 2012.
- MACHÁČEK, L.: Občiansky deficit mládeže. Politická a občianska participácia študentov na Slovensku. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre výskum mládeže. Katedra politológie FF UCM 2008.
- MACHÁČEK, L.: Občianska participácia a mládež. Bratislava: SÚ SAV 1996.
- MACHÁČEK, L.: Občianska participácia a volebné správanie študentov na Slovensku. Voľby do Európskeho parlamentu v roku 2009. Trnava: KP FF UCM 2010.
- MACHÁČEK, L.: Úvod do politickej sociológie mládeže. Trnava: KP FF UCM 2008.
- MACHÁČEK, L.: Úvod do sociológie mládeže. Trnava: ISV UCM 2011.
- MACHÁČEK, L. (ed.): Výskum mládeže na Slovensku. Bratislava: IUVENTA 2006.
- MILLER, D. (ed.): Blackwellova encyklopédie politického myšlení. Brno: Barrister & Principal 2003.
- Ministerstvo školstva Slovenskej republiky. Národná správa o politike mládeže v Slovenskej republike pre Radu Európy, 2005. Dostupné na internete: <<http://www.iuventa.sk/files/documents/Publik%C3%A1cie/MI%C3%A1de%C5%BE%C3%ADck%20politika%20Eur%C3%B3pa/111-SpravaSL.pdf>>.
- ONDREJKOVIČ, P.: Základy sociológie mládeže (Mládež v zrkadle sociológie výchovy a mládeže). Nitra: Fakulta sociálnych vied UKF 2003.
- PINK, M. (ed.): Volebné mapy České a Slovenské republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny. Brno: CDK 2012.
- POLAČKOVÁ, A.: Diskurz o vzťahu: politika – mládež. In: DUDINSKÁ I. – DANCÍŠIN V. (eds.): Kríza v politike – politika v kríze? 2012, s. 380 – 388. Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Dudinska1>> [8/3/2013].
- POLAČKOVÁ, A.: Politická participácia mládeže pohľadom študentov politológie. In: Slovenská politologická revue. Vol. 12, no. 2 (2012), s. 124 – 147. Dostupné na internete: <<http://revue.kpol.ff.ucm.sk/studies-studies/polackova-anna-politicka-participacia-mladeze-pohladom-studentov-politologie.html>> [10/3/2013].
- PRUDKÝ, L. (ed.): Studie o hodnotách. Plzeň: Aleš Čeněk 2009.
- SMOLÍK, J.: Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky. Praha: Grada Publishing, a.s. 2010.
- SOBIHARDOVÁ, L. (ed.): Národná správa o politike mládeže v Slovenskej republike. Bratislava: MŠ SR 2005.

SPANNRING, R.: Some qualitative findings on young people's attitudes towards political participation. In: MACHÁČEK, L. (ed.): The Central European Dimension of Youth Research. Trnava: UCM 2005, s. 20 – 35.

ŠTEFANČÍK, R.: Politické mládežnícke organizácie na Slovensku. Bratislava: Iuventa 2010.

ŠÚ SR: Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2012, 2012. Dostupné na internete: <<http://app.statistics.sk/nrsr2012/>> [30/3/2013].

*Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantového projektu GaPU/1/15/2012
„Sondáže zamerané na percepciu ideových hodnôt a politických presvedčení študentov PU“.*

K PROBLEMATIKE INŠTITUCIONÁLNEJ ŠTRUKTÚRY KULTÚRY

MARTIN LAČNÝ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: martin.lacny@unipo.sk

Abstract:

The article deals with the topic of institutional structure of the generic culture in the context of contemporary discourse among social sciences. Author reflects selected institutional models of culture (Lawless, Gažová), the general nature of man-made institutions as presented in cultural studies, pointing at the widening lag between ideal and real culture as a result of postmodern tensions in value sphere.

Keywords:

Culture, Civilization, Institutions, Institutional Structure of Culture, Culture lag.

Kultúra a inštitúcie

Sme zajatcami kultúry, ktorú zdieľame spolu s ostatnými. Zároveň však vďaka tejto kultúre môžeme s ostatnými žiť v zmysluplnej a uspokojivej interakcii. Na kultúre participujeme v tom zmysle, že človek si osvojuje mentálne vzorce a vzorce správania prostredníctvom styku s ľuďmi, náležiacimi k rovnakej kultúre, s tými, ktorí sa podieľajú na rovnakej všeobecnej predstave kultúry. Niektoré vzorce, napríklad spoločný jazyk, môžu byť spoločné obrovskému množstvu ľudí v rozľahlom geografickom priestore. Iné sú limitované a sú spoločné len členom určitých špecifických skupín (Lawless, 1996, s. 53).

Spoločnosť skutočne nie je len množstvom jedincov vo vzájomnej interakcii. Človek je členom neustále sa meniacich skupín. Prevažná časť sociálneho správania sa uskutočňuje vo vnútri jasne vymedzených skupín, alebo medzi nimi. R. Lawless vo svojom koncepte kul-

túry rozlišuje diskutované skupiny na primárne – osobnejšie, vykazujúce nižšiu mieru inštitucionalizácie, a sekundárne – viac inštitucionalizované, ktoré majú skôr neosobný, anonymný charakter (Lawless, 1996, s. 111).

V tomto kontexte kolektívny subjekt ako taký vykazuje vo svojom rámci paralelnú existenciu dvoch rovín – formálnej roviny, ktorú by sme mohli nazvať tiež inštitucionálnou rovinou, a roviny neformálnej, živej, nesystematizovanej. Toto rozlíšenie je najlepšie pozorovateľné na príklade komunikácie, ktorá môže napríklad v rámci organizácií i navonok prebiehať formálnym spôsobom, podľa formálnych pravidiel, alebo môže mať neformálny charakter. Podobne formálny alebo neformálny charakter môže mať tiež organizačná štruktúra, či zdieľaný hodnotový systém.

Zatiaľ čo skupina je špecifickým a flexibilným zoskupením ľudí, ktorí sú vo vzájomnej interakcii, organizácia je skupinou ľudí, ktorí vykonávajú určité činnosti inštitucionalizovaným spôsobom, inštitúciou samotnou rozumieme každý všeobecne praktizovaný a v danej kultúre zdieľaný spôsob konania. V tomto kontexte nám teda nepôjde o klasické weberovské chápanie pojmu inštitúcia, ktoré zahŕňa „predovšetkým štát spolu so všetkými svojimi heterokefálnymi zväzmi a – pokiaľ sú jej poriadky stanovené racionálne – cirkev“ (Weber, 1999, s. 130). Budeme vychádzať skôr z novších prístupov k chápaniu pojmu inštitúcie (resp. sociálnej inštitúcie), vyžadujúcich novú orientáciu. Inštitúcia v našom texte predstavuje, na rozdiel od bežne zaužívaného obsahu tohto pojmu, všetky vžité a štandardné hodnoty, normy, činnosti, statusy, roly a organizácie, ktoré sa viažu k uspokojovaniu určitej sociálnej potreby. Schelerovsko-gehlenovská antropo-

logická línia chápe ľuďmi vytvorenú inštitúciu ako alternatívu k pudovej orientácii živočíchov. Ide o účinný prostriedok, zbavujúci človeka nutnosti zvažovať prípad za prípadom spôsoby konania smerujúce k uspokojeniu potrieb jednotlivcov, skupín, či celých kultúr. Prostredníctvom rolí sú inštitúcie vtelené do individuálnej skúsenosti. Výkon partikulárnej sociálnej roly zaisťuje participáciu jednotlivca na sociálnom svete, ich internalizácia vytvára subjektívnu realitu tohto sveta. Svet definovaný prostredníctvom nadosobných inštitúcií sa tak stáva svetom osobne prijateľným. Inštitúcie sú zároveň základom integrácie motívov, vzťahným rámcom postojov a záujmov. Sociálny poriadok a sociálna kontrola, ktoré zabezpečujú, sú protiváhou chaosu a bezmocnosti.

Jedným z modelových spôsobov skúmania kultúry je práve jej členenie na inštitúcie. Pri tomto členení je nutné uvedomiť si jednak to, že problémy, ktorých sa

jednotlivé inštitúcie týkajú, vymedzujú rôzne oblasti výskumu, ako aj ľubovoľnosť takéhoto členenia a fakt, že inštitúcie sú navzájom prepojené. Napriek skutočnosti, že sa vzhľadom na prácu s modelom dopúšťame istého „násilia“ na celkovej kultúrnej realite, môže byť zjednodušujúce umelé izolovanie rôznych inštitúcií pre analýzu výhodné (Lawless, 1996, s. 103 – 117). Prezentácia dvoch modelov inštitucionálnej štruktúry kultúry nám vďaka ich názornosti poskytne komplexný pohľad na miesto a význam inštitúcií v kultúre.

Každá spoločnosť, či kultúra, pokiaľ chce prežiť, musí sa vyrovnávať s určitými základnými potrebami. Tieto, podľa R. Lawlessa funkčné predpoklady, sú vlastne riešením životne dôležitých problémov, objavujúcich sa v každej spoločnosti. Môžeme ich rozdeliť do základných oblastí a priradiť k nim príslušné inštitúcie, formujúce a organizujúce správanie a názory vo vzťahu k týmto problémom.

Spoločenské potreby	Inštitucionálna štruktúra kultúry
Životná existencia a jej zabezpečenie	Ekonomické inštitúcie
Výchova a uchovávanie kultúrneho dedičstva	Výchovné a vzdelávacie inštitúcie
Regulácia sexu a starostlivosť o potomstvo	Rodinné inštitúcie
Vzťah k neznámemu a nepoznatelnému	Náboženské inštitúcie
Ochrana a správa mimo príbuzenstvo	Štátoprávne inštitúcie
Využitie a riadenie voľného času	Rekreačné inštitúcie
Zaobchádzanie s neprispôsobenými členmi spoločnosti	Sanačné inštitúcie

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Lawless, 1996, s. 112 – 113.

Kostrou pre živý organizmus kultúry, a zároveň nenahraditeľnou vonkajšou oporou pre vnútornú orientáciu a postoje jednotlivcov sú teda práve inštitúcie a inštitucionalizované formy, ktoré vymedzujú smerovanie pre činnostné potenciály jeho jednotlivých častí – kolektívnych a individuálnych subjektov. Pri pohľade na Lawlessovo členenie spoločenských potrieb a inštitúcií, je namieste poukázať na analógiu s úrovňou individuálnych osôb – miera rozvoja jednotlivých inštitúcií úzko súvisí s úrovňou saturácie potrieb v spoločnosti, pričom logika tohto procesu korešponduje s logikou Maslowovej hierarchie potrieb.

Iný model, používaný na rámcovú klasifikáciu kultúrnych javov, ktorý nachádzame u V. Gažovej, zobrazuje inštitucionálnu štruktúru kultúry tak, že ju delí na hlavné oblasti, ku ktorým priradzuje príslušné predmetné a osobnostné formy. Veda, umenie, dizajn, morálne normy, šport, telovýchova, technika a spotrebná kultúra sú v logike tohto modelu chápané ako predmetné formy ľudskej existencie. K nim príslušnými živými formami ľudskej existencie, ktoré predmetné formy naplňujú, sú: vzdelanie, vedomosti, estetické cítenie, vkus, morálne kvality, telesná zdatnosť, zručnosť, technická dokonalosť a fyzické existenčné potreby.

	KULTÚRA - jej hlavné oblasti	
PREDMETNÁ FORMA spredmetnená forma ľudskej existencie		OSOBNOSTNÁ FORMA živá forma ľudskej existencie - schopnosti
Veda	Intelektuálna kultúra	vzdelanie, vedomosti
Umenie, dizajn	Estetická kultúra	estetické cítenie, vkus
Morálne normy	Mravná kultúra	morálne kvality
Šport, telovýchova	Telesná kultúra	telesná zdatnosť
Technika, výrobné nástroje	Pracovná, technická kultúra	zručnosť, technická dokonalosť
Spotrebná kultúra	Kultúra spotreby	fyzické existenčné potreby

Zdroj: Gažová, 1998, s. 133.

Inštitúcie danej kultúry nie sú nemenné. Isté činnosti môžu byť novo-inštitucionalizované (príkladom môže byť vznik inštitúcie politických strán pri prechode k modernej demokracii), iné môžu byť deinštitucionalizované (napr. zánik rytierstva na sklonku feudálnej spoločnosti). Dynamika sveta inštitúcií sa môže prejavíť i vo forme viac, či menej radikálnych zmien v rámci konkrétnej inštitúcie (napr. rodina a jej premeny v modernej spoločnosti). Takéto chápanie inštitúcie je svojou štruktúrou podobné chápaniu kultúry. Rovnako ako hovoríme o univerzálnej, generickej ľudskej kultúre a aj o mnohých jednotlivých kultúrach, existujú vo všeobecnosti inštitúcie zaoberajúce sa univerzálnymi ľudskými problémami a zároveň rôzne typy jednotlivých inštitúcií podľa kultúr (Lawless, 1996, s. 116).

Vráťme sa teraz k antropologickej koncepcii A. Gehlena, aby sme podľa jej logiky mohli reflektovať premeny, ktoré sa vo svete inštitúcií udiali v nedávnej dobe. Inštitúcie moderných spoločností sa podľa neho redukovali na to, čo je účelné, alebo lepšie povedané na to, čo sa za účelné pokladá. Príčinu tejto redukcie Gehlen vidí v potrebe zjednodušenia neprehľadných situácií, ktorá vyvolala volanie po zmene. Pri štúdiu zašlých kultúr, okrem iných i antickej, k nám presvedčivo prehovára významnosť a v mnohých ohľadoch i symbolickosť ich inštitúcií. Boli to viacúčelové zariadenia, a snáď práve preto zariadenia „viac-než-účelové“. Na inštitúciu, ktorá má pretrvať, je podstatné, aby mala nadbytok determinácií: musí byť nielen účelná a užitočná v najbezprostrednejšom praktickom zmysle, ale musí byť i styčným bodom a „oporou správania“ (behaviour support) pre vyššie záujmy, dokonca musí dávať existenčné právo a existenčné vyhliadky tým najnáročnejším a najvznešenejším motiváciám. Potom plní nielen hlboké vitálne, ale i duchovné ľudské potreby trvalosti, pospolitosti a bezpečnosti. Podľa A. Gehlena môže dokonca priblížiť na dosah čosi ako šťastie, pokiaľ šťastie spočíva v tom, že človek nezostáva tým, čo seba samého prerastá, teda sám. Vzdelávacie inštitúcie, pokiaľ sa ešte nezmenili v akési čerpace stanice vzostupu, majú tiež akési zvláštne postavenie v tom, že vyžarujú určitú sugesciu auto-

nómnej hodnoty. Vďaka inštitúciám, ktoré predstavujú určitý aspekt užitočnosti a praktickosti, si môžu zachovať životaschopnosť veci tak zraniteľné ako sloboda a vzdelanie. Na druhej strane však tie isté inštitúcie, ak ich neprimerane obhajujeme, nám bránia, aby sa stalo samozrejým klásť si zámyery a odhadovať užitočnosť nášho snaženia. Preto žiť mimo nich znamená pre človeka podľa Gehlena odcudzenie, spočívajúc v tom, že svojim vedomím sme „v dvojacom svete“. Ako dôsledok dekompozície spoločnosti v industriálnom veku A. Gehlen vníma fakt, že sa inštitúcie nahrádzajú organizáciami, že sa všeobecne rozpútala dychtivá snaha klásť ciele, čím sa neobyčajne rozšírila svojvôľa. Kto v tom zápole a prelínaní vyvíjaných energií nadobudne prevahu, presadí svoj nápad, a to s neuveriteľnou účinnosťou. Odtiaľ plynie tá „krivoľakosť“ stupňujúceho sa tempa.

Stabilné inštitúcie sú podľa gehlenovskej logiky meradlom životaschopnosti národa. Otázkou nie je, či tá alebo oná teória je správna, ale či jej ľudia dokážu dať podobu, v ktorej sa ich vzájomné potreby prepoja s ich ideálmi, t. j. právnou podobu (Gehlen, 1972, s. 158).

Vymáhať od vzájomného správania ľudí formu práva totiž znamená dať ideálom, ako je sloboda alebo spravodlivosť, šancu, aby sa materializovali. Nemusia sa potom síce nutne realizovať, lebo i právo sa dá podľa Gehlena prevádzkovať vo forme bezduchého návyku, na krátky čas dokonca i vo forme podvodu. Pokiaľ však oná inštitúcia trvá, sú stále možné a realizovateľné. Preto v istom zmysle inštitúcie zaisťujú existenciu a pôsobnosť ideálov, a následne im aj slúžia, keď ich prevedú zo zradného terénu subjektivity na pevnú pôdu rozumných faktov, potrieb a záujmov. Preto ľudia staroveku stavali chrámy svojim zákonodarcom a zakladateľom inštitúcií. Pre mimoriadny, priam neuveriteľný čin alebo pôsobnosť, má každá doba svoje mená a svoje pocty (Gehlen, 1972, s. 157 – 159).

Inštitucionalizované hodnotové systémy

Inštitúcie v sebe teda zahŕňajú uznané a zavedené zvyky, resp. zvyklosti usmerňujúce sociálne vzťahy, princípy a hodnoty usmerňujúce tento komplex, prípadne organizáciu (inštitucionálnu agentúru) podporujúcu tento komplex. Typickou formou inštitucionalizácie hodnôt (z latinského výrazu *instituire* = zriaďovať), vyjadrujúcou *inštitucionalizovaný hodnotový systém*, je kodifikácia hodnôt. Formalizované hodnoty, premietnuté do noriem sa stávajú kodifikovanými, zväčša písanými (štatút, organizačný poriadok, pracovný poriadok, etický kódex, ústava, systém právnych noriem, dekalóg, a pod.). Ich dodržiavanie je sledované a sankcionované komunitou, na ktorú sa daný kódex vzťahuje. Kodifikované hodnoty (napr. etický kódex) odrážajú inštitucionalizovaný záujem skupiny riadiť a regulovať konanie svojich (i potencionálnych) členov na základe deklarovaných pravidiel, ktoré vyjadrujú špecifické postavenie a záujem danej skupiny. Každé individuum sa potom nachádza nielen pod vplyvom vlastného systému hodnôt (morálneho presvedčenia, estetického cítenia, zásad životosprávy, atď.), ale aj pod vplyvom skupinových a spoločenských pravidiel. Inštitucionalizovaný hodnotový systém sa stáva vzorom.

Príklad inštitucionalizovaného systému hodnôt môžeme opäť ľahko nájsť vo sfére morálnych hodnôt, kde sa stretávame s etickým kódexom ako základnou formou ich inštitucionalizácie. V praxi je možné rozlíšiť etické kódexy podľa obsahu a typu inštitúcie, na ktorý sa vzťahujú. Čo sa týka inštitúcie alebo organizácie, ktorej súčasťou kódex je, najčastejšie sa stretávame s profesijnými, odvetvovými a organizačnými etickými kódexmi (Remišová, 1998, s. 16).

Ako príklad inštitucionalizovaného systému morálnych hodnôt môžeme uviesť podnikový etický kódex, ktorý je vyjadrením hodnotového systému definovaného predovšetkým majiteľmi a vedením podniku. Organizácia v písomnej forme predkladá etické požiadavky svojmu pracovníkovi, často však nevstupuje do procesu „prehovárania“, aby človek zmenil svoje súkromné normy správania. Inými slovami, podnik požaduje určité správanie, niekedy však bez nároku, aby tieto normy človek aplikoval i vo svojom súkromnom živote. Dokonca nemusí žiadať, aby sa s týmito normami vnútorne stotožnil. Sú však profesie, kde neetické správanie v súkromnom živote sa na pracovisku posudzuje veľmi prísne. Predovšetkým ide o učiteľov, lekárov, ale i právnikov, profesionálnych politikov a osoby verejne činné a známe, reprezentantov firiem a organizácií (Remišová 1998, s. 11 – 12). Úlohu inštitucionálnej agentúry, podporujúcej funkčnosť etického kódexu v podniku preberá komisia pre etiku (resp. riaditeľ pre etiku, ombudsman pre etiku), ktorá môže využívať pestrú škálu ďalších podporných nástrojov inštitucionalizácie etiky v organizácii – etický leitmo-

tív, etické okrúhle stoly, semináre, workshopy, diskusné fóra o etike, etický hotline, etické bilancovanie, etický audit, a pod. (Remišová, 2004, s. 107 – 114).

Kodifikované, inštitucionalizované hodnotové systémy spadajú do systému, nazývaného v spoločenských vedách *ideálnou kultúrou*. Ide o súbor pravidiel, predstáv a hodnôt, považovaných ľuďmi zhodne za najlepší spôsob, ktorým sa majú riadiť. Vzorce vychádzajúce zo spôsobu, ako ľudia konajú v skutočnosti, nazývame *reálnou kultúrou* (Lawless, 1996, s. 107). Pod oneskorovaním kultúry (*culture lag*) potom rozumieme medzeru, ktorá vzniká vplyvom nerovnakého tempa zmien v jednotlivých vzájomne súvisiacich prvkoch kultúry. V rámci našej rozpravy môžeme konštatovať, že ide o medzeru, ktorá predstavuje „priestor“ pre dynamickú stránku inštitucionalizovaného hodnotového systému. U R. Lawlessa dokonca čítame, že rozdiel medzi ideálnou a reálnou kultúrou vyjadruje rýchlosť socio-kultúrnej zmeny. Rozlišovanie medzi ideálnou a reálnou kultúrou však neznamena, že je ideálna kultúra menej skutočná než reálna. Pre chápanie socio-kultúrnych vzťahov je rovnako významné v čo ľudia veria, že sa stane, ako to, čo nastane skutočne (Lawless, 1996, s. 108).

Inštitúcie a dynamický rozmer kultúry

Vzhľadom na stabilizujúci charakter inštitúcií nevyhnutne v reálnom živote pociťujeme určité tenzie, vyvolané nerovnomernosťou dynamiky zmien vo svete inštitúcií a v reálnej kultúre. Ako kulturologický problém sú inštitúcie a ich vzťah k dynamike reálneho sveta dlhodobo reflektované najmä analytikmi krízy modernej kultúry. G. Simmel z pohľadu filozofie života nazýva v tomto kontexte kultúru dokonca veľkou tragédiou.

V určitej analógii k schelerovsko-gehlenovskému chápaniu kultúry hovorí o nutnosti objektivizácie života vo *formách*. Život vymaňujúci sa zo svojej bezprostrednej živočíšnej anonymity, aby sa mohol poznať, musí sa urobiť objektívnym vo *formách poriadku spoluzitia* (Simmel rozlišuje formy: hospodárske, spoločenské, štátne, výchovné, vzdelávacie, dopravné, a pod.) a vo *formách významňujúcich skutočnosť* (tu sú zahrnuté: reč, mýtus, umenie, náboženstvo, veda). Do týchto typov poriadkových a významových foriem sa „oblieka“ duchovno-tvorivý život a ako taký vystupuje až v javoch. Na základe tejto spojitosti potom získavajú kultúrne útvary (u Simmela formy, smery, funkcie) istú kultúrnu hodnotu. Simmel rozlišuje v každom kultúrnom útvere *hodnotu kultúrnu* vo význame životného sveta a nezávislú *vecnú hodnotu*. Už pri svojom vytvorení majú kultúrne útvary svoje vlastné pevné trvanie, ktoré nemá s nekludným rytmom života, s jeho vznikáním, zaníkaním a znovu-zjednocovaním nič spoločné. V okamihu tohto vytvorenia teda snáď simmelovské

formy-inštitúcie životu zodpovedajú, ale s mierou jeho ďalšieho rozvoja sa voči nemu spravidla stávajú úplne cudzími či dokonca protikladnými (Simmel, 1997, s. 133). Ako ľudské výtvory – povedané gehlenovským jazykom – vonkajšie opory pre vnútornú orientáciu ľudí, majú inštitúcie vďaka svojmu stabilizačnému charakteru obmedzenú životnosť. Kým dynamika reálneho sveta vykazuje určitý spojený priebeh, dynamika zmien v prípade inštitúcií má skôr sekvenčný, fraktúrovitý charakter.

A. Remišová vo svojej interpretácii Simmelových ideí dodáva: „keď sa život ako subjektívny, sám za seba zodpovedný ja-duch nemôže už viac nájsť v kultúrnej hodnote, ale nachádza sa prevažne vo vecnej hodnote, v jej zainteresovanosti, vzniká podnet k nespokojnosti so súčasnou kultúrou, a vzniká tým aj dogmatická kritika kultúry“ (Remišová, 2000, s. 57 – 58). Ak si predstavíme viac formálne habitualizovaných postojov vedľa seba, z ktorých každý prestupuje chovanie v celej hĺbke od vonkajšej činnosti až k názorom a motívom a každý je orientovaný na určitý výsek spoločenských inštitúcií a určitých partnerov, vybaví sa nám prenikavo zvecnená a neosobná ľudská bytosť, ktorá pôsobí v priesečníku rozmanitých sociálnych súradníc. Na rozmanité výseky civilizácie a spoločnosti by odpovedala habituálnym, trvalým a ťažko prebudovateľným postojom, v ideálnom prípade vždy „správnym“, to znamená takým, ktorý vyvoláva čo najmenšie vecné a sociálne trenie. V takejto racionalisticky organizovanej spoločnosti si človek môže byť istý najlepšimi vyhliadkami na všeobecné uznanie, ak nájde formu správania, ktorá zodpovedá vecnej situácii a zároveň je konvenčná, to znamená nie je ani nezvyklá, ani osobitá. Ide tu teda o takú kvalitu habituálnych postojov, ktorá by vo vnútri rozličných sociálnych referenčných systémov vždy vyhovovala, a tým by bola čo najužitočnejšia v zmysle aktuálneho spoločenského poriadku a deľby povinností – samozrejme poriadku i deľby, ktoré sú ponímané ako stabilné.

A. Gehlen poukazuje na skutočnosť, že vo vnútri takého systému „usporiadane“ fungujúcich mechanizmov sa síce akosi vytráca individuálna osobitosť, človek sa však javí optimálne prispôsobený „k hojnosti a rozmanitosti“ súradníc sociálneho systému. Nemôže byť pochyb, že vysoko racionalizovaná a naskrz zbyrokratizovaná industriálna spoločnosť v širokej miere vyžaduje, aby sa osobnosť premenila v „nositeľa funkcie“ a človeka pobáda, aby sa k takémuto typu priblížil. Vlastnosti, ktoré takúto štruktúraciu sťažujú, sa potom chápu predovšetkým ako nežiaduce – nezáleží, či ide o vlastnosti asociálne, alebo geniálne. Všade, kde sa v industriálnej spoločnosti, ktorá je vo svojej podstate nestabilná, úspešne formujú stabilizačné jadrá, pôsobí tento typ (gehlenovský „nositeľ funkcie“). Ak teda zohľadníme Gehlenovu tézu, podľa ktorej každý sociálny poriadok je zastúpený určitým

reprezentatívnym, takpovediac príslovečným typom osobnosti, potom charakterizuje industriálnu spoločnosť „odborník“ (Gehlen, 1972, s. 146).

K významným charakteristickým črtám postmodernej situácie patria pluralizmus a relativizmus, ktoré postihujú predovšetkým sféru hodnôt. Inštitúcia ako stabilizujúci prvok v kultúre sa tak dostáva do nového svetla, budujúci organizačný princíp je v opozícii voči čoraz dominantnejšiemu individualizmu, dynamizujúci tlak na zmeny v hodnotových systémoch a hodnotových orientáciách sa stupňuje. Problematika hodnôt sa stáva predmetom diskurzu na mnohých úrovniach a v mnohých oblastiach praktického života, ale aj vo vede a umení. G. Simmel patrí k vedcom, ktorí si vo svojich prácach všimajú a reflektujú načrtnutú problematiku. Ako interpretačná schéma na zobrazenie zvrátov v axiologickom vedomí a na vyvodenie faktu plurality kultúry mu slúži princíp diferenciacie a vzťah prostriedku a cieľa. V kultúre sa podľa neho prirodzená skutočnosť, že človek projektuje svoje potreby a túžby do cieľov a pri ich dosahovaní používa isté spôsoby a prostriedky, postupne charakteristicky mení. Spočiatku je rastúci počet článkov reťaze prostriedkov povzbudivou demonštráciou stupňa poznania, ovládania prírody a zdokonaľovania organizácie života. Kultúra sa však rozvíja paradoxnými cestami: predlžuje cieľové rady k tomu, čo je najbližšie a skracuje rady k tomu, čo je vzdialené. V tom vlastne spočívajú korene našej snahy vytvoriť efektívny nástroj alebo vystupňovať výkon na získanie toho, čo vnímame ako nedosiahnuteľné, nedozerné, a zároveň sa spútať neprehľadným množstvom detailov, ktorými doslova ovešujeme svoj život. Úplne novým fenoménom postmodernej doby sa stáva pojem plurality ako hodnoty. Pluralita hodnôt implikuje konflikty, dynamizuje až dezintegruje štruktúru prostriedku a cieľa, modifikuje prax hodnotení, takže hodnota sa vníma ako samotný fakt plurality. Hyperbolizácia hodnôt vedie až k situácii, kedy jedine absolútnou je relatívnosť vecí. V tejto situácii plurality modernej spoločnosti vystupuje do popredia weberovský faktor inkomensurability a inkompatibility hodnôt. V hodnotovom spektre danej kultúry sa podľa svojho vlastného poriadku formujú a pôsobia rôzne svety, formy životných praktík alebo formy duchovnosti, ktoré sú navzájom nesúmerateľné, resp. spolu nerealizovateľné. Podľa interpretácie O. Sisákovej sa však hodnotový pluralizmus zásadne líši od relativizmu presvedčením, že existuje množstvo rozličných dištinkatívnych hodnôt – cieľov, ktorých jedinou hranicou je okruh ľudského horizontu. Tieto hodnoty často konfliktujú aj v rámci nášho vnútorného horizontu, pretože konflikt patrí k podstate hodnôt rovnako ako k podstate ľudskej prirodzenosti (Sisáková 2001, s. 169 – 172). Svet plurality obohacuje našu skúsenosť, zároveň však rozširuje priestor neistoty a spôsobuje konflikty, skratka produkuje to, čo psychológ-

via a sociológovia dnes definujú výrazmi ako „doba neurčitosti“, „riskantné slobody“, „vyviazanie z inštitúcií“, „dôvera v alternatívy“, „epistemická neistota“, „ontická úzkosť“, či „stav ambiguity“ a pod. Ziskom i stratou plynúcou z plurality sú aj axiologické relácie nekompatibility, inkomensurability a relatívnosti. Všetky tieto tri momenty predstavujú komplikácie v našom rozhodovaní, navodzujú zlé pocity nekompetencie alebo neschopnosti chápať a ovládať alternatívy. Za dynamizujúci faktor tu môžeme pokladať riziko, z ktorého zajatia sa však nemožno vymaniť. Ak nechceme toto všetko v našom konaní zhodnotiť ako relativizujúce faktory, je nutné uvažovať o potrebe kritickej reflexivity, ktorá by navodzovala korektúry, ako aj o úrovni postojov, na ktorej by nedochádzalo k ich relativizácii od situácie k situácii.

L. Hanus sa v tomto zmysle pokúša načrtnúť obraz konsolidujúceho „pluralistického princípu“, ktorého úlohou je v istom zmysle protiklady vyvažovať a vyrovnávať pre novú syntézu. Rezultátom tu nie je mŕtvy mechanický pokoj, ku ktorému si gratuluje policajný štát (nivelizovaná jednomyseľnosť, jednohlasnosť), ale napätie síl, ktoré možno nazvať tvorivým. Všetky sily a potencie, ktoré sa skrývajú v hre protikladov, sa totiž objavujú, prejavujú a aktivizujú až týmto napätím, náporom a odporom, až výsledkom (huizingovského) agónálneho princípu (Hanus, 1999, s. 103). Odraz tohto konsolidujúceho pluralistického princípu nachádzame okrem iného i v postmodernej teórii riadenia, ktorej konštitutívnym prvkom sa stala myšlienka participatívneho manažmentu.

Vystupňovaná dynamika zmien vo svete symmetrických foriem, resp. inštitúcií, sa prejavuje i v úzkych priestoroch súkromného života. Bezprostredné vzťahy medzi ľuďmi sa zjednodušujú, zbavujú noriem a odvolacích inšancií, kedysi s nimi spätých a vyznačujúcich sa vypracovanými formami, významnosťou a bohatstvom. Formy verejného života, v ktorých sa s účelnosťou spájali domysel a vkus celých storočí, prenikli až do súkromia, aby chránili človeka pred sebou samým. Podobne ako jazyk mohli viesť i toho, kto ich nedokázal ničím naplniť, boli múdrejšie než on a tiež účinnejšie. Podľa A. Gehlena sa tieto formy rozpadali v dlhodobých etapách, keďže neodolali despotii hospodárstva a rentability, ktoré ekonomicky podmieňali pôdu pod nohami tým kruhom, na strane ktorých boli „nielen vyhladky, že po celé storočia uchovávali skúsenosti veľkého štýlu, ale i moc zaistiť záväznosť ich vnútornému obsahu“ (Gehlen, 1972, s. 88). Keď potom ekonomické úlohy dopadli na bedrá štátu, všetok verejný život sa vo väčšej alebo menšej miere zmenil v štátny a štát sám stále viac nadobúdala charakter administratívnej a „starajúcej sa“ inštitúcie, ktorá musí „plánovať“. Keby bol podľa Gehlena do nášho veku odrazu presadený človek odchovaný robustnými a zmyslovo nezakrpatenými kultúrami

antiky alebo stredoveku, či ešte i obdobia baroka, prekvapili by ho predovšetkým dve veci: fyzická tesnosť koncentrovaných mäs, úplne beztvárá a neusporiadaná, v ktorej naši súčasníci jeden na druhom vegetujú, a tá nepostihnuteľnosť a abstraktnosť našich inštitúcií, ktoré sa v úplnej prevahe stali „mimozmyslovými faktami.“ Nech sa pozeráme z ktorejkoľvek strany, ťažko postrehneme nejaké oblasti správania, v ktorých by ľudia žili pospolito; dokonca i šport sa mení v akúsi produkciu, na ktorej sa masy zúčastňujú len ako pasívni vnímatelia vzruchov. A tak zatiaľ len rodina viac-menej prežíva, ako jediná „symbiotická“ sociálna forma, v monopolnom postavení, za ktoré vďačí svojej mimoriadnej stabilite i v tejto tak nepokoľnej kultúre, a tým vystupuje ako vlastný protivník všetkého verejného, ako azyl súkromia. Zatiaľ čo z verejného života miznú hlbšie, symbolické významy a inštitúcie zvetrávajú na zákony, súkromná sféra stojí akosi mimo. Pritom však upadá späť do bezprostrednosti, jedinci sa navzájom dotýkajú celou plochou svojej prirodzenej prevahy alebo slabosti a konflikty, znásobené nedostatkom dištancie, musia riešiť zo skromných rezerv svojich náhodných vlastností (Gehlen, 1972, s. 88 – 89). Možno teda konštatovať, že zvetrané inštitúcie v rámci kultúry do značnej miery strácajú svoj stabilizujúci účinok. Ich funkcia protiváhy chaosu je oslabená, najmä hodnotovú sféru charakterizuje predtým nepoznaná neistota a nejednoznačnosť. V kontexte súčasných ekonomických a spoločenských reálií môžeme konštatovať, že načrtnutá inštitucionálna štruktúra kultúry, zahŕňajúca hodnotové systémy, ktoré v súčasnosti determinujú väčšinové správanie, ale aj vývoj spoločenských systémov v rámci Západnej civilizácie, stále do istej miery ovplyvňuje i hodnotový fundament spoločenských systémov mimo náš civilizačný kontext, no je zároveň ovplyvňovaná alternatívnymi hodnotovými orientáciami, majúcimi svoj zdroj v kontexte iných kultúr. Vďaka akulturačným procesom, akcelarovanej globalizáciou a interdependenciou ekonomík, kontinuálne prebiehajú inovácie tejto inštitucionálnej štruktúry, ktoré vedú k modifikáciám detailov v rámci jej konkrétnych aktuálnych podôb, resp. k jej postupnej rekonpozícii.

Literatúra:

- GAŽOVÁ, V.: Kultúra ako strešný pojem. In: REMIŠOVÁ, A.; GAŽOVÁ V.: Vybrané kapitoly z etiky a kulturológie. Bratislava: Ekonóm 1998.
- GEHLEN, A.: *Duch ve světě techniky*. Praha: Svoboda 1972.
- HANUS, L.: *Princíp pluralizmu*. Bratislava: Lúč 1997.
- LAWLESS, R.: *Co je to kultura*. Olomouc: Votobia 1996.
- REMIŠOVÁ, A.: *Etické kódexy*. Bratislava: Ekonóm 1998.

REMIŠOVÁ, A.: O filozofii kultúry. In: Acta Culturologica 5. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2000, s. 50 – 69.

REMIŠOVÁ, A.: Etika a ekonomika. Bratislava: Ekónóm 2004.

SIMMEL, G.: Peníze v moderní kultuře a jiné eseje. Praha: Sociologické nakladatelství 1997.

SISÁKOVÁ, O.: Filozofia hodnôt medzi modernou a postmodernou. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2001.

WEBER, M.: Základné sociologické pojmy. Bratislava: Sofa 1999.

REFLEXIA ENVIRONMENTÁLNEJ POLITIKY V STRATÉGII UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA OCENOVANIE ENVIRONMENTÁLNEJ KAPACITY ÚZEMIA, EKOLOGICKÁ STOPA

HELENA MELKUSOVÁ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: helenamelkusova@unipo.sk

Abstract:

Current findings of the scientists draw attention to the deepening of environmental crisis, the most recent researches confirm that processes that have connection with disruption of climatic conditions on the planet Earth are accelerating. Mankind with its own activity significantly impairs the ability of the biosphere to maintain balance and regenerate natural systems. European Union accepts long term programmes of the environmental protection and natural resources management. Different tools for the application of the environmental politics have been created, in the contribution are characterized the indicators for the sustainable development: environmental space, ecological footprint and living planet index which clearly reflect the levels of development in specific realities of each country and the state of the Earth's biological diversity. These indicators show that mankind consumes about one-third more resources than is currently available, so the current way of life in the Euro-Atlantic culture is unsustainable.

Keywords:

Environmental crisis, Sustainable development, Environmental space, Ecological footprint, Living planet index.

Súčasný výskum týkajúci sa prírodného prostredia a klimatických pomerov na planéte Zem ukazuje, že ľudstvo výrazným spôsobom narušuje schopnosť biosféry udržiavať rovnováhu a regenerovať prírodné systémy, čím sa ohrozuje samotná podmienka existencie ľudského rodu na Zemi. Tento stav odborníci označujú pojmom environmentálna kríza. Rôzne vedné od-

bory skúmajú jej prejavy a výskumníci hľadajú možnosti jej prekonávania. Technokratické riešenia však nepostačujú, rozhodujúce bude, či ľudia dokážu pochopiť potrebu zmeny hodnotových orientácií, opustiť konzumného, koristníckeho prístupu k životu a preorientovať sa na duchovné hodnoty, skromnejší život a medziľudskú solidaritu. Michael Rowbotham v práci *Smrteľné zovretie* v časti: *Mýtus konzumnej spoločnosti* upozorňuje na skutočnosť, že nanútený ekonomický rast nielenže nie je výsledkom spotrebiteľského dopytu, ale dokonca aj nákupné zvyklosti spotrebiteľov boli zámerne zmenené tak, aby vyhovovali tomuto prúdu ustavične sa valiacej produkcie. Rozvinuté ekonomiky sveta sa v súčasnosti spoliehajú na cynickú manipuláciu s ľudskými emóciami prostredníctvom vytvárania imidžu a reklamou.¹

¹ Výsledok je ten, že spotrebiteľia sú vmanipulovaní do kúpy produktov s marginálnym úžitkom a "módneho" tovaru, ktorého príťažlivosť je dočasná. Aby podnecovali, ale aj vytvárali nové nákupné zvyklosti a taktiež preto, lebo aj oni sú závislí od práce, aby si zaslúžili plat. Masy tvorivých inteligentných ľudí sa venujú výskumu s cieľom hľadať na trhu nejaké nevyplnené miesto, maličkú škáru, cez ktorú by sa prostredníctvom reklamy dalo preniknúť do sveta ľudských túžob a spraviť z neho zdroj príjmov; nejaký produkt alebo službu, ktorá by mohla byť ponúknutá ľuďom, o ktorej síce zatiaľ ani nevedia, že ju potrebujú; nejakú jemnú obmenu produktu, ktorá ho spraví príťažlivejšou pre spotrebiteľa; nejaký marketingový trik, ktorý ich sortiment zvýhodní pred konkurenciou. Ani toto však nie je výsledkom spotrebiteľského dopytu – nie je to nič iné ako očividná agresia proti spotrebiteľovi, ktorý sa stal súčasťou prie-

Úspech environmentálnej politiky závisí aj od toho, do akej miery tvorcovia stratégií udržateľného rozvoja dokážu poznať konkrétne hranice ľudských aktivít na území štátov, regiónov, miest a obcí. Zistením možností a ich poznania je možné koncipovať dlhodobé projekty ochrany životného prostredia a hospodárenia s prírodnými zdrojmi. Viaceré štáty sa vyhýbajú prijatiu politiky zameranej na predchádzanie vzniku nežiaducich klimatických zmien, Európska únia prijala legislatívu zameranú na plánovanie environmentálnej politiky, „napríklad presadzuje efektívnejšie využívanie menej znečisťujúcich energií, vytváranie čistejších a vyváženejších možnosti prepravy, kladie viac environmentálnej zodpovednosti na obchodné spoločnosti bez znižovania ich konkurencieschopnosti, zaisťuje krajinné plánovanie a poľnohospodárstvo rešpektujúce životné prostredie a vytvára podmienky vhodné pre výskum a vývoj“ (Green, Strelcová, Marková, 2010, s. 13). Celkovo bolo prijatých šesť environmentálnych akčných programov v ktorých sú implementované zásady politiky EÚ. Tieto programové dokumenty sa pripravujú na viac rokov a majú vytýčené ciele, ktoré majú byť za dané časové obdobie splnené.

Prvý environmentálny akčný program (ďalej EAP) bol pripravený na roky 1973 až 1976 a zameriaval sa hlavne na odstránenie environmentálnych záťaží. V 3. EAP (1982 – 1986) však už bola ústredným motívom prevencia a nie odstránenie dôsledkov znečistenia. V súčasnosti platí 6. EAP na obdobie rokov 2001 až 2010. Pri jeho príprave bolo zohľadnené kritické vyhodnotenie 5. EAP (1993 – 2000), ktorému sa nepodarilo presadiť leitmotív programu, princíp trvalo udržateľného rozvoja. V záujme dosiahnuť Maastrichtský cieľ bola navrhnutá aj modifikácia 5. environmentálneho akčného programu, základného environmentálneho strategického dokumentu pre roky 1993 až 2000, tak, aby boli požiadavky trvalo udržateľného rozvoja integrované do rozvojových politík ako sú poľnohospodárstvo, doprava, energetika, priemysel a cestovný ruch (Environmentálne, 2013).

Na realizáciu environmentálnej politiky vznikli určité nástroje, v nasledujúcom texte sa budeme venovať charakteristike dvoch indikátorov, ktoré zrozumiteľne vyjadrujú limity v konkrétnej realite jednotlivých krajín. Za týmto účelom vzniklo ohodnocovanie environmentálnej kapacity územia, ktoré je vyjadrované rôznymi indikátormi, pričom zvláštnu úlohu zohrávajú agregované ukazovatele, ktoré sú určitou „zelenou“ variantou štandardne využívaných metód makroekonomických indikátorov.¹ V týchto súvislostiach je

možné uviesť, že teoretické východiská boli sformulované v dvoch publikovaných správach – Naša spoločná budúcnosť (1987) a na Konferencii OSN o životnom prostredí v Rio de Janeiru (1992), avšak problémom je, ako zrealizovať v praxi nastolené výzvy v uvedených dokumentoch. Prenos teórie udržateľného rozvoja do politickej praxe sa uskutočňuje tromi prístupmi, ktoré sa synergicky dopĺňajú:

- „zapracovanie princípov a východísk udržateľného rozvoja do sektorových politík a plánov (nielen do politiky ochrany životného prostredia, ale napr. do dopravnej, energetickej a surovínovej politiky),
- spracovanie nadrezortných národných či medzinárodných stratégií udržateľného rozvoja,
- presadzovanie udržateľného rozvoja na miestnej úrovni (miestnej Agendy 21)“ (Mezřický, 2005, s. 77).

Plánovanie udržateľného rozvoja vychádza z troch horeuvedených východísk, bolo nevyhnutné stanoviť limity, v ktorých sa môže ekonomický systém rozvíjať, pričom by mali politici usilovať o dodržiavanie sociálnej spravodlivosti a zaisťovať primeranú kvalitu života pre všetkých ľudí. Pri plánovaní sa berú do úvahy *indikátory udržateľného rozvoja*, ktoré ukazujú ktorým smerom sa spoločnosť vyvíja, pričom zaznamenávajú a vymedzujú hranice v ktorých sa môže spoločnosť vyvíjať, tie sú dané obmedzenou kapacitou prírodných systémov absorbovať dôsledky ľudskej činnosti. Najnovšie výskumy potvrdzujú, že ľudstvo prekračuje limity planéty Zem, J. Šmajš upozorňuje na protiprírodnú kultúru, ktorá dominuje v súčasnej euroatlantickej kultúre „Súčasná globalizujúca sa kultúra (civilizácia) svojou expanziou deštruuje Zem a ničí predpoklady pre život budúcich generácií. Koristnícky prístup k prírode, ktorý bol kedysi užitočný pre rýchlu expanziu lokálnych kultúr v zdravej biosfére, musíme v ére globalizovanej kultúry opustiť. Pokiaľ však neukončíme konflikt protiprírodnej kultúry so Zemou, bude sa obývateľnosť našej planéty zhoršovať a celý ľudský druh môže vlastnou vinou predčasne vyhynúť“ (Šmajš, 2011).

Za základné agregátne ukazovatele sú pokladané dva agregované indikátory udržateľného rozvoja *environmentálny priestor a ekologická stopa*.²

žateľného rozvoja jeho stav, nakoľko nedokážu rozlíšiť medzi environmentálnym dobrom (napr. investície do zariadení slúžiacich k odľudňovaniu emisií, odstraňovaním toxínov a environmentálnym zlom (vyrúbanie lesa, vysušovanie mokradí apod., prekysľovanie pôd).

² V. Třebický upozorňuje na niektoré príčiny obtiažneho merania udržateľného rozvoja:

- *Nejasná väzba medzi environmentálnym, ekonomickým a sociálnym pilierom.* V teoretickej rovine by mali byť tieto piliere v rovnováhe, v praxi sa často dostávajú do rozporu (ochrana prírody verzus dialnica). Zatiaľ čo panuje zhoda o hlavných indikátoroch environmentálneho udržateľného rozvoja nie sú jasné piliere ekonomického a sociálneho roz-

myselného procesu slúžiacemu tejto potrebe maximálneho obratu, zamestnanosti a neustáleho rastu (Rowbothan, 2008).

¹ V. Mezřický (2005) upozorňuje na fakt, že makroekonomické ukazovatele nemôžu adekvátne vyjadriť z hľadiska udr-

Environmentálny priestor má medzi agregovanými indikátormi špecifické postavenie, najmä preto, že umožňuje stanovovať *cieľové hodnoty udržateľnosti*. Ekologická stopa vyjadruje tlak ľudstva na prírodné zdroje, vyjadruje množstvo prírodných zdrojov, ktoré si človek vo svojej činnosti a bytí privlastňuje. Pozitívnou charakteristikou indikátora environmentálneho priestoru je skutočnosť, že nielen dokladá výšku čerpania prírodných zdrojov, ale aj vymedzuje množstvo zdrojov, ktoré je možné čerpať v udržateľnom svete.

V týchto súvislostiach zohráva dôležitú úlohu pri politických rozhodovaniach. Hlavné výhody a nevýhody uvedeného indikátora uvádzame v tabuľke 1.

Tabuľka č. 1 *Environmentálny priestor*

Výhody environmentálneho priestoru
Stanovuje ciele udržateľnosti pre rôzne časové horizonty.
Vyjadruje vhodným spôsobom koncept rovnosti (vo využívaní zdrojov) a spravodlivej distribúcie zdrojov.
Zvlášť výhodný je pre tvorbu politík na národných úrovniach: pre stanovovanie cieľov a kontrolu ich plnenia.
Nevýhody environmentálneho priestoru
Ciele sú stanovované na základe „najlepších odhadov“, nie vždy však berú ohľad na odlišné vlastnosti rôznych materiálov.
Nevyjadruje vzťah medzi používaním rôznych zdrojov a materiálovou substitúciou.
Je ťažko využiteľný na úrovni jednotlivca (ovplyvňovanie spotrebného správania).

Zdroj: Třebický, 2005, s. 88.

Koncept environmentálneho priestoru je produkтом holandského výskumníka Opschoora, ktorý tvrdí, že „reflektuje skutočnosť, že v akomkoľvek časovom okamžiku existujú limity tlaku na životné prostredie, ktoré môžu ekosystémy Zeme uniesť, než by došlo k nezvratnej zmene týchto systémov alebo životodárnych procesov, ktoré umožňujú“ (cit. podľa Třebický,

2005, s. 88). Takéto poňatie environmentálneho priestoru zachytáva dve podstatné zložky, *zásoby*; (t. j. obnoviteľné a neobnoviteľné zdroje) a *schopnosť absorbovať odpady a znečistenie* (tzv. prepady). V najnovšej literatúre je environmentálny priestor vymedzený ako vhodný, možný priestor, ktorého horný limit je vymedzený maximálnou spotrebou prírodných zdrojov, ktorá musí rešpektovať nosnú kapacitu prostredia a požiadavku na rovný prístup k zdrojom. Spodný limit environmentálneho priestoru je určovaný minimálnym množstvom zdrojov, ktoré dané spoločnosti (resp. spoločenskej skupine) umožní dosiahnuť sociálne prijateľné podmienky pre vlastné fungovanie (teda bez prejavov biedy, následkov znečistenia apod.), zostáva predovšetkým kritériom environmentálnej dimenzie udržateľnosti.

S environmentálnym priestorom sú späté predovšetkým dva princípy – *orientácia na vstupy a globálna rovnosť*. Environmentálna politika sa opäť orientuje na sledovanie spotreby zdrojov, nepostačuje len sledovanie znečistenia, a nie je primárne spätá len s obavami o vyčerpatelnosť neobnoviteľných zdrojov. Súčasná politika musí predovšetkým riešiť otázky dôsledkov dopadov ťažby a spracovania surovín na životné prostredie, využívanie (recykláciu) druhotných surovín, otázky likvidácie odpadov (riešiť rozpor medzi ekonomikou a ekológiou), zvlášť toxických, ako aj zaistenie reprodukcie obnoviteľných zdrojov. Požiadavka *globálnej rovnosti* znamená nový prístup ku globálnym zdrojom. Pred tridsiatimi rokmi sa predpokladalo pretrvávanie rozdielov medzi bohatým Severom a chudobným Juhom, v súčasnosti koncept environmentálneho priestoru sa opiera o myšlienku rovného zdieľania zdrojov medzi príslušníkmi všetkých národov. V týchto súvislostiach je treba poukázať aj na výnimky, týkajúce sa zdrojov (napr. voda), pri ktorých globálna distribúcia nie je možná, jedná sa o etický ideál, ktorý sa stane „politickou a ekologickou realitou až vtedy, keď ľudia žijúci v súčasných chudobných štátoch získajú kúpnu silu, ktorá im prakticky umožní nárokovat si svoj diel environmentálneho priestoru“ (Třebický, 2005, s. 90).

Súčasný životný štýl, ktorý dominuje v euroatlantickom priestore vykazuje vysokú materiálovú, energetickú spotrebu, je náročný aj na priestor, (plochu územia), v budúcnosti je takýto vývoj neudržateľný. V súčasnosti sme použili o 50 percent viac prostriedkov, než nám Zem môže poskytnúť. Do roku 2030, ľudstvu pri súčasnej spotrebe nebudú stačiť ani dve planéty (Living, 2012) Predpokladá sa, že zavádzanie nových špičkových technológií umožní ekonomický rast európskym krajinám, avšak len za predpokladu, že výrazne klesnú materiálové vstupy a množstvo spotrebovanej energie, čo sa doposiaľ nedarí. Prvý pokus o národné vymedzenie environmentálneho prie-

voja, napr. aká miera rastu ekonomiky, konkurencieschopnosti ekonomiky, či miera nezamestnanosti je udržateľná.

- *Nedostatok dát o niektorých základných parametroch udržateľnosti.* Znalosti odborníkov o vplyve ľudských aktivít na komplexné prírodné systémy nie sú dostatočné, niektoré údaje sú obtiažne prevoditeľné do merateľných údajov (napr. kvalita života, fungovanie inštitúcií verejnej správy a pod.)
- *Prebytok čiastkových, špecializovaných dát a informácií.* Na jednej strane existuje množstvo neustále rastúcich informácií, rôznych expertíz, štúdií, meraní, ktoré sú zrozumiteľné len úzkemu okruhu špecialistov a na strane druhej, stojí požiadavka na poučené a fundované plánovanie a rozhodovanie o udržateľnom rozvoji. Úspešná stratégia udržateľného rozvoja by sa mala stať vecou každého občana – napr. prostredníctvom zmeny spotrebných vzorcov domácností. Inflácia prebytočných či priamo zavádzajúcich informácií (reklama) to prakticky znemožňuje (Třebický, 2005, s. 79 – 80).

storu sa realizoval v Holandsku.¹ Ďalší významný pokus kvantifikovať európsky priestor pre väčšinu krajín bola správa Friends of the Earth Europe – *Smerom k udržateľnej Európe (Towards Sustainable Europe)*², vypracovaná v roku 1995, v ktorej autori doporučujú, aby súhrnná globálna miera materiálových vstupov klesla o 50% v polovici 21. stor. Súčasná finančná a hospodárska kríza, ktorá vznikla v 2008 roku v USA a rozšírila sa do celého sveta, vedie k poklesu produkcie i spotreby, je to nezamýšľaný dôsledok tejto krízy, avšak táto kríza je vyjadrením aj ďalších nepriaznivých vývojových trendov, ktoré vedú z dlhodobého hľadiska k úpadku a až civilizačnému kolapsu (Hampl, 2011, s. 599 – 614). V týchto súvislostiach je nevyhnutné uviesť, že energetická a materiálová spotreba za posledných dvadsať rokov rástla, i keď sa používajú technológie šetrnejšie k životnému prostrediu a energeticky efektívnejšie. Prispieť k udržateľnému vývoju je ale možné i v tejto situácii viacerými spôsobmi. K najnovším trendom (posledné desaťročie) patrí predlžovanie životnosti tovarov (vysoká kvalita výrobkov), opätovné využívanie a recyklácia, alebo zdieľanie predmetov, produktov, ktoré sú využívané len časť dňa, týždňa viacerými ľuďmi. Spotreba tovarov sa meria tak podľa jednotiek služby, úžitkom, ktorý daný tovar prináša, a nie len peniazmi.

Ďalší významný indikátor je *ekologická stopa*, tento koncept vyvinuli dvaja kanadskí vedci Mathis Wackernagel a William Rees³, ktorá dokáže relatívne pres-

ne zachytiť situáciu v rôznych krajinách sveta, či regiónoch, miest, obcí, firiem i jednotlivcov. Je to jeden z najuniverzálnejších a najpresvedčivejších indikátorov udržateľného rozvoja. Koncept ekologickej stopy je vyjadrením účtovného nástroja pre počítanie ekologických zdrojov. Rôzne formy ľudskej spotreby sú prepočítané na plochu produktívnej zeme, nevyhnutnej k zaisteniu zdrojov a k asimilácii odpadu. Ekologická stopa vyjadruje koľko plochy (zeme a vodných ekosystémov) je potrebných k súvislému zaistovaniu všetkých zdrojov a k asimilácii odpadových produktov, ktoré potrebujeme k súčasnému životnému štýlu, ako aj k zneškodneniu všetkých odpadov, ktoré sa pri tom produkujú. Tento indikátor je veľmi rýchlo schopný zhodnotiť udržateľnosť dominujúceho životného štýlu, vyjadruje akú stopu v hektároch zanecháva človek na zemi, avšak neukazuje a nenavrhuje riešenia do budúcnosti.

Ekologická stopa sa opiera o dva faktory:

a) je možné kvantifikovať množstvo zdrojov, ktoré človek spotrebováva a odpadov, ktoré produkuje.

b) Väčšina zdrojov a odpadov môže byť konvertovaná na zodpovedajúce plochy ekologicke produktívnej zeme (t. j. plochy ornej pôdy, pastvín, lesov, a pod.), vyjadrené všeobecne – ekosystémové plochy nevyhnutné k zabezpečeniu životodárnych systémov.

Ekologická stopa definovanej populácie (od jednotlivca až po celé mesto, alebo štát), je to teda celková plocha ekologicke produktívnej zeme a vodnej plochy, využívannej výhradne pre zaistenie zdrojov a asimilácie odpadov produkovaných danou populáciou pri používaní bežných technológií (Třebický, 2005, s. 94). Pre analýzu ekologickej stopy na základe skúmania 52 krajín autori Wackernagel a Rees rozdelili prírodnú plochu Zeme na šesť základných kategórií: *energetická zem* – zem, ktorú by sme mali vyhradiť pre absorpciu CO₂; *orná pôda* – v súčasnosti máme k dispozícii asi 0,25 ha na osobu, *pastviny* – v súčasnosti máme k dispozícii 0,6 ha na osobu; *lesy* – slúžiace na dodávku drevných produktov tvoria 0,6 ha na osobu; *zastavané plochy* – 0,03 ha na osobu celosvetovo; *moria* – z rozlohy morí pripadá na jedného človeka 6 ha, ale len približne 0,5 ha z týchto šiestich hektárov poskytuje 95% ekologickej produktivity mora. Ak zrátame 0,25 ha ornej pôdy na osobu; 0,6 ha pastvín; 0,6 ha lesov a 0,03 ha zastavanej plochy, vyjde nám, že Zem poskytuje 1,5 ha ekologicke produktívnej plochy na osobu. Keď k tomuto číslu prirátame 0,5 ha morí, výsledok je 2 ha na osobu. Nie všetka táto plocha je ale k výhradnej dispozícii ľudí. Musíme brať v úvahu, že na tejto ploche žije 30 miliónov druhov rastlín a živočíchov, s ktorými zdieľame túto planétu. Podľa WCED minimálne 12% tejto plochy nesmie byť využívaných a má byť chránených z dôvo-

man impact on earth. Philadelphia: New Society (Ekologická, 2013).

¹ Akčný plán pre udržateľné Holandsko bol prijatý v roku 1990. Snahou jeho autorov bolo kvantifikovať veľkosť environmentálneho priestoru pre hlavné zdroje, ktoré budú dostupné každému obyvateľovi Holandska v roku 2010. Výskumníci sa domnievali, že spotreba minerálov musí klesnúť, spotreba potravín sa udrží na súčasnej úrovni, spotreba dreva (mimo palivového) bude nižšia než v roku 1990. Spotreba energií mala klesnúť, najmä v súvislosti s nevyhnutnosťou znížiť emisie skleníkových plynov (opustiť tzv. karbónovú ekonomiku), predpokladali nasledujúce zníženia na osobu, napr. mäsa o 90%, dreva o 60%, hliníku o 80% a energie o 50%. Tieto očakávania sa nenaplnili, hoci niektoré ukazovatele klesli, ale k tak významnému poklesu spotreby nedošlo (Action Plan for Sustainable Netherlands. In: Friends of the Earth Netherlands (1990): Action Plan for a Sustainable Netherlands (Vereniging Milieudefensie P.O. Box 19199, 1000 GD Amsterdam).

² Friends of the Earth Europe (1995): *Towards Sustainable Europe: Study*. Brussels: Friends of the Earth Europe.

³ Základy metódy predstavili v knihe Our Ecological Footprint opublikovanej v roku 1996, ktorá vyšla v mnohých jazykoch. Táto práca je veľkým prínosom pre presadzovanie environmentálnej udržateľnosti, lebo dáva pochopiteľný recept na zložité problémy. Ekologická stopa odpovedá na otázku: Koľko prírody (prírodných zdrojov) potrebuje človek k svojmu životu? Definovanie ekologickej stopy umožnilo zmerať vplyv ľudí na planétu Zem. Rees, W., Wackernagel, M., (1996). Our ecological footprint: Reducing hu-

du zachovania biodiverzity. Ak odrátame z výsledných 2 ha spomínaných 12%, vyjde nám, že ľudstvo má k dispozícii 1,76 ha biologicky produktívnej zeme na obyvateľa (The Living, 2002).

Analýzou ekologickej stopy odhalíme, koľko ekologicky produktívnej plochy potrebujeme na zabezpečenie nášho spôsobu života a môžeme si tento údaj porovnať s množstvom, ktoré je reálne na Zemi k dispozícii. Samozrejme, s rastom obyvateľom sa aj množstvo ekologicky produktívnej zeme pripadajúce na jedného obyvateľa zmenšuje. Na základe štatistických údajov je zrejmé, že vyspelé krajiny majú najväčšiu ekologickú stopu a najchudobnejšie najmenšiu. Rozličné oblasti sa porovnávajú cez tzv. globálny hektár, ktorý reprezentuje hektár s priemernou svetovou produktivitou. Podľa údajov z roku 2005, krajiny s najväčšou ekologickou stopou na obyvateľa boli Spojené Arabské Emiráty (9,5ha), USA (9,4 ha) a Kuvajt (8,8 ha). Medzi krajiny s najmenšou ekologickou stopou možno zaradiť Bangladéš, Afganistan, Kongo (všetky pod 1 ha). Slovensku v roku 2007 patrila 45. priečka s ekologickou stopou na obyvateľa 3,3 ha. Aj táto relatívne nízka stopa je však vyššia ako biokapacita na obyvateľa, ktorou na Slovensku disponujeme, čo znamená, že spôsob života na Slovensku je dlhodobo neudržateľný (Ekologická, 2013). Najväčší ekologický deficit (porovnanie ekologickej stopy s dostupnou ekologicky produktívnou plochou) majú vysoko rozvinuté krajiny s limitovanou vlastnou ekologickou kapacitou, či nepriaznivou geografickou polohou, napr. Island, Japonsko, Singapur. Ekologická stopa v súčasnosti je nad biologickou produktivitou Zeme. Inými slovami vyjadrené, ľudstvo momentálne presahuje kapacitu planéty. Udržať toto globálne prečerpávanie je možné len dočasne tým, že ľudia siahajú čoraz hlbšie do „kapitálových zásob“ lesov, úrodnej pôdy a vôd (rybolov). Toto riešenie nemôže byť považované za udržateľné v dlhodobom aspekte. Jediné dlhodobo udržateľné riešenie je žiť v rámci biologicky produktívnej kapacity Zeme.

Súčasný trendy smerujú ľudstvo smerom od dosiahnutia tohto minimálneho predpokladu udržateľnosti, nie smerom k nemu. Svetová ekologická stopa narástla zo 70% globálnej biologickej produktivity v roku 1961 na 127% jej biologickej produktivity v roku 1999 (The Living, 2002). Navyše, ďalšie predpoklady založené na pravdepodobných scenároch populačného rastu, ekonomického rastu a technologických zmien ukazujú, že ekologická stopa ľudstva rastie. Ekologická stopa nám dáva možnosť jednak merať cestu smerom k udržateľnosti a takisto umožňuje hodnotiť aktivity ľudí z pohľadu budúcnosti. Tie aktivity, ktoré sa zdajú byť prvoplánovo ekonomicky výhodné, sa z dlhodobého pohľadu, najmä v súvislosti s ochranou životného prostredia, napokon stávajú nevýhodnými, zaťažujú

cimi životné prostredie.¹ Je možné poznamenať, že voči konceptu ekologickej stopy, boli vznesené niektoré výhrady zo strany odborníkov. Aj keď ekologická stopa nemeria našu spotrebu úplne presne, sila tohto konceptu nie je v presnosti merania, ale v poukázaní na fakt, že naša spoločnosť so súčasným spôsobom života vysoko prekračuje prírodné limity a je potrebné vyvinúť politiku, ktorá by týmto trendom dokázala účinne zabrániť. Filozofia, veda, umenie i vzdelávacie systémy, poučené negatívnou skúsenosťou z doterajšej expanzie spotrebnej technickej civilizácie, musia včas varovať pred ľahostajnosťou a zpozdujúcou sa schopnosťou ľudstva chápať svet s ohľadom na vlastnú budúcnosť (Smajš, 2011). Ekologická stopa je nástrojom, prostredníctvom ktorého je možné otvoriť odbornú diskusiu medzi odborníkmi z rôznych odvetví, vládou i mimovládou sférou a verejnosťou a spoločne sa podieľať na hľadaní riešení zníženia spotreby a postulovania potreby skromnejšieho ľudstva.

Aktualizovaná štúdia *Ekologická stopa národov*, ktorú vypracoval pod vedením Wackernagela kolektív odborníkov a WWF ju vydal v roku 2002 pod názvom *Zpráva o žijúcej planéte*, (The Living, 2002), ukazuje, že nepriaznivé trendy narastajú, zpráva hodnotí ekologickú stopu a dostupnú ekologickú kapacitu pre 152 krajín sveta, ktoré predstavujú 99,7% obyvateľov planéty. Základná tendencia je rast ekologickej stopy o 50% v období rokov 1970 – 1997, t. j. 1,5% ročný nárast. Za rovnaké obdobie poklesol tzv. index žijúcej planéty (Libiny planet index, LPI), ktorý hodnotí stav zachovalosti svetových lesov, vodných zdrojov a morských systémov a 33%. Všetky tieto uvádzané fakty dokumentujú neudržateľnosť súčasného vývoja sveta, nakoľko je späť s rastom ekologického dlhu.

Podľa výsledkov tejto štúdie ekologická stopa v súčasnosti prekračuje regeneračnú kapacitu biosféry o viac ako 30%, merania prevedené neskôr tento trend potvrdzujú. Autori správy rozdelili svet do siedmych regiónov, zistili že mnoho krajín v roku 2002 priemerňú hranicu prekračuje, najmä ekonomicky vyspelé krajiny, ako sú krajiny Severnej Ameriky 9,6 gha, obyvateľia Západnej Európy vytvárajú ekologickú stopu takmer o polovicu menšiu 5 gha, obyvateľia strednej a východnej Európy majú hodnotu ekologickej stopy

¹ Uvedieme príklad z poľnohospodárstva, a to konkrétne porovnanie pestovania paradajok voľne na poli a v skleníku za pomoci moderných tzv. hydroponických techník. Na prvý pohľad sa zdá, že pestovanie paradajok v skleníku je efektívnejšie, keďže výnosy na jednotku plochy môžu byť 7 až 10 krát väčšie. Použitím metódy ekologickej stopy príde ale k iným výsledkom. Ak na plochu zeme prepočítame aj všetky potrebné materiálne zdroje a hlavne energiu nutnú pre pestovanie paradajok hydroponicky v skleníku, dozvieme sa, že ekologická stopa jedného kilogramu paradajok zo skleníka môže byť až 20 krát vyššia ako pri paradajkách pestovaných na poli (Kušková, 2007).

3,7 gha, Stredný východ a centrálna Ázia 2,2 gha, Latinská Amerika a karibská oblasť 2,1 gha, ázijsko-pacifický región 1,8 gha a Afrika 1,4 gha, ktorá má najmenšiu ekologickú stopu (Living, 2002). Zverejnené ukazovatele z roku 1999 a 2006 zobrazujú fakt, že najhoršie sú na tom Spojené arabské emiráty (10,6) gha a USA (9,7) gha, najmenšiu ekologickú stopu majú Eritrea, Bangladéš a Afganistan. Najväčší ekologický deficit, ktorý udáva rozdiel medzi ekologickou stopou a biologicky dostupnou kapacitou v danom štáte, majú Spojené arabské emiráty, Kuvajt a Singapur (Ekologická, 2013). Na základe údajov do roku 2008 až 55% ekologickej stopy tvorí uhlíková stopa. Na národnej úrovni predstavuje uhlíková stopa pre štvrtinu krajín sveta viac ako polovicu hodnoty, pre približne polovicu sledovaných krajín dosahuje hodnotu 50% (Living, 2012).

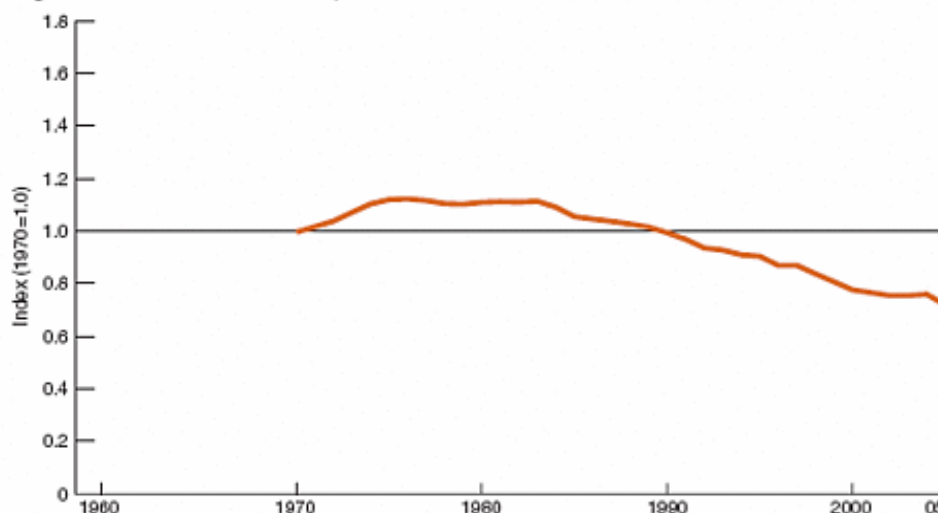
Základným zdrojom informácií o ekologickej stope jednotlivých štátov sú tzv. národné účty ekologickej stopy (National Footprint Accounts). Tieto účty spravuje Global Footprint Network na základe dát pochádzajúcich z medzinárodných organizácií a databáz. Najnovšie verzie účtov ekologickej stopy sú z roku 2010, ktoré boli spracované na základe údajov z roku 2007. V Českej republike pri meraní ekologickej stopy a biokapacity na osobu sa zistilo, že priemerná produkcia na človeka je 5,95 globálnych hektárov, pričom priemerný obyvateľ planéty potrebuje 2,7 globálnych hektárov. Na základe situácie v ČR by obyvateľstvo

potrebovalo 3,3 zemegule. Podľa účtov NFP 2010 zaujíma ekologická stopa ČR viac ako 61 miliónov globálnych hektárov. Dominantnou zložkou celkovej ekologickej stopy je uhlíková stopa bioproduktívneho územia na vstrebávanie emisií skleníkových plynov, ktorá tvorí viac ako polovicu hodnoty, t. j. 34 mil. gha. (Ekologická, 2012).

Najvyššie nároky na životné prostredie majú priemyselne rozvinuté krajiny, pričom rozvojové štáty sa pohybujú hlboko pod hranicou bohatých štátov. Ďalší dôležitý ukazovateľ, ktorý sa kvantitatívne dá vyjadriť a sleduje sa je, *index žijúcej planéty*, ktorý sleduje biologickú diverzitu zeme, t. j. zdravie ekosystémov. Graf č. 1 ukazuje, že hodnoty tohto indexu klesajú, čo dokladá negatívne trendy vývoja, pokles biodiverzity, vymieranie druhov flóry i fauny v súvislosti s činnosťou človeka. Projekty založené na prijateľnom scenári populačného rastu, ekonomickom raste a technologickej zmene ukazujú, že do roku 2050 ľudstvo skonzumuje približne 180% až 220% biologickej kapacity Zeme. Podľa Správy o žijúcej planéte to znamená, že vlády budú musieť akútne riešiť uvedenú situáciu do roku 2030, lebo v opačnom prípade dôjde k poklesu ľudského blahobytu, skráti sa dĺžka života, zníži sa vzdelanostná úroveň a svetová ekonomická produkcia celkovo poklesne (Living, 2008);

Graf č. 1 Index žijúcej planéty

Fig. 1: LIVING PLANET INDEX, 1970–2005

Zdroj: Living Planet Report 2008 – Full report, [cit. 09. 3. 2013], Dostupné na internete: http://www.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/

Pri utváraní indexu žijúcej planéty bola zachytená situácia 1313 stavovcov (ryby, obojživelníky, plazy, vtáky, cicavce z celého sveta), ktorí tvoria len časť fauny sveta, avšak vykazujú typické trendy biodiverzity. Od roku 1970 sa znížili hodnoty indexu o 30%, čo do-

kladá globálny trend degradácie prírodných ekosystémov, čo nemá obdoby v histórii ľudstva. V žiadnej predošlej civilizácii úpadok ekosystémov nebol tak prudký.

Koncept ekologickej stopy sa používa už viac ako desať rokov, postupne sa dostáva z prostredia ekologických organizácií do environmentálnej politiky, na miestnej, regionálnej i celoštátnej úrovni. Niektoré krajiny, ako Fínsko, Veľká Británia, Holandsko robia výpočty ekologickej stopy a používajú tento index ako nástroj rozvojovej politiky, WWF každoročne vydáva správy, v ktorých zachytáva vývoj tohto indexu. V týchto súvislostiach je nutné uviesť, že mnohí odborníci upozorňujú, že ak chce vyspelý svet dosiahnuť ukazovatele zabezpečujúce trvalú udržateľnosť, musela by energetická a materiálová náročnosť klesnúť do roku 2040 desaťkrát, t. j. znížiť sa o 90% (Faktor10, 2013).

Na záver je možné skonštatovať, že po prvé, nachádzanie stratégií riešenia environmentálnej krízy je možné hľadať vo viacerých oblastiach, ako v environmentálnej politike, s využitím princípov programu trvalo udržateľného rozvoja a ďalších aktivít, napr. s využitím oceňovania environmentálnej kapacity územia, či ekologickej stopy, tak aj v kultúre, hodnotových orientáciách, civilizačných postojoch, alternatívnom životnom štýle. Znižovanie spotrebiteľskej náročnosti je

bezprostredne späté s hodnotovými orientáciami ľudí, tlakom konzumnej kultúry, charakterom produkcie ekonomických hodnôt prostredníctvom trhového mechanizmu a ďalších vplyvov, ktoré sú predmetom skúmania sociálnych vied.

Po druhé, veľkou prekážkou osvojenia si skromnejšieho životného spôsobu je dominancia trhového mechanizmu v ekonomickej produkcii, ktorý je nastavený tak, aby ľudská činnosť bola spájaná s ekonomickým rastom a ekonomickou efektívnosťou. V cenách výrobkov a služieb obyčajne nie sú zakalkulované ekologické náklady, ktoré by ukázali, že mnoho výrobkov a služieb je z tohto pohľadu neuveriteľne drahé (napr. jadrová energetika, diaľková nákladná automobilová doprava a pod.). Uvedené zistenia, ktoré uvádzame na základe hodnotenia stavu ekosystémov, ukazujú, že optimálne a jediné dlhodobé udržateľné riešenie pre ľudstvo je realizácia života ľudí v rámci biologicky produktívnej kapacity Zeme. Jej prekračovanie znamená obmedzovanie nasledujúcich generácií, komplikovanie vzťahu človeka k životnému prostrediu i ohrozeniu života na planéte Zem vo všetkých jeho formách.

Literatúra:

- Action Plan for Sustainable Netherlands. In: Friedens of the Earth Netherlands (1990): Aktion Plan for a Sustainable Netherlands (Vereniging Milieudfensie P. O. Box 19199, 1000 GD Amsterdam.
- DUDINSKÝ, V. Prekážky na ceste od lokálneho ku globálnemu a späť (na príklade environmentálneho problému). In: Človek v súradniciach multidimenzálnej spoločnosti I. Prešov: ManaCon, 2000, s. 29 – 37.
- Ecological footprint per person. [online], [cit. 18. 03. 2013]. Dostupné na internete: http://www.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/living_planet_index/
- Ekologická stopa. [online], [cit. 06. 3. 2013] Dostupné na internete: <http://www.ekologika.sk/ekologicka-stopa.html>.
- Ekologická stopa České republiky. 7. 2. 2012. Centrum pro otázky životního prostředí. Univerzita Karlova v Praze. [cit. 27. 3. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.ekologickastopa.cz/ekologicka-stopa/208-326-ekologicka-stopa-ceskerepubliky.htm>.
- Environmentálne akčné programy. 2013. [online], [cit. 18. 3. 2013], Dostupné na internete: http://www.foruminst.sk/europa/index_sl_body.php?TemaId=6.
- Faktor 10, [online], [cit. 28. 3. 2013], Dostupné na internete: <http://www.faktor10.at/publikationen>.
- Friends of the Earth Europe (1995): Towards Sustainable Europe: Study. Brussels: Friends of the Earth Europe.
- GREEN, E. B. – STRELCOVÁ, V. – MARKOVÁ, Z. a kol.: Klimatické zmeny a environmentálna politika v Európskej únii. Bratislava: Slovenské centrum pre komunikáciu a rozvoj, N.O. 2010. Dostupné na internete: http://www.sccd-sk.org/wp-content/uploads/2011/10/Klimaticke-Zmeny_a_EU.pdf.
- HAMPL, J. Současná světová finanční krize. Normální cyklus, nebo náznak kolapsu? In: Kolaps a regenerace. Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha: Academia 2011, s. 599 – 614.
- Human Welfare and Ecological Footprints compared. [online], [cit. 6. 3. 2013] Dostupné na internete: http://www.enviwiki.cz/wiki/Soubor:Highlight_Findings_of_the_WA_S0E_2007_report.gif.
- KELLER, J. Sociologie středních vrstev. Praha: Sociologické nakladatelství 2012.
- KUŠKOVÁ, P. Ekologická stopa. 2007 [online], [cit. 22. 3. 2013] Dostupné na internete: <http://www.cuni.cz/COZP-35-version1-es.pdf>.
- Living Planet Report 2008 – Full report [online], [cit. 9. 3. 2013]. Dostupné na internete: http://www.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/.
- Living Planet Report 2012. [online], [cit. 30. 3. 2013].

Dostupné na internete:

wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/livi6.

MEZŘICKÝ, Václav: Environmentální politika a udržitelný rozvoj. Praha: Portál, 2005.

MEZŘICKÝ, Václav: Globalizace. Praha: Portál 2003.

Porovnanie ľudského blahobytu a ekologickej stopy... [cit. 6. 3. 2013]. Dostupné na internete: http://www.enviwiki.cz/wiki/Soubor:Highlight_Findings_of_the_WA_S0E_2007_report_.gif.

REES, W. – WACKERNAGEL, M.: Our ecological footprint: Reducing human impact on earth. Philadelphia: New Society 1996.

ROWBOTHAN, M. Smrteľné zovretie 2008, [online], [cit. 8. 3. 2013]. Dostupné na internete:

<http://www.paradigma.sk>.

ŠMAJS, J.: Deklarace závislosti, 2011 In: Britské listy [online], [cit. 30. 3. 2013] Dostupné na internete: <http://www.blisty.cz/art/60400.html>.

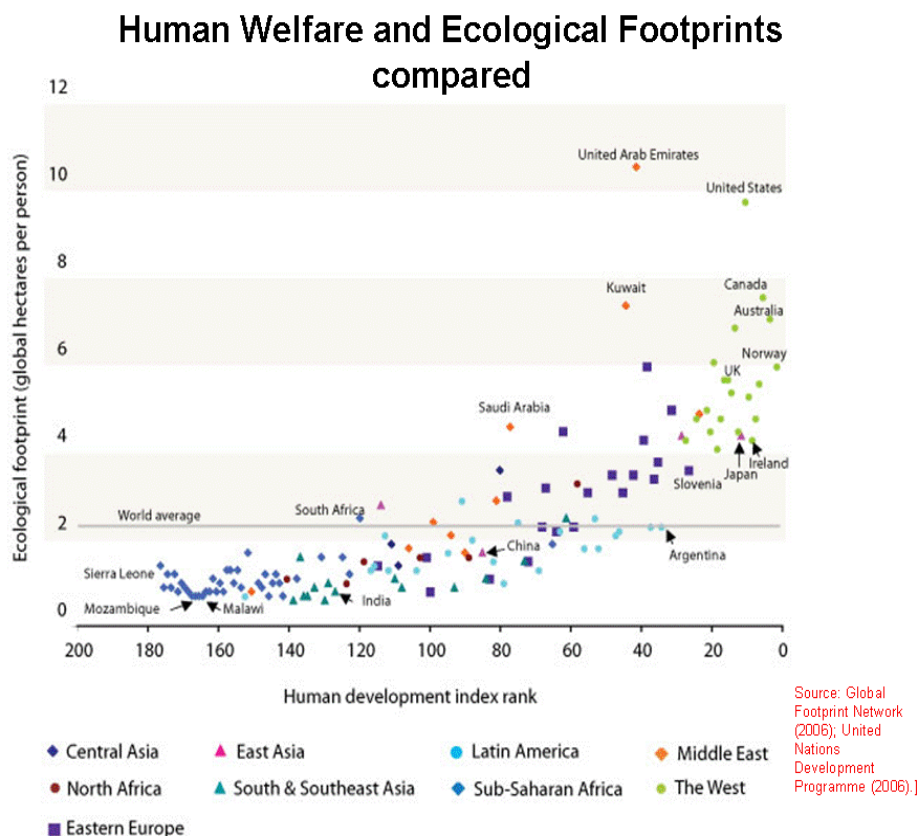
The Living Planet Report 2002; [online], [22. 3. 2013]. Dostupné na internete: http://www.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/linving_planet_report_timeline/lpr02/.

TŘEBICKÝ, V.: Oceňovanie environmentálnej kapacity územia, In: MEZŘICKÝ, V. Environmentální politika a udržitelný rozvoj. Praha: Portál, 2005, s. 78 – 98.

PRÍLOHA č. 1

V nasledujúcom grafe zobrazujeme stav ľudského blahobytu a ekologickej stopy z roku 2006.

Graf č. 2 : Porovnanie ľudského blahobytu a ekologickej stopy

Zdroj: Human Welfare and Ecological Footprints compared. cit.: [6. 3. 2013] Dostupné na internete: http://www.enviwiki.cz/wiki/Soubor:Highlight_Findings_of_the_WA_S0E_2007_report_.gif

PERSPEKTÍVA VÝVOJA STRANÍCKEHO SYSTÉMU UKRAJINY V KONTEXTE PARLAMENTNÝCH VOLIEB

JURIJ OLEXANDROVYČ OSTAPEC

Katedra politológie
Fakulta spoločenských vied
Užhorodskej národnej univerzity
Email: ostapec@rambler.ru

Abstract:

The article deals with the specific characteristics of the 2012 parliamentary elections in Ukraine.

Keywords:

Parliamentary elections, Electoral system, Political party, Electoral district, Electoral barrier.

Parlamentné voľby v roku 2012 mali dať odpoveď na niekoľko dôležitých otázok, ktoré sú späté s budúcim spoločensko-politickým vývojom Ukrajiny. Po prvé, aký bude v budúcnosti formát ukrajinského stranického systému. Po druhé, či sa bude môcť Strana regiónov stať dominantnou stranou v ukrajinskej spoločnosti. V danom aspekte treba rátať s tým, že líder strany zvíťazil v prezidentských voľbách v roku 2009 a Strana regiónov neskôr v miestnych voľbách v roku 2010. Odpovede na tieto otázky v konečnom dôsledku pomôžu určiť budúci vektor vývoja ukrajinského štátu.

Práve sa preto príprava na voľby začala dlho pred ich začiatkom prijatím zákona o voľbách. Parlamentné voľby 2012 sa podobne ako predchádzajúce uskutočnili podľa nového zákona. Zákon o voľbách bol podporený väčšinou hlasov Verchovnej rady (parlamentu) 17. novembra 2011. Hlasovala zaň tak vládnuca Strana regiónov, ako aj opozičné stany. A je to prirodzené, pretože tým vytvárali podmienky na budúce voľby, a teda aj výhody pre seba.

Zákom bol zavedený kombinovaný volebný systém: 225 poslancov je volených na základe uzavretých

straníckych zoznamov a 225 v jednomandátových väčšinových volebných obvodoch. Takáto norma je v rozpore s odporúčaniami Benátskej komisie, ktorá navrhovala zaviesť voľby podľa otvorených stranických zoznamov. Súčasne toto ustanovenie zákona dovoľuje vládnucej strane vytvoriť vo Verchovnej rade väčšinu pomocou nezávislých poslancov.

Po druhé, bol odstránený Inštitút stranických blokov a volebná bariéra bola nastavená na 5%. To znamená, že menšie opozičné strany môžu vstúpiť do parlamentu len cez väčšinové obvody. Ďalším spôsobom, ako sa predstavitelia menších opozičných strán môžu dostať do Verchovnej rady Ukrajiny, je ich začlenenie do volebného zoznamu veľkých strán. Tieto ustanovenia zákona umožňujú prienik veľkých strán do parlamentu. Súčasne spôsobujú zoskupovanie malých politických strán, čo by v budúcnosti malo viesť k štruktúrovaniu stranického priestoru.

Zavedenie kombinovaného volebného systému a uzavretých zoznamov s 5 % volebnou bariérou dalo odborníkom možnosť hovoriť o víťazstve Strany regiónov dlho pred voľbami. Ako ukázali výsledky volieb, práve to sa to aj stalo.

Čo sa týka iných noviel volebných zákonov, je potrebné zastaviť sa pri nasledujúcich: zrušenie hlasovania proti všetkým, stanovenie prísnejších pravidiel hlasovania doma, vymedzenie finančnej zálohy, nejestvovanie maximálnej hranice volebných fondov, nové požiadavky na šírenie informácií o prieskume verejnej mienky voličov atď. (Капустин, 2012).

Preto Zákon o voľbách poslancov do Verchovnej rady, ktorý bol prijatý 17. novembra v roku 2011, má

rad pozitívnych charakteristík a súčasne rad procesných ustanovení, ktoré sú výhodné len veľkým stranám, najmä Strane regiónov. K takým ustanoveniam zákona patrí: jeho kombinovaný charakter, 5-percentná hranica zvoliteľnosti, zákaz účasti straníckych blokov vo voľbách, Hareova metóda rozdelenia mandátov poslancov, uzavreté stranícke zoznamy, výška volebnej kaucie a pod.

Štruktúrovanie politického priestoru Ukrajiny pred parlamentnými voľbami 28. októbra 2012

Po prezidentských voľbách v roku 2009 a miestnych voľbách v roku 2010 a porážka opozičných síl v nich boli nakoniec urobené správne závery o potrebe zjednotenia. A toto zjednotenie sa začalo vytvorením Výboru odporu proti diktatúre. Výbor odporu proti diktatúre (KOD) je politické združenie, ktoré vzniklo 5. augusta 2011 a v tom čase pozostávalo z opozičných politických strán Za Ukrajinu!, Celoukrajinského združenia (CZ) Sloboda, CZ Občianska pozícia, CZ Vlasť (Bat'kivščyna), politickej strany Front zmien, Strany obrancov vlasti, Európskej strany Ukrajiny, KUN (Kongres ukrajinských nacionalistov), NRU (Národné hnutie Ukrajiny), USDP (Ukrajinská sociálno-demokratická strana), politickej strany Naša Ukrajina, politickej strany Ľudová sebaobrana, UNP (Ukrajinská ľudová strana), politickej strany Pora (Načase), PRP (Strana Reformy a poriadok), RChP (Republikánska kresťanská strana), Ukrajinskej strany a iné. Členovia združenia podpísali Memorandum o koordinácii spoločnej opozičnej činnosti a zabránení politických represii v Ukrajine. Politickí vodcovia, ktorí založili COD, neboli vo svojej činnosti jednotní. Ba čo viac, po prijatí Zákona o voľbách (17. októbra 2012) líder Občianskej pozície A. Hrycenko oznámil svoje rozhodnutie o odchode z Výboru. Rovnaké vyhlásenie urobil aj líder Slobody O. Ťahnybok. Aj napriek nezhode však opozícia v Deň jednoty a slobody 22. januára 2012 podpísala dohodu o spoločnej činnosti. Hovorí sa v nej o získaní väčšiny v parlamentných voľbách 28. októbra 2012. Ide o to, že politické strany, ktoré ju podpísali, sa dohodli, že si vo voľbách nebudú konkurovať vo väčšinových obvodoch, ale budú fungovať podľa princípu „jeden obvod – jeden opozičný kandidát“.

Ale to sa nestalo, pretože strana UDAR (V. Kličko) a združenie Sloboda (O. Ťahnybok) sa rozhodli zúčastniť sa volieb samostatne. A ako ukázali výsledky volieb, bolo to správne rozhodnutie. Zjednotená opozícia bola zastúpená celoukrajinským združením Vlasť. 23. apríla Vlasť a Front zmien podpísali Deklaráciu jednoty pre víťazstvo v parlamentných voľbách. 15. júna bol podpísaný dokument o vstupe do Zjednotenej opozície CZ Občianska pozícia A. Hrycenka. Celkovo do Zjednotenej opozície, ktorá šla spoločne do parlamentných volieb 2012, vošlo 6 strán: Vlasť, Front zmien, NRU, Ľu-

dová sebaobrana, strana Za Ukrajinu a strana Reformy a poriadok. V tom istom čase, 15. júna hovorca združenia Vlasť oznámil vylúčenie strany Naša Ukrajina z KOD za systematické porušovanie rozhodnutí KOD-u a za spoluprácu s režimom V. Janukovyča. A tak si Naša Ukrajina začala hľadať spojencov na účasť vo voľbách. A už 7. júla v Dome učiteľov v Kyjeve politická strana Naša Ukrajina, Ukrajinska ľudová strana a Kongres ukrajinských nacionalistov podpísali Deklaráciu o spojení. K deklarácii sa taktiež pridalo viac ako 30 spoločenských organizácií, medzi ktorými bola aj Prosvita, Memoriál, Zväz dôstojníkov Ukrajiny, iné mládežnícke a spoločenské organizácie vlasteneckého zamerania. V deklarácii sa zdôrazňuje, že okrem spoločnej účasti vo voľbách je cieľom strán vytvoriť jednotnú ukrajinskú politickú silu. Nové politické spojenie pravých politických síl si zachovalo názov strany Naša Ukrajina. Pred tým z rokovania o spojení odišla strana P. Žebrivského Ukrajinská platforma Sobor.

Sledujúc spájanie opozičných síl, na svojom zjazde sa rozhodla spojiť so Stranou Regiónov politická strana Pracovná Ukrajina (S. Tihipko). Zároveň je potrebné konštatovať, že takéto zjednotenie výrazne posilnilo potenciál Strany regiónov v predvečer parlamentných volieb. Dlhšiu dobu sa v masmédiách hovorilo o rokovaní zameraných na spojenie Strany regiónov a strany Jednotné centrum, ale toto zjednotenie sa neuskutočnilo z niekoľkých dôvodov. V prvom rade to bola neochota vedúceho strany V. Balogu zostať bez vlastnej politickej organizácie. Príklad S. Tihipka je z tohto hľadiska veľmi poučný. Po druhé, strana má vlastnú štruktúru a vplyv len v Zakarpatskej oblasti, volebný potenciál strany je nevelký a hlasovanie voličov je predvídateľné a tolerantné. Po tretie, zakarpatskí regionáli boli tiež proti zjednoteniu, lebo sa báli stratiť vplyv v regióne.

Hlavnými subjektmi volebného procesu 2012 teda boli nasledujúce politické strany: Strana regiónov, Vlasť (Zjednotená opozícia), UDAR, Sloboda a Komunistická strana Ukrajiny.

Celkovo sa vo voľbách zúčastnilo 87 strán. 22 politických strán zaregistrovalo svoje zoznamy. Pred voľbami sa Ukrajinská platforma Sobor odmietla zúčastniť volieb. Takto do hlasovacieho zoznamu boli zaradené 21 strán. Celkovo CVK (ústredná volebná komisia) zaregistrovala 5207 kandidátov, z toho 2554 podľa straníckych zoznamov, 2653 v jednomandátových obvodoch (1151 nezávislých kandidátov, 1502 navrhnutých politickými stranami) (Результати виборів, 2012).

Celkovo za strany, ktoré prekročili volebnú bariéru, bolo odovzdaných 18991017 voličských hlasov. Za strany, ktoré neprekročili volebnú bariéru, bolo odovzdaných 1806189 voličských hlasov. Volebná kvóta bola 84404. 17 poslaneckých mandátov zostalo nerozdelených (1806189/84404) a v dôsledku prerozdelenia ich dostali tie politické sily, ktoré prekročili volebnú

hranicu. Celkovo možno konštatovať, že ukrajinskí voliči sa presne identifikovali s istými politickými silami a tak politickí fantómovia úspech vo voľbách znova nemali.

Z 21 politických strán, ktoré sa zúčastnili volieb, 16 vedome nemohlo prekročiť 5 % volebnú hranicu. Ich kampaň bola nevýrazná a nezreteľná. Súčasne však tieto strany zložili volebnú kauciu vo výške 2 milióny hrivien. Takto vzniká logická otázka, prečo sa zúčastňovali vo voľbách (Фединець, 2012, s. 18 – 19).

Po prvé, časť strán dostala po žrebovaní veľký počet miest v OVK (obvodnej volebnej komisii): LPU (Liberalná strana Ukrajiny) – 219 miest, politické strany Jediná Rus – 225, strana Ruská jednota – 221, Ruský blok – 223, Zväz anarchistov Ukrajiny – 220 atď. Takým spôsobom vládnuca strana formovala „ručné obvodné komisie“ pri záverečnom sčítaní hlasov. Jednoduché matematické sčítania svedčia, že zložiac OVK zo zástupcov okrajových, ale kontrolovaných strán, regionáli získali väčšinu prakticky vo všetkých obvodných volebných komisiách (Фединець, 2012, s. 18 – 19).

Po druhé, inou úlohou takýchto strán bolo odťahovanie hlasov voličov od opozičných strán. V prvom ra-

de to boli také pseudoopozičné strany ako Ukrajina – Vpred! a Naša Ukrajina, ktoré spolu získali 2,68 % hlasov voličov. Celkovo outsideri volebnej kampane získali 6,81 % (1 398 169) hlasov.

Výsledky volieb

11. októbra zverejnila CVK v súlade s platnými zákonmi výsledky parlamentných volieb 2012. Bolo zvolených 445 poslancov. Strana regiónov získala 185 poslancov, Vlasť – 101, UDAR – 40, Sloboda – 32, Jednotné centrum – 3, Ľudová strana – 2, Zväz – 1, Radikálna strana O. Ľaška – 1, nezávislí kandidáti – 43 (Pozri Tabuľku 1.). V piatich väčšinových obvodoch (94, 132, 194, 197, 223) CVK vyhlásila voľby za neplatné pre množstvo porušení pri sčítaní hlasov. Verchovná rada Ukrajiny odporúčala CVK urobiť v uvedených obvodoch opätovné voľby (Результати виборів, 2012).

Celkom iné by boli výsledky volieb, ak by sa uskutocnili na pomernom princípe: Strana regiónov a KPU (Komunistická strana Ukrajiny) by získali 144 a 64 miest a opozícia (Vlasť, UDAR, Sloboda) – 242 a to je stabilná väčšina v parlamente (Крамар, 2012, s. 8 – 11).

Tabuľka 1 Výsledky volieb do Verchovnej rady (VR) Ukrajiny 2012

Názov strany / výsledok	Celoštátny volebný obvod mandáty / percentá	Jednomandátové volebné obvody	Celkovo poslancov mandátov	Počet mandátov podľa pomerného volebného systému z 5 % volebnou bariérou
Strana regiónov	72 (30 %)	113	185	144
VO «Vlasť»	62 (25,54 %)	39	101	124
PP «UDAR»	34 (13,96 %)	6	40	68
KPU	32 (13,18 %)	–	32	64
VO «Sloboda»	25 (10,44 %)	12	37	50
PP «Jediné centrum»	–	3	3	–
Ľudová strana	–	2	2	–
PP «Zväz»	–	1	1	–
Radikálna strana O. Ľaška	–	1	1	–
nezávislí kandidáti	–	43	43	–

Keď hovoríme o regionálnom priereze, môžeme konštatovať nasledujúce: Strana regiónov získala víťazstvo v 9 oblastiach, ARK (Autonómna Republika Krym) a Sevastopol' a Vlasť (Zjednotená opozícia) v 15 oblastiach a v meste Kyjev. Tak ako aj na predchádzajú-

ch voľbách Východ a Juh hlasoval za Stranu regiónov, Západ a Centrum za Vlasť. Súčasne podľa výsledkov volieb možno pozorovať prenikanie Strany regiónov na Západ a Vlasť, UDAR a Sloboda na Východ (Pozri Tabuľku č. 2).

Tabuľka 2 Líderstvo politických strán podľa výsledkov hlasovania v regiónoch Ukrajiny

Názov strany	Líderstvo podľa výsledkov hlasovania v celoštátnom volebnom obvode
Strana regiónov	Autonómna Republika Krym, Dnipropetrovská, Donecká, Zakarpatská, Zaporížská, Luhanská, Mykolajivská, Odeská, Charkovská oblasť (spolu 9 oblastí), mesto Sevastopol'.
VO „Vlasť“	Vinnická, Volynská, Žytomyrská, Ivano-Frankivská, Kyjevská, Kirovohradská, Ľvovská, Poltavská, Rivnenská, Sumská, Ternopoľská, Chmel'nická, Čerkaská, Černivecká, Černihovská oblasť (spolu 15), mesto Kyjev.

Teda sociokultúrne rozmedzenie na Východ a Západ, ktoré má objektívnu a historicky podmienenú povahu, aj naďalej zostáva dominantné v štruktúrovaní stranického systému Ukrajiny, o čom jasne svedčia výsledky volieb. Treba však konštatovať aj ten fakt, že Vlasť, UDAR a Sloboda získali značný počet hlasov na Východe a Strana Regiónov na Západe. Ide o pozitívnu tendenciu formovania celonárodnej podpory politických strán.

Voľby ukázali, že spoločnosť potrebuje tretiu politickú silu. Keďže tí, ktorí sa sklamali vo vládnucej strane, hlasovali za komunistov, a tí, ktorí sa sklamali vo Vlasť, zasa za UDAR a Slobodu. Sloboda zostáva jedinou ideologickou politickou silou, pričom je národného vlasteneckého zamerania.

Jej vysoký rating je výsledkom tak antiukrajinskej politiky Strany regiónov (Charkovské dohody, podpísané s Ruskom 21. apríla 2010, Zákon O zásadách štátnej jazykovej politiky, ktorý bol prijatý 5. júna 2012 a iné), radikalizácie spoločenských nálad, ako aj usilovnej dlhodobej práce v období medzi voľbami vo všetkých regiónoch Ukrajiny.

Väčšinové obvody prehrala opozícia, ktorá získala len 60 z 225 mandátov. Hlavný dôvod prehry je ten, že UDAR odmietol stiahnuť svojich kandidátov a motivoval to tým, že podľa výsledkov sociologického prieskumu, ktoré si objednal, rating jeho kandidátov bol vyšší než ich spojencov. Prax ukázala celkom iný výsledok. Podľa prepočtov analytikov časopisu Týždeň opozícia stratila 22 väčšinových mandátov pre rozptyľovanie hlasov: Vinnycká oblasť – 11., 14. obvod; Volynská – 20., 21.; Žytomyrská – 66.; Zakarpatská – 68.; Zaporížská – 82.; Ivano-Frankivská – 87.; Kyjev – 90., 96.; Kirovohradská – 100., 101., 102.; Mykolajivská – 132.; Rivnenská – 155; Chersonská – 184., Chmeľnycká – 188., 190., 191., 193.; Čerkaská – 197., 199. To znamená, že činnosť opozície nebola úplne koordinovaná. Zároveň však, napriek nedostatku koordinácie medzi opozíciou a deštruktívnosti sloganov ako „Zastavíme ich“, Vlasť a Sloboda boli schopné presadiť svoj harmonogram volebnej kampane, ktorý bol zredukovaný na boj „dobra“ a „zla“. Takým pádom bol výber úplne zjednodušený. Opozícii sa to podarilo urobiť, hoci do

takej schémy nezapadá V. Kličko, ktorý nikdy verejne nekritizoval prezidenta (Крамар, 2012, s. 8 – 11).

Voľby ukázali nedostatok stability stranických preferencií voličov. Ak vypočítame Pedersenov index, pre Ukrajinu po parlamentných voľbách 2012 je 30,6. Za stabilné politické systémy sa považujú tie, ktoré majú Pedersenov index do 15. Ďalším empirickým ukazovateľom, ktorý charakterizuje formát stranických systémov, je index efektívneho počtu parlamentných strán. Po voľbách v roku 2012 je to 4,5. V roku 2007 mal hodnotu 3,3. Po prvé, rast indexu ($4,5/3,3 = 1,3$) ukazuje zvýšenie efektívneho počtu parlamentných strán. Po druhé, tento index (4,5) ukazuje na to, že dominantná nie je žiadna strana. Môžeme teda povedať, že Ukrajina má tendenciu tvoriť dvojblokový stranický systém.

Hlavným záverom volebnej kampane 2012 je: na Ukrajine zostáva nečinný civilizovaný mechanizmus aktualizácie najvyššieho výkonného orgánu moci v súlade so spoločenskými náladami v štáte, čo je charakteristickým znakom tzv. elektorálnej demokracie.

A. Gross, ktorý stál v čele misie pozorovateľov Parlamentného zhromaždenia Rady Európy, povedal, že parlamentné voľby odhalili tendenciu k zvyšovaniu autoritatívnosti na Ukrajine, keďže oligarchovia a peniaze majú ešte väčšiu moc než vláda v roku 2012. Úplne zobrali pod kontrolu štátnu sféru a prijatie nového volebného zákona ešte viac posilnilo ich vplyv (Крамар, 2012, s. 8 – 11).

Literatúra:

- Фединець, Р.: Завдання партії виконано. Навіщо маргінальні партії брали участь у виборах. Тиждень. 9. – 15. 11. 2012.
- Капустин, А.: Мажоритарка. Десять лет спустя. Зеркало недели. 15. – 21. 9. 2012.
- Крамар, О.: Спотворене волевиявлення. Тиждень. 2. – 8. 11. 2012.
- Результати виборів. 2012. Dostupné na: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp001>.

MISINTERPRETATION OF THE HAGENBACH-BISCHOFF QUOTA

VLADIMÍR DANČIŠIN

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: vladimir.dancisin@unipo.sk

Abstract:

*The present study deals with the electoral quota suggested by E. Hagenbach-Bischoff in his works, such as *Die Frage der Einführung einer Proportionalvertretung statt des absoluten Mehres* (1888) and *Die Verteilungsrechnung beim Basler Gesetz nach dem Grundsatz der Verhältniswahl* (1905). In the study, it is shown the Hagenbach-Bischoff quota is the same as Droop quota, so the correct formula that should be associated with name of E. Hagenbach-Bischoff is $Q = [V/(S+1)] + 1$ or its mathematical equivalent (in the formula V represents total valid votes and S is total number of seats to be filled in the election and brackets $[]$ denote the floor function, which rounds a real number down to the next integer).*

Keywords:

Hagenbach-Bischoff quota, Droop quota, Electoral quota.

Hagenbach-Bischoff quota, which is used to calculate the “price” of a seat in electoral systems based on proportional representation, is interpreted in a variety of ways, correct definitions of the quota occurring very rarely. It is difficult to say what causes such explanatory discrepancies, particularly when Hagenbach-Bischoff’s studies (esp. *Die Verteilungsrechnung beim Basler Gesetz nach dem Grundsatz der Verhältniswahl*) explicate the calculation of the quota with mathematical exactness, also offering various examples for illustration, which leave no room for misinterpretation.

In scientific literature (e.g. Cox, 1997, p. 57, Lebeda 2008, p. 80, Chytilík et al. 2009, p. 36 and 192, Krejčí,

2006, p. 68), the Hagenbach-Bischoff quota is commonly associated with the formula $Q = V/(S+1)$ (in the formula V represents total valid votes and S is total number of seats to be filled in the election). The above mentioned formula do not provide any answers to how the result of a calculation is to be rounded off if the result is fractional or whether the result is to be rounded off at all, which has led to various (mis)interpretations of calculations: a) the result is not rounded off at all (e.g. Cox, 1997, Lebeda, 2008, Krejčí, 2006); b) the result is rounded up (e.g. Lijphart, 1990, 1994); c) the result is rounded off in a standard way (e.g. Act No. 333/2004 Coll., on Elections to the National Council of the Slovak Republic; Act No. 331/2003 Coll., on Elections to the European Parliament); d) the result is rounded down (e.g. Act No. 123/1920 Coll. in Czechoslovakia). Most of the authors listed above point out that such a calculation may lead to the allocation of more seats than the number of seats actually available. Although it is true¹, it throws a negative light on E. Hagenbach-Bischoff, who is thus indirectly taken for a person who

¹ Using electoral quota $Q = V/(S+1)$ may lead to the allocation of more seats than there are vacancies to fill. For example this occurs when nine seats are distributed among three parties with 70, 20 and 10 votes. If we use the formula $Q = V/(S+1)$, the electoral quota is 10 ($Q = 100/(9+1) = 10$). In the first count, the parties get 7, 2, and 1 seats, respectively, which means that 10 seats are distributed in total. As will be shown, E. Hagenbach-Bischoff was aware of the possibility and formulated the calculation of this quota in such a way it is always the smallest integer greater than $V/(S+1)$.

underestimated the mathematical aspects of the calculation of the electoral quota.

Hagenbach-Bischoff quota

E. Hagenbach-Bischoff formulated the calculation of his electoral quota in such a way as to ensure that under no circumstances will the number of distributed seats exceed the number of the actual number of seats available. In his study entitled *Die Frage der Einführung einer Proportionalvertretung statt des absoluten Mehres* (1888, s. 9), E. Hagenbach-Bischoff drew on the idea that a single-member election requires a minimum of more than one half of all the votes cast for the victory of a candidate to be granted; a double-member election requires a minimum of more than one third of all the votes cast; a triple-member election requires a minimum of more than one fourth of all the votes cast, etc. Based on his observation of this sequence, E. Hagenbach-Bischoff found, that it was possible to turn the sequence into a formula $Q > V/(S+1)$. Thus the calculation of the electoral quota is defined verbally as follows: "Zu der Wahl eines Vertreters genügt eine bestimmte Zahl von Stimmen, die wir Wahlzahl nennen; dieselbe wird erhalten, indem man die Zahl der Wähler durch die um eins vermehrte Zahl der Vertreter dividirt und die auf den so erhaltenen Quotienten nächstfolgende ganze Zahl nimmt" (1888, s. 9). This can be translated as follows: the electoral quota can be calculated by dividing the number of valid votes by the number of seats plus one. The result of this calculation must subsequently be rounded up to the nearest integer, which represents the actual electoral number (quota). E. Hagenbach-Bischoff also considered the possibility of the result calculated according to the formula $Q = V/(S+1)$ being an integer. In the circumstances, the quota have to be increased by one vote (Hagenbach-Bischoff, 1905, p. 7). This can be turned into a mathematical formula, namely $Q = [V/(S+1)]+1$, or $Q = [V/(S+1)+1]$ (brackets [] denoting the floor function).¹ Hagenbach-Bischoff's intention behind increasing the number of seats in the denominator by one was to ensure that the highest number of seats gets distributed among the individual parties concerned as soon as possible (in the first count).

In the mathematical explication of his method, E. Hagenbach-Bischoff (1905, p. 25 – 27) explained why it is important to increase the result of the formula $Q =$

$V/(S+1)$ to the next integer. His explanation was based on the following procedure: $v_i(S+1)/V = s_i + \alpha_i$, which means that $S+1 = \Sigma s_i + \Sigma \alpha_i$ (v_i is votes of party i , s_i is seats allocated to party i and α_i is the remainders of the party i). In an extreme case (i.e. when $\Sigma \alpha_i = 0$), this leads to $\Sigma s_i = S+1$ (i.e. the total number of seats plus one gets distributed). For this reason, the electoral number (*Wahlzahl*) calculated according to the formula $Q = V/(S+1)$ has to be increased by one vote and rounded down (Hagenbach-Bischoff, 1905, p. 26).

Therefore, the academic discussion of the Hagenbach-Bischoff quota outlined earlier can be reduced to (mathematically irrelevant) dispute, which of the following electoral number calculation formulas is to be used for its calculation: $Q = [V/(S+1)+1]$, $Q = [V/(S+1)]+1$, $Q = [V/(S+1)+1]$, or $Q = V/(S+1)+i$, where i is the number necessary to reach the smallest integer greater than $V/(S+1)$.² The Hagenbach-Bischoff quota thus can take any of the following form, represented in a non-linear way:

$$Q = \left\lfloor \frac{V}{S+1} + 1 \right\rfloor, \left\lfloor \frac{V}{S+1} \right\rfloor + 1, \left\lceil \frac{V}{S+1} + 1 \right\rceil, \text{ or } \left\lceil \frac{V}{S+1} \right\rceil + 1.$$

The formulas given above can be also associated with the Droop quota, which means that E. Hagenbach-Bischoff used the same formula for calculating the electoral quota as H. R. Droop. R. Taagepera and M. S. Shugart (1989, p. 30) point out that both the Droop and the Hagenbach-Bischoff quotas were intended to prevent situations when the number of seats actually distributed is higher than the number of seats available. The only difference they see between the two quotas is that the Droop quota is calculated according to the formula $Q = (V/(S+1))+1$ and the result is rounded down to the nearest integer, while the Hagenbach-Bischoff quota is calculated according to the formula $Q = V/(S+1)$ and the quota is the next larger integer, which means both quotas are always the same³.

The difference between the Hagenbach-Bischoff quota and the Droop quota is that they are used in two different election systems, although both of them are developed in the same way. In an electoral system

¹ Hagenbach-Bischoff's calculation of the electoral quota in the study entitled *Die Verteilungsrechnung beim Basler Gesetz nach dem Grundsatz der Verhältniswahl* (1905) is identical. The author stated that "the total number of valid votes has to be divided by the number of all the members of the Grand Council who are to be elected plus one" (Hagenbach-Bischoff, 1905, p. 7) and "the nearest integer that directly follows the quota arrived at in this way is the electoral number" (Hagenbach-Bischoff, 1905, p. 7).

² For example: if V is 1000 and S is 9, the Hagenbach-Bischoff quota is 101; if V is 1000 and S is 10, the Hagenbach-Bischoff quota is 91 etc.

³ In 2007, R. Taagepera surprisingly defined the Hagenbach-Bischoff quota in the following way: $Q = (1+V)/(S+1)$ (2007, p. 30). He did not mention any rounding off, so it can be assumed that there is no rounding off at all. From a mathematical perspective, the quota is correct as it does not allow the distribution of a greater number of seats than available. On the other hand, though, it has to be noted that this is not the way Hagenbach-Bischoff suggested it. What is surprising here is that R. Taagepera (with M. Shugart) defined the Hagenbach-Bischoff quota correctly in 1989 (Taagepera, Shugart, 1989, p. 30).

based on proportional representation (Hagenbach-Bischoff), the electoral quota is used for allocating seats to the political parties involved (electoral quota is divided into the vote that each party receives and the party wins one seat for each whole number produced). In the Single Transferable Vote system, the Droop quota is the minimum number of votes that are necessary for obtaining a seat. In the Single Transferable Vote system candidates do not benefit from the fact that they manage to exceed the Droop quota several times over.

In connection with Hagenbach-Bischoff seat allocation method it should be mentioned, that by the time he published his study of 1888, Hagenbach-Bischoff had not worked out his highest average method, which was later used to assign unallocated seats. In the event of a situation when all seats are not distributed in the first count, he suggested that the electoral quota be gradually reduced using the trial-and-error method so that all seats were distributed among the individual parties involved. In 1905, however, he pointed out that the law should be based on an exact (mathematical) method of distributing all seats (Hagenbach-Bischoff, 1905, p. 6), which is why he developed a procedure for allocating the remaining seats based on the method of the highest average according to the formula $a_i = v_i / (x_i + 1)$, where v_i is the number of votes of the party i , and x_i is the number of seats already allocated to the party i . E. Hagenbach-Bischoff was strictly against using the largest remainder method for the distribution of remaining seats. E. Hagenbach-Bischoff (1905, p. 20) pointed out that using the largest remainder method might be a fast route to obtaining results, but it often led to mathematical anomalies (see Hagenbach-Bischoff, 1905 or 1908 for more information). For this reason, it is not acceptable to refer to any largest remainder method as the Hagenbach-Bischoff method.

Conclusions

The present study shows that Hagenbach-Bischoff quota is the same as Droop quota, so the correct formula that should be associated with name of E. Hagenbach-Bischoff is $Q = [V / (S + 1)] + 1$ or its mathematical equivalent. Interpretations and definitions of the Hagenbach-Bischoff quota can only be considered correct if the results are always identical to the results that can be arrived at using the quota formulated by E. Hagenbach-Bischoff; that is the definitions (interpretations) are compatible with the definition of electoral quota incorporated in the law for elections to the Grand Council in Basel in 1905 (§ 13)¹.

Literature:

- COX, G.: *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press 1997.
- CRIDGE, A. D.: *Proportional Representation, Including its Relation to the Initiative and Referendum*. San Francisco: A. D. Cridge 1904
- DROOP, H. R.: On Methods of Electing Representatives. *Journal of the Statistical Society of London*, Vol. 44, No. 2 (June, 1881), pp. 141 – 202.
- FARRELL, D. F.: *Electoral Systems: A Comparative Introduction*. Houndmills: Palgrave Macmillan 2001.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: *Bemerkungen zu §20 des vorgeschlagenen Wahlgesetzes mit Proportionalvertretung*. Basel: 1889.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: *Die Frage der Einführung einer Proportionalvertretung statt des absoluten Mehres*. Basel: H. Georg 1888.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: *Die proportionale Vertretung bei den Basler Grossrathswahlen*. Basel: H. Georg 1882.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: *Die Verteilungsrechnung beim Basler Gesetz nach dem Grundsatz der Verhältniswahl*. Basel: Buchdruckerei zum Basler Berichthaus 1905.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: *La solution du problème de la Répartition proportionnelle. Représentation proportionnelle – Revue Mensuelle*, Vol. 9 (1890), pp. 159 – 171.
- HAGENBACH-BISCHOFF, E.: *Verteilung der Sitze bei der Proportionalvertretung*. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*. Vol. 64 (1908), pp. 344 – 346.
- HUMPHREYS, J. H. – POLAND, A. B.: *Proportional Representation. A Study in Methods Of Election*. London: Kessinger Publishing 2004.
- HUMPHREYS, J. H.: *Proportional Representation. A Study in Methods of Election*. London: Methuen & Co. Ltd. 1911.
- CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUD, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál 2009.
- KREJČÍ, O.: *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional Publishing 2006.
- LEBEDA, T.: *Volební systémy poměrného zastoupení: Mechanismy, proporcionalita a politické konsekvence*. Praha: Karolinum 2008.
- LIJPHART, A.: *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies 1945 – 1990*. Oxford: Oxford University Press 1994.

¹ Correct definitions can be found in the following works: A. D. Cridge (1904), J. H. Humphreys (1911), R. Taagepera, M. S. Shugart (1989, s. 30), D. M. Farrell (2001, p. 73 and p. 209), J. H. Humphreys & A. B. Poland (2004), or in the

1919 Constitutional Commission Report on proposed electoral regulations for elections for local boards (printing No. 302).

LIJPHART, A.: The Political Consequences of Electoral Laws, 1945 – 1985. *The American Political Science Review*, Vol. 84, No. 2 (June, 1990), pp. 481 – 496.

TAAGEPERA, R. – SHUGART, M. S.: *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven – London: Yale University Press 1989.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1-0346/12 „Priestorovo-politické systémy na začiatku 21. storočia a perspektívy ich vývoja“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).

FILOZOFIA NOVOVEKU AKO ZDROJ MODERNÉHO CHÁPANIA POLITIKY KONTEXT MOCI

LUBOŠ OLEJNÍK

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: lubos.olejnik@unipo.sk

Abstract:

The aim of the presented text is to trace, identify and define the modern background to the Western understanding of implementation of political power and the power management of society and to determine their topicality in the current form of policy. In the text we look at the modern axiological, ethical and ideological sources of modern politics, when the power has been analyzed in the context of individualism, freedom and citizenship.

Keywords:

Power, Policy, Freedom, Citizenship.

Západná politická filozofia predstavuje zdroj motívov, tém, impulzov a inšpirácií modernej politickej vedy. V mnohom tvorí jej axiologickú kostru. Solomon tvrdí, že príbeh modernej kontinentálnej filozofie nevypovedá len o vede, racionalizme či o štúdiu ľudského poznania. Je to skôr dramatický príbeh o európskej identite, v ktorom veda a poznanie síce hrajú významnú úlohu, no iba ruka v ruke s romantickou predstavivosťou, neobyčajne rozšírenou trúfalosťou a neustálym striedaním reakcie s revolúciou. (Solomon, 1996, s. 11) Práve na tejto trúfalosti a revolúčnosti myslenia, na takejto európskej identite je založený politický Okcident. Okrem týchto atribútov môžeme spolu s Heywoodom povedať, že zmysel jestvovania západnej „verejnej moci je v uskutočňovaní spoločného dobra všetkých, z toho vyplýva, že táto má rešpektovať jeho podstatné podmienky“ (Heywood, 2004, s. 50). Tato

charakteristika verejnej moci je prítomná len v geografickom priestore Západu a vyplýva z jeho kresťansko-židovskej tradície. Na tom je založená aj súvzťažnosť moci, politiky a poriadku. Podľa Hayeka sa dá povedať, že „spoločenská teória začína objavom, má svoj predmet len vďaka tomuto objavu, že existujú usporiadané štruktúry, ktoré sú produktom jednaní mnohých ľudí, avšak nie sú výsledkom vedomého ľudského vytvárania“¹. Aj podľa Škabranu „spoločnosť sa stáva politickou v okamihu, keď prijme predpoklad, že vzťahy riadenia a poslušnosti, bez ktorých nemôže fungovať, sú dané, nie od prírody, logikou spontánneho rastu, ale sú ustanovené ľudským zásahom“ (Škabrana, 2010, s. 17).

V predkladanom texte sa pozrieme na novoveké axiologické, etické a ideové zdroje modernej politiky, kedy sa moc spodobuje hlavne v kontexte individualizmu, slobody a občianstva. Môžeme hovoriť o viacerých kľúčových zlomoch ku ktorým dochádza v tomto období a ktoré taktiež predstavujú kostru našej západnej politickej identity. Sú to hlavne oddelenie viery od občianstva, a teda hlavne vznik občianstva ako takého. Ďalej prechod od teokracie k demokracii, od metafyzickej hierarchie k individu, od univerzálnej moci cirkvi k moci svetskej, od vzniku laickej moci k občianskej spoločnosti. Moc stráca všetky metafyzické determinanty. Je vymedzená poznaním založenom na ľudskom ráciu a naopak poznanie sa chápe ako moc nad

¹ Hayek ďalej uvádza, že „sieť interakcií mnohých ľudí môže vykazovať poriadok, ktorý nie je nikým vedome vytvorený“ (Hayek, 1998, s. 44).

svetom. Budeme sa zaoberať antropocentrizmom novovekej politickej filozofie a jeho vplyvom na chápanie a definíciu človeka v modernom politickom priestore. Človek sa nestáva len centrom spoločnosti – stáva sa centrom a hlavným atribútom aj politiky a výkonu moci. Stáva sa ním ako individuum, ako občan, ako sebaurčujúca a sebadeterminujúca, slobodná bytosť, chápaná svoju pozíciu v občianskej spoločnosti a z toho vyplývajúcu zodpovednosť.

Predkladaný text si za svoj cieľ stanovuje dohľadať, vymedziť a zadefinovať novoveké východiská západného chápania realizácie politickej moci a mocenskej správy spoločnosti a určiť ich aktuálnosť v dnešnej podobe politiky. Pokúsime sa poukázať na kľúčovú úlohu politickej filozofie Novoveku v tom, že postulovala základné otázky vied skúmajúcich politické spolužitie ľudí, ktoré sú predmetom skúmaní až dodnes. Pri takto položených otázkach musíme vyjsť z určitého historického kontextu a dejinných faktov. Moderný politický systém a aktuálna teória politiky, všetko to, čím sa západný svet hrdí v otázkach slobody, ľudských práv, spravodlivosti a mocenskej administratívy moderných západných štátov je výsledkom intelektuálneho pohybu v uvažovaní o, na jednej strane, procedurálnom rozmere politiky a na strane druhej o určitých ideách, ktoré predstavujú teoretický rámec a platformu pre praktický výkon moci. Naším cieľom je zachytiť moment, kedy sa v dejinách uvažovania o politike začalo hovoriť v tých intenciách, ktorými aj dnes definujeme moderný štát¹.

Budeme analyzovať praktický rozmer moci, predovšetkým toho, akým spôsobom novoveké, spoločensko-vedné reflexie prispeli k chápaniu moci ako zvrchovanosti a vôle ľudu². Pri analýze toho, čo tvorí praktický rozmer politiky môžeme vyjsť z toho, že dnes sa „za politické kvalifikujú skutočne rôznorodé aspekty spoločenskej reality. Raz je to úsilie dosiahnuť dominantné uplatnenie svojej vôle a rozhodnutí, inokedy činnosť zameraná na moc, respektíve podieľať sa na moci, ďalej riadenie a usporiadanie spoločnosti a napokon je to súperenie o politické funkcie“ (Bochin, Letkovská, 2010, s. 25). Táto definícia je v svojej všeobecnosti aplikovateľná na ktorýkoľvek výsek našich dejín³.

Môžeme povedať, že politika je v najširšom význame rôznou funkciou moci a správy spoločnosti⁴. Vy-

plýva z toho, že najfundamentálnejším rozmerom politiky je spôsob praktického výkonu moci. V ešte širšej definícii môžeme povedať, že „politika zahŕňa všetko to, čo súvisí so schopnosťou a možnosťou vytyčovať ciele s primeranou organizovanosťou v intenciách dosahovania týchto cieľov. Pokračovaním, neoddeliteľnou stránkou či ďalšou dimenziou politiky sú jej predpoklady rozhodovať, uplatňovať záväznosť a platnosť týchto rozhodnutí vo všetkých sférach spoločenského života. V tomto zmysle politika znamená politickú štruktúru, oblasť, kde sa formujú a stvárajú tieto rozhodnutia, ale tiež prienik tejto štruktúry do iných sfér, kde s istým zjednodušením možno hovoriť o „verejnej politike“. A napokon tu je rozmer, ktorý súvisí s tým, že všetky tieto aspekty, časti metódy, spôsoby i ďalšie modalítity nemôžu byť náhodným zhlukom, resp. efemérnym zoskupením, ale pevne zosúladeným celkom, stvárnením extenzie a intenzie subjektívneho faktoru, jeho konania, správania a vzájomnej interakcie. V tomto celku s primeranou štruktúrou a organizovanosťou dochádza k vzájomnému pôsobeniu a determinácii všetkých jeho skladbových častí, ale aj postupov, metód a spôsobov, teda ku konfigurácii interdependencie“ (Berg-Schlosser, Stammen, 2000, s. 41). Ak by sme mali referenčný rámec toho, čo pokladáme za politiku posunúť ešte viac smerom k tomu, čo pokladáme za ideálne v jej procedurálnom rozmere, tak sa „politika skladá zo štyroch komponentov, alebo môžeme povedať, že má štyri vrstvy. Sú to politika ako umenia vládnuť, politika ako vec verejná, politika ako konsenzus a predovšetkým politika ako moc a rozdeľovanie zdrojov“ (Heywood, 2004, s. 30). Ak skúmame historický kontext môžeme povedať, že „spoločenská teória začína objavom a má svoj predmet len vďaka tomuto objavu, že existujú usporiadané štruktúry, ktoré sú produktom jednaní mnohých ľudí, avšak nie sú výsledkom vedomého ľudského vytvárania“⁵. Tieto usporiadané štruktúry tvoria spoločenský poriadok⁶. Moc je potom prostriedok na udržanie alebo nastolenie poriadku a politika je aj činnosťou smerujúcou k dosiahnutiu cieľa. Je vždy inštrumentálne zameraná presadiť určité zámery. Je umením viesť, riadiť, usmerňovať a ovplyvňovať ľudí, podriadených politickej moci. Znakom moci je, že má „trvalú tendenciu ku koncentracii. Politická moc je kumulatívna a pokúša sa čo najviac zväčšiť“ (Cuthbertson, 1968, s. 46).

Predstavený rozmer definícií politiky má svoje korene predovšetkým v novovekom uvažovaní o spoloč-

¹ Bližšie pozri Kymilicks, 1990.

² Bližšie pozri Miller, Siedentop, 1983.

³ Môžeme povedať, že nebudeme „hovoriť o štátoch ktoré boli vždy závislé, ale budem sa zaoberať štátmi, ktoré boli od počiatku bez akejkoľvek poroby a vládli si podľa svojej vôle, čiže boli alebo republiky, alebo monarchie“ (Machiavelli, 1968, s. 73).

⁴ Už Aristoteles sa pozerá na politickú filozofiu ako na celok praktickej filozofie, kde účelom štátu je všeobecná blahošť (Hegel, 1965, s. 256 – 257).

⁵ Podľa Hayeka „sieť interakcií mnohých ľudí môže vykazovať poriadok, ktorý nie je nikým vedome vytvorený“ (Hayek, 1998, s. 44).

⁶ Green uvádza, že „inštitucionalizácia je dôležitým prvkom pri utváraní politiky, pretože prístupnosť k štátnym inštitúciám na najrôznejších úrovniach je jednou z najdôležitejších vecí“ (Green, 1997, s. 315).

nosti, pričom zárodok môžeme nájsť už v uvoľnenom ovzduší renesancie, kedy sa, po uvoľnení z scholastickej, náboženskej determinácie moci, začína hovoriť o moci, ako o nároku zvrchovaného ľudu. Novoveké uvažovanie o štáte, politike a o moci ako demokracii vychádza v procedurálnom rozmere z dvoch základných rovín. Prvou je uznanie nutnosti moci, druhou je aplikácia moci do síce silného, ale spravodlivého štátu¹.

Prvú rovinu reprezentuje Hobbes myšlienkou, že „tí, čo nenávidia monarchiu, nazývajú ju tyraniou, čo majú averziu voči šľachte, volajú jej postavenie oligarchiou, komu sú odporní ľudoví vodcovia, ten nazýva demokraciu anarchiou, z čoho však nevyplýva, že by existoval nejaký druh vlády bez vlády“ (Hobbes, 1970, s. 189). Brörtl uvádza, že „o štáte môžeme hovoriť iba vtedy, ak jestvuje suverénna moc, ktorá zjednocuje všetky jednotlivé časti ... Okrem suverénnej moci musí existovať aj niečo, čo je pre všetkých spoločné a verejné, napríklad verejné štátne vlastníctvo“ (Brörtl, 1999, s. 101). Druhú rovinu postuluje Nikolo Machiavelli tvrdením, že „štát vybudovaný na vratkých základoch nemá perspektívu a žiadne prevraty mu nepomôžu“ (Machiavelli, 2001, s. 161). Aj Hegel, síce o niekoľko storočí neskôr, tvrdí, že „štát si vyžaduje jednotu. Príslušnosť k štátu si človek nemôže vybrať“ (Brownova, 2005, s. 42). Tieto tvrdenia nemôžeme chápať negativisticky ako postuláciu rozširovania etatizmu na úkor občana. Sú dobovým a výsostne pragmatickým a praktickým vyjadrením nutnosti silného štátu, v Machiavelliho postoji ovplyvnené aj skúsenosťou rozdrobeného a akcie neschopného historického Talianska. Takéto myslenie nechápe štát ako neosobného, silného molocha, ktorý naplňa svoje ambície bez ohľadu na občana. Sila a jednota štátu je braná ako synonymum možnosti chrániť občanov a naplňovať funkcie štátu a moci, ktoré budú definované v nasledujúcom novovekom sociálne-politickom myslení. „Štát (civitas) je jedna osoba, za činy ktorej prevzal zodpovednosť veľký počet ľudí tým, že uzavreli medzi sebou navzájom dohodu s cieľom používať moc všetkých podľa svojho uváženia na zabezpečenie mieru a spoločnej ochrany“ (Hobbes, 1970, s. 195). V tomto význame môžeme chápať význam týchto myšlienok pre prínos novovekého myslenia pre aktuálne chápanie štátu. Už Hobbes si všimol, že politika je „silnou teóriou moci, je to projekt vychádzajúci z presvedčenia, že úsilie o konsenzuálne riešenie spoločných otázok nie je cestou potláčania, ale práve naopak, zmnožovania moci vďaka vyzdvihovaniu jej pravej povahy“ (Škabrana, 2010, s. 19). Hobbes ďalej pokračuje a tvrdí, že „jedinou

cestou ako ustanoviť spoločnú moc, ktorá by ľudí chránila tak pred útokom zvonka, ako aj pred vzájomnými krivdami, aby mohli žiť v spokojnosti a živiť sa ovocím remesla a poľa, je prenesenie všetkej vlastnej sily a moci na jedného človeka alebo skupinu, čím sa vôle všetkých zredukujú na jednu jednú, to znamená, aby jeden človek alebo skupina zastupovala osobu každého jednotlivca... Týmto faktom sa z davu stáva ona osoba a nazýva sa obec, štát, republika“ (Hobbes, 1970, s. 182). Rousseau pokračuje v takomto uvažovaní a píše, že „zvrchovaná moc², nech je akokoľvek absolútna, akokoľvek posvätná, akokoľvek nedotknuteľná, nepresahuje, ani nemôže presahovať hranice všeobecných dohôd a každý človek môže podľa svojej vôle nakladať s tým, čo sa mu ponechalo z majetku a slobody týmito dohodami; takže suverén nikdy nemá právo jedného poddaného väčšmi zaťažovať ako druhého, lebo vec sa stane súkromnou a potom mu neprislúcha právomoc“ (Rousseau, 2010, s. 447). Deje sa tak preto, lebo „ja sám z vlastnej vôle postupujem svoju autoritu a právo na vládu tomu človeku alebo skupine pod tou podmienkou, že aj ty svoju autoritu a právo na vládu prenesieš na toho istého“ (Hobbes, 1970, s. 181). Podľa Locka potom „takto každý človek tým, že súhlasí s inými, aby utvorili jedno politické teleso pod jednou vládou, zaväzuje sa každému z danej spoločnosti, že sa podrobuje rozhodnutiu väčšiny, a že je im zaviazaný“ (Locke, 1965, s. 185). Politickú moc potom definuje Locke „ako právo vytvárať zákony s trestom smrti, a teda so všetkými menšími trestami, na reguláciu a zachovávanie vlastníctva³, využívať silu spoločenstva pri vykonávaní takýchto zákonov a pri obrane spoločenstva pred cudzou hrozbou, a to všetko len pre verejné blaho“ (Thomson, 2004, s. 101). Aj podľa Hobbesa „ten, kto platí dlhy zo strachu pred väzením, platí slobodne, pretože mal slobodu platiť alebo neplatiť“ (Hobbes, 1970, s. 182). Politická moc a jej výkon je tak definovaná cez logiku toho, čo zakazuje a čo dovoľuje, vždy však tak, aby to smerovalo k verejnému blahu. Vzniká tak inštrumentálna definícia moci, ktorá napriek tomu, že je atributívne spätá so sankcionovaním, zakladá aj princíp nutnosti dodržiavať práva človeka – občana. Podľa Kanta „ak chce štát tento princíp práva človeka

¹ Podľa Machiavelliho „ak si vladár chce udržať moc, musí si vypestovať schopnosť nebyť dobrý a naučiť sa túto schopnosť uplatňovať alebo neuplatňovať, podľa toho, ako si to okolnosti vyžadujú“ (Machiavelli, 2006, s. 29).

² Podľa Rousseaua „princíp politického života spočíva v suverénnej moci. Srdcom štátu je zákonodarná moc, jeho mozgom, ktorý pohybuje všetkými časťami, je výkonná moc. Mozog môže ochrnúť a jednotlivec ďalej žije. Človek ostane slabomyseľný a žije: akonáhle však prestane fungovať srdce, živočích je mŕtvý“ (Rousseau, 2010, s. 113).

³ Thompson, interpretujúc Locka uvádza, že „veľký a hlavný účel, prečo sa ľudia spájajú do štátov a podrobujú sa vláde, je zachovanie vlastníctva. Nástrojom a zárukou toho, že ľudia, ktorí vstúpili do spoločnosti, budú užívať svoje vlastníctvo v miery a bezpečí, sú zákony štátu“ (Thomson, 2004, s. 40).

uplatňovať, vyžaduje si to ústavu¹ umožňujúcu najväčšiu možnú mieru ľudskej slobody v súlade so zákonmi, ktoré zabezpečujú, že sloboda každého môže koexistovať so slobodou všetkých ostatných. To je základný princíp politiky“ (Thomson, 2002, s. 94). Locke k tomu pridáva ešte definíciu moci ako schopnosti, či skôr nutnosti „jednať podľa rozvahy pre verejné dobro, bez predpisu zákona a niekedy aj proti nemu“ (Locke, 1992, s. 125). V tejto definícii, na príklade Lockovho zanietenia pre verejné dobro vidno revolučnú snahu Novoveku o postuláciu verejného záujmu ako najvyššieho princípu. Verejné blaho sa stáva určujúcim merítkom pre výkon moci. Abstraktným princípom, ktorého váha je určená aj nutnosťou prikloniť sa na jeho stranu, aj v spore so zákonom. To znamená, že zákon je chápaný ako produkt človeka, ktorý môže byť omylný a verejný záujem je absolútne najvyššia inšancia pre orientáciu pri výkone moci². Novoveká politická filozofia tak ostáva verná svojmu absolútnemu leitmotívu, ktorým je postulácia človeka a jeho rozumu, tvorivej individuality a zodpovednosti ako hlavného určujúceho prvku pre definíciu politiky. Všetky závery, s ktorými novoveká politická teória prišla vychádzajú z tejto myšlienky. To je to kľúčové, čo v definícii okcidentálneho uvažovania o spoločnosti a jej mocenskej správy ostáva dodnes, čo dáva západnej knižnici politickej filozofie výnimočné postavenie a vytvára priestor a neotrasiteľný základ pre praktické uvažovanie o moci, ktoré je vyslovene spravodlivé a antiautoritárne. Tým praktickým je princíp zastúpenia moci v republike, absolútna zvrchovanosť tejto moci, absolútna rovnosť pred zákonom, uznanie nároku na súkromné vlastníctvo – nadobudnuté len na základe tvorivej individuality a zodpovednej racionality a maximalizácia slobody v mantineloch uznaných zákonov.

Novoveké revolúcie, či už ako dejinné udalosti, alebo ako zlomy v myslení a definíciách politiky a spoločnosti; ktoré sú inšpiráciou pre súčasnosť, otvorili priestor slobodnému mysleniu, ktoré má vždy tendenciu dialekticky sa obracať do protikladov svojich východísk. Aktuálna prítomnosť tak opäť raz musí čeliť,

tentoraz už latentným, antidemokratickým tendenciám, paradoxne umožneným možnosťou silnej aproximácie slobody do praxe, umožnenej predovšetkým novovekým sociálne-politickým myslením. Dnes ostáva len veriť, že súčasné dôsledky legálneho pokrivenia a inštrumentálnej dezinterpretácie filozofie slobody sa nestanú základom budúcej neslobody.

Literatúra:

- BERG-SCHLOSSER, D. – STAMMEN, T.: Úvod do politické vedy. Praha: ISE 2000.
- BOCHIN, M. – LETKOVSKÁ, O.: Politické usporiadanie. Základné kategórie. Teoretická analýza. Prešov: SAMO 2010.
- BRÖSTL, A.: Dejiny politického a právneho myslenia. Bratislava: Iura Edition 1999.
- BROWNOVÁ, A. L.: Hegel. Bratislava: Vydavateľstvo PT 2005.
- CUTHBERSON, G.: Political Power. Monograph in Political Philosophy. Huston, Tex.: William Marsh Rice University, 1968.
- GREEN, A. T.: Občanská společnost, ideje a utváření politiky. In: Sociologický časopis, XXXIII, (3/1997), s. 309-320.
- HAYEK, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda. Praha: Academia 1998.
- HEGEL, G. W. F.: Dějiny filosofie II. Praha: Academia 1965.
- HEGEL, G. W. F.: Základy filosofie práva. Praha: CSAV 1992.
- HEYWOOD, J.: Politologie. Praha: Eurolex Bohemia 2004.
- HOBBS, T.: O štáte alebo republike: Novoveká racionalistická filozofia. Bratislava: Nakladateľstvo EPOCH 1970.
- HOBBS, T.: Leviathan. Bratislava: Nakladateľstvo EPOCH 1970.
- KYMLICKS, W.: Contemporary Political Philosophy: An Introduction. Oxford: OUP Oxford 1990.
- LOCKE, J.: Dvě pojednání o vládě. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1965.
- LOCKE, J.: Druhé pojednání o vládě. Praha: Svoboda 1992.
- MACHIAVELLI, N.: Vladár. Bratislava: Tatran 1968.
- MACHIAVELLI, N.: Rozprawy o prvních deseti knihách Tita Livie. Praha: Argo 2001.
- MILLER, D. – SIEDENTOP, L. (eds.): The Nature of Political Theory. Oxford: 1983.
- ROUSSEAU, J. J.: O spoločenskej zmluve. Bratislava: Kalligram. 2010.
- SOLOMON, R. C.: Vzostup a pád subjektu alebo od Rousseaua po Derridu. Európska filozofia od roku 1750. Nitra: Enigma 1996.
- ŠKABRANA, M.: Kritika politického rozumu. In: BĚLOHRADSKÝ, V. a kol.: Kritika depolitizovaného

¹ Podľa Hegla „politická ústava je po prvé: organizácia štátu a proces jeho organického života vo vzťahu k sebe samému, v ktorom rozlišuje svoje momenty vo vnútri sebe samej a rozvíja ich k existencii“ (Hegel, 1992, s. 302).

² Podľa Huma „bolo by zbytočné snažiť sa dokázať, že spravodlivosť je pre spoločnosť užitočná a v dôsledku toho aspoň časť jej hodnoty musí vyvstávať z tejto úvahy. Keďže výrok, že verejný úžitok je jediný pôvod spravodlivosti a že úvahy o prospešných dôsledkoch tejto cnosti sú jediným základom jej hodnoty, je nezvyčajnejší a dôležitejší, väčšmi si preto zaslúži, aby sme ho overili a preskúmali“ (Hume, 2008, s. 108). Taktiež platí, že „zákony o mojom a tvojom vlastníctve by boli zbytočné, keby ľudia ostávali v podmienkach boja každého proti každému“ (Hobbes, 1970, s. 182).

rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci. Všeň:
Grimmus 2010.

THOMSON, G.: Locke. Bratislava: Albert Marenčin –
Vydavateľstvo PT 2004.

THOMSON, G.: Kant. Bratislava: Albert Marenčin –
Vydavateľstvo PT 2002.

LEGITIMITA SOCIÁLNEHO ŠTÁTU

PETER GARBARČÍK

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: peter.garbarcik@unipo.sk

Abstract:

This article deals with the role of welfare state as a subject of intensive discussions concerning its legitimacy, justification of its existence and functioning. Due to long-term crisis of the social state, this contribution identifies its problematic aspects and presents the main reasons and causes that are rooted in growing dominance of private sector. Such dominance originates from social stratification and weakening of solidarity between different social groups, i.e. support of social state.

Keywords:

Welfare state, Social Policy, Solidarity.

V dnešnej dobe prebiehajúce diskusie o sociálnej spravodlivosti, rovnosti, redistribúcii zdrojov, resp. o sociálnej politike ako takej či na národnej alebo globálnej úrovni sa stretávajú v jednom bode. Tým spoločným menovateľom, ktorý v sebe koncentruje skoro všetky dimenzie inštitucionalizovaného sociálna je sociálny štát. V súčasných demokraciách existuje na hospodársku a sociálnu politiku, resp. vzťah štátu a trhu niekoľko protichodných názorov. Spory sa vedú o hodnotách, týkajúcich sa otázok starostlivosti o životné prostredie (aký stupeň jeho ničenia sme ochotní tolerovať výmenou za rast HDP) o problematiku chudoby a sociálnej exklúzie (akú časť nášho celkového príjmu sme ochotní obetovať za účelom pomoci chudobnejším skupinám obyvateľstva), tzn. diskusia o kvalite a podobe demokracie (nakolko sme ochotní zľaviť zo svojich základných práv výmenou za to, že ekonomika konkrétneho štátu porastie rýchlejšie, či

naopak, jej výkon bude vo väčšej miere kopírovať expanzívnosť sociálnych politík).

Podľa Vladimíra Špidlu je najzákladnejšia výzva, týkajúca sa zachovania civilizačného rozvoja a jeho smerovania, „odvrátiť ekologickú krízu a udržať sociálnu súdržnosť spoločnosti v globálnom merítke“. V súvislosti so sociálnou dimenziou identifikuje riziká v podobe „zásadnej zmeny charakteru práce, pretože práca sa stále viac individualizuje, globálnej redistribúcie práce, či demografické stárnutie“ (Modernizace sociálního státu v Evropě, 2005, s. 18 – 19). Pokiaľ zúčime debatu na rozsah pôsobnosti klasického národného štátu, a budeme diskutovať o čo najoptimálnejšom usporiadaní vyššie uvedených vzťahov nielen na ekonomickej, ale aj politickej úrovni, za prvoradé považuje Joseph Stiglitz zodpovedanie otázky, ktorú si musia (predovšetkým transformujúce sa) štáty položiť a pokúsiť sa na ňu nájsť odpoveď: „aká je ekonomická úloha štátu v trhovom hospodárstve?“ (Hunčová, 2010, s. 28). Podľa amerického ekonóma „v ekonómii neexistuje dôležitejšia otázka, ako je táto“ (Hunčanová, 2010, s. 28). Z vyššie uvedenej otázky zároveň vyplýva intenzita intervencionistických sociálnych politík v medziach štátu, tzn. od tejto otázky sa odvíja výsledná podoba a charakter sociálneho štátu. Nie je ničím novým, že sa sociálny štát stal na jednej strane predmetom zatracovania a na strane druhej symbolom najdokonalejšieho usporiadania, hospodárskych a sociálnych vzťahov. V nadväznosti na vyššie uvedené a odhliadnuc od korektne vedených diskusií na tému fungovania sociálneho štátu, nemenej vplyvnými polemikami, ktoré sa týkajú podoby sociálna ako takého sa konajú medzi politickou pravcou a ľavicou. Bohužiaľ neodmysliteľnou, ale nijak neprekvapujúcou časťou týchto politických súperení je boj vyslovene ideologický. A

pokiaľ ostaneme v tejto politickej rovine uvažovania, podľa Miloša Picka „hrozbou sociálnemu štátu, ako ochrancovi pred sociálnymi rizikami nie sú ani vysoko nákladné nové civilizačné výzvy, ani technická revolúcia, ani globalizácia, ale jej neoliberalná podoba a zneužívanie“ (Pick, 2011, s. 112). Z opačnej strany politického ringu zaznievajú argumenty negujúce sociálny štát ako jednu z najväčších prekážok celkového rozvoja spoločnosti. Ako však trefne poznamenáva Jan Keller v súvislosti s tendenciami neoliberalov brojiť proti sociálnemu štátu. „V skutočnosti nemajú nič proti sociálnemu štátu za podmienky, že jeho chod budú financovať výhradne stredné vrstvy“ (Keller, 2010, s. 44). Sme teda svedkami dvoch, proti sebe stojacich svetov: verejného a privátneho. S istou dávkou odľahčenia a zjednodušenia, môžeme konštatovať, že „to, čo minimalistí nazývajú občianskou spoločnosťou, nazývajú maximalisti verejnou sférou“ (Hunčová, 2010, s. 27). Podoba dnešnej, predovšetkým ekonomickej globalizácie a jej trendy nám ponúkajú identický súboj. Od polovice 70-tych rokov 20. storočia je považovaná jej stále viac sa zväčšujúca intenzita za jeden z hlavných faktorov ohrozujúcich optimálne fungovanie sociálneho štátu. Negované sú základné väzby a piliere na ktorých bol sociálny štát po II. svetovej vojne budovaný. A tak ako postupuje jeho demontáž zo strany čoraz silnejších vln liberalizácie, privatizácie a deregulácie, paralelne s tým ruku k dielu prikladajú aj klienti sociálneho štátu – občania samotní. Tak, ako bola sila más rozhodujúca pri uzákonení prvých oficiálne ukotvených sociálnych opatrení Ottom von Bismarckom v rokoch 1883 – 1889, ktoré realizoval z výhradne pragmatických dôvodov za účelom zachovania sociálneho zmieru, obdobným prípadom boli sociálne a ekonomické reformy presadené počas veľkej hospodárskej krízy v 30-tych rokoch v USA Franklinom D. Rooseveltom, končiac Williamom Beveridgeom a presadením jeho sociálnej reformy vo Veľkej Británii po skončení II. vojny. Hovoriac aj za predošlé dva prípady, „cieľom Beveridgeom koncipovaného welfare state bolo podporiť morálku a disciplínu v priebehu vojny. Sľuboval uprostred vojny to, po čom ľudia túžili a za čo malo zmysel bojovať. Takto postavený welfare state sa teda mohol tešiť veľkému národnému sociálnemu konsenzu a založenému na skutočnosti, že welfare state sa „narodil“ do obdobia skromnosti a núdze a vytvoril zázemie sociálneho zákonodárstva: poskytol všetkým rovnú a racionálne ospravedlniteľnú účasť na rozdeľovaní, bez toho, aby bol človek vystavený nepredpovedateľnému výsledku hry slepých síl trhu. Z toho teda pramenil určitý ideový kapitál, ktorý dostal welfare state do vienka a ktorý založil po dobu nasledujúcich rokov jeho všeobecnú akceptáciu zo strany spoločnosti“ (Večeřa, 2001, s. 23). A práve vo verejnej podpore spočíva nielen stav sociálneho štátu, ale predovšetkým trhových a sociálnych vzťahov v globálnom merítke. Podstata problému spo-

číva v tom, že „väčšina programov sociálneho zabezpečenia vo svete sa prijíma pod heslom národnej a sociálnej solidarity, často pod vplyvom existenčného ohrozenia ako je vojna, či vážna hospodárska kríza“ (Munková a kol., 2004, s. 51). Podstatný rozdiel medzi minulosťou a súčasnosťou však spočíva v tom, že po poslednej finančnej a hospodárskej kríze sa sociálnym skupinám väčšiu sociálnu ochranu vydoberať nepodarilo. Dôsledky to má predovšetkým v už toľko zmieňovanej kríze sociálneho štátu a predovšetkým aj v kríze solidarity medzi jednotlivými sociálnymi skupinami. Naopak, dochádza k čoraz väčšej sociálnej stratifikácii a z nej pôsobiaceho opačného efektu, tzv. desolidarizácii.

Zaujímavé delenie krízy sociálneho štátu zo strany Jean-Pierre Jalladea interpretuje Zdeňek Konopásek v publikácii „Estetika sociálneho štátu“. Jallade vidí problémy sociálneho štátu v troch rovinách: podľa neho sa jedná o *krízu finančnú*, pri ktorej, ako uvádza Konopásek, „ide o nesúlad medzi stúpajúcimi nákladmi a stagnujúcimi zdrojmi, ktorý mal tendenciu zosilňovať sa ako v začarovanom kruhu. Kríza sociálneho štátu potom vyzerá ako konflikt medzi ekonomickou a sociálnou politikou.“ Nemenej dôležitou krízou sociálneho štátu je *kríza jeho legitimacy* pri ktorej podstata spočíva v tom, „akú má sociálne zabezpečenie a welfare state (jeho ciele a ambície) podporu verejnosti.“ Podľa Jalladea, niektoré závery tvrdia, že verejná podpora sociálnym programom navzdory problémom spojeným s ropnými otrasmi neutíchala. Iné konštatovania sú založené na tvrdeniach, že podpora sociálneho štátu je síce vo verejnosti stále natoľko vysoká, že je nezmyslom hovoriť o nejakej kríze legitimacy (Konopásek, 1998, s. 129). Podľa ďalšieho autora, Martina Potúčka sú „v kríze skôr len niektoré jeho inštitúcie a niektoré postoje jednotlivcov, záujmových skupín a inštitúcií ako takých“ Nepochybuje o tom, že niekedy dochádza aj k ostrému konfliktu medzi tým, ako fungujú inštitúcie sociálneho štátu, či aké zdroje preňho vytvárajú širšie politické, ekonomické a sociálne prostredie a postojom obyvateľstva (Modernizace sociálního státu v Evropě, 2005, s. 26). Ako ďalej Konopásek prostredníctvom Jalladeho uvádza, iné názorové prúdy poukazujú, na skutočnosť, že dochádza prinajmenšom k významnému posunu akcentov v podpore, ktorú ľudia sociálnym programom vyjadrujú. Občania sú podľa neho stále menej ochotní akceptovať financovanie takých nákladných sociálnych programov z ktorých navyše samy priamo akýmkoľvek spôsobom neprofítujú. „Jednoducho, doba prestáva byť naklonená zabezpečovaniu rovnosti. Skôr je oceňované zabezpečovanie konkrétnych, už raz dosiahnutých pravidelných príjmov. Prakticky sa tento posun zrkadlí v rozmachu privátnych schém sociálneho poistenia na strane jednej a v značnom rozšírení testov potreby u dávok sociálnej podpory na strane druhej“ (Konopásek, 1998, s. 129).

V neposlednom rade Konopásek prezentuje aj tretiu oblasť, ktorá podľa Jalladea prispieva k podrývaniu legitimacy sociálneho štátu, a to krízu inštitucionálnu. „V priebehu 80. rokov boli systémy sociálneho zabezpečenia postihnuté stratou dôvery verejnosti v schopnosť ústrednej vlády priemerne reagovať na konkrétne problémy. Rozšírila sa averzia voči byrokratickej mašinérii moderného štátu. Klasické redistributívne inštitúcie sa zdajú byť zastarané, nepružné, pokorujúce a neefektívne. Ľudia by radi mali programy“ šité na mieru“, prispôbené ich miestnej situácii a už nie paulšalizujúce opatrenia prichádzajúce zhora“ (Konopásek, 1998, s. 129).

Jedna z ľavicových „poučiek“ drukujúcich sociálnemu štátu tvrdí, že „spoločnosť, ktorá sa neusiluje o sociálnu kohéziu, nemôže byť v dlhodobom období výkonná tak ako spoločnosť, ktorá ju dokáže dosiahnuť a to jednoducho preto, že nespokojní a frustrovaní ľudia nemôžu byť príliš dobrými pracovníkmi a to predovšetkým v tvorivých odboroch, kde si to vyžaduje nielen nejaký rutinný výkon, ale taktiež intelektuálnu prácu a prínos nových myšlienok, čo je podstatou konkurencieschopnosti v súčasnosti“ (Modernizace sociálního státu v Evropě, 2005 s. 37) A práve prirodzená kohézia a vzájomná solidarita jednotlivých sociálnych vrstiev v súčasnosti prechádza výraznou koróziou. To čím sa sociálny štát pýšiť bolo výrazne rozšírenie a stabilizovanie stredných vrstiev, teda vrstiev pre ktoré je charakterný rys vyznačujúci sa niekedy aj extrémnym individualizmom. Pre ilustráciu môžeme uviesť, že „nemalý podiel na akcelerácii formovania sociálneho modelu EÚ mali sociálnodemokratické, resp. socialistické strany, ktoré v polovici 90. rokov vládli samostatne alebo v koalícii v 15 vládach EÚ“ (Schmögnerová, 2004, s. 11). A ako správne poznamenáva Jan Keller, „práve príslušníci týchto vrstiev teraz stoja v prvých radách tých, ktorí broja proti solidarite. Dochádza k tomu predovšetkým na poli generačného problému a taktiež v oblasti trhu práce. V oboch prípadoch narastá počet ľudí závislých na prerozdeľovaní príjmov, čo zhoršuje pomer medzi tými, kto sociálny štát financujú a tými, kto z neho profitujú. Systematickejšou formou desolidarizácie je snaha celých organizácií a firiem prehodiť bremeno vydržovania sociálneho štátu na tých, ktorí majú v spoločnosti horšie postavenie a menší vplyv. Táto snaha býva sprevádzaná treťou a najradikálnejšou formou, tzv. „kultúrnou desolidarizáciou“, teda snahou revidovať hodnoty na ktorých je sociálny štát založený, nastoliť právo silnejšieho či výkonnejšieho, a tak spochybniť samotné normatívne základy sociálneho štátu“ (Keller, 2005, s. 95). O to sa samozrejme vo veľkej miere snažia predovšetkým pravicové politické reprezentácie opierajúce sa neúprosnú logiku trhu a jeho neoliberalnú podobu. Poukazujúc na nesmierne množstvo paradoxov charakterizujúcich sociálny štát a jeho inštrumentárium je argumentácia

v ich prospech o to ľahšia. Lepší obraz nám poskytuje analýza Romana Džambazoviča, týkajúca sa verejnej podpory princípov reprezentujúcich sociálne politiky štátu. Autor uvádza, že „pri odborných diskusiách a vo vyhláseniach politikov prevláda často ekonomizujúci a moralizujúci tón ohľadne hodnotenia sociálneho štátu, môže posilňovať názory verejnosti vnímať najmä práve negatívne aspekty pôsobenia sociálneho štátu. Na základe výsledkov viacerých výskumov z ktorých Džambazovič vyplýva, že „ekonomizujúci diskurz sa ukazuje napríklad v neustálom zdôrazňovaní neprimeranosti výšky výdavkov na sociálnu oblasť a v kritike ich zvyšujúcej sa úrovne. Moralizujúci diskurz sa prejavuje prostredníctvom individualizácie príčin chudoby a ich vnímania ako dôsledku zlyhania jednotlivcov“ (Džambazovič, 2011, s. 153). Autor ďalej poznamenáva, že ambivalentnosť prameniaca zo zabezpečenia rovnosti, ľudskej dôstojnosti života, garantovania minimálneho príjmu pre všetkých, ale aj šetrenia, zefektívnenia vynakladania finančných prostriedkov – môže byť jeden z dôvodov, prečo je sociálna solidarita v očiach verejnosti podmienená. Na jednej strane identifikuje všeobecne vysokú podporu princípov solidarity a rovnosti a na druhej strane pri mnohých príležitostiach verejnosť podporuje zásadu podmienenosti podpory a solidarity. Týmto potvrdzuje staré pravdy, tzn., že sa tak dosť často deje v prípade vnímania oprávnenosti pomoci smerujúcej k niektorým skupinám obyvateľstva (Džambazovič, 2011, s. 154).

Zo začarovaného kruhu spomínaných procesov sa môžu stredné, či najnižšie sociálne vrstvy vymaniť len vlastnou emancipáciou a dožadovaním sa opätovného sociálneho uznania. Nádej na úspech majú len v prípade, že tak budú činiť či už formalizovanou alebo spontánnou spoluprácou na globálnej úrovni. Nemusíme pri tom hovoriť výhradne o sociálnom štáte. Pokiaľ bude trpezlivosť väčšiny pracujúceho obyvateľstva skúšaná skrz neplnohodnotného mzdového ohodnocovania balancujúceho na hrane sociálneho minima, tzv. pracujúca chudoba, tým viac budeme svedkami postupnej premeny princípov demokratických na princípy feudálneho zriadenia.

Literatúra:

- DŽAMBAZOVIČ, R. Legitimita sociálneho štátu: názory verejnosti na princípy a fungovanie sociálnej politiky. In: GERBERY, D. (ed.): Potrebujeme sociálny štát? Úvahy (nielen) o verejnej politike. Bratislava: Fridrich Ebert Stiftung 2011.
- HUNČOVÁ, M.: Ekonomický rozměr občanské společnosti. Praha: Wolters Kluwers 2010.
- KELLER, J.: Soumrak sociálního státu. Praha: SLON 2006.
- KELLER, J.: Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: SLON 2010.

KONOPÁSEK, Z.: Estetika sociálního státu. Praha: GplusG 1998.

Modernizace sociálního státu v Evropě. VI. Výroční konference Česko-německého diskusního fóra ve spolupráci s Friedrich-Ebert Stiftung. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2005.

MUNKOVÁ, G. a kol.: Sociální politika v evropských zemích. Praha: Karolinum 2004.

PICK, M.: Stát blahobytu, nebo kapitalismus? : my a svět v éře neoliberalizmu 1989 – 2011. Všeň: Grimmus 2011.

SCHMÖGNEROVÁ, B.: Sociální model Európskej únie: dnes a zajtra. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung 2004.

VEČEŘA, M.: Sociální stát. Východiska a přístupy. Praha: SLON 2001.

Rubrika *Fórum pre integráciu sémantiky* predstavuje priestor, v ktorom sa prispievatelia môžu voľne, ale pritom odborne a vedecky, vyjadriť k problematike nejednoznačnosti vymedzovania politologických pojmov. Cieľom rubriky je hľadať (a nájsť) jednoznačné vymedzenie skúmaného pojmu.

SÉMANTICKÁ ANALÝZA POJMU GLOBALIZÁCIA

IRINA KOZÁROVÁ

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: irina.kozarova@unipo.sk

Slovo globalizácia v rôznych jazykových ekvivalentoch¹ sa od konca 20. storočia stalo bežnou súčasťou slovníka odbornej i laickej verejnosti. Používatelia tohto slova však v praxi neustále narážajú na nepresnosť a nejednoznačnosť vymedzenia pojmu globalizácia a častokrát majú pri komunikácii o globalizácii na mysli odlišné javy. V súčasnosti existuje obrovské množstvo ponímaní globalizácie, ktoré sa navzájom líšia, a dokonca si niekedy aj vzájomne protirečia. Nejednotný spôsob nazerania na vymedzenie pojmu globalizácia sťažuje výskum obzvlášť v spoločenských vedách, pretože vedie k odlišnému chápaniu podstaty, prejavov, príčin i dôsledkov globalizácie.

Existujúca nejednotnosť v ponímaní globalizácie pramení najmä zo skutočnosti, že približne od polovice 20. storočia začali predstavitelia viacerých spoločenskovedných disciplín používať slovo globalizácia ako nové pomenovanie na označenie skúmaných javov a naplniť ho vlastným obsahom, špecifickým pre danú oblasť skúmania (v rámci niektorých spoločensko-

vedných disciplín, ako napr. v sociológii, dokonca vzniklo viacero ponímaní globalizácie v rámci samotnej disciplíny). S nárastom interdisciplinarity v spoločenských vedách v 80-tych rokoch 20. storočia sa tieto rôzne ponímania globalizácie dostávali do užšieho kontaktu a významy pojmu globalizácia sa začali prekrývať. Začiatkom 90-tych rokov 20. storočia po rozpade bipolárneho sveta sa pojem globalizácia ujal aj mimo vedeckých kruhov, hlavne v oblasti žurnalistiky, politiky, ale aj u laickej verejnosti. Variabilita v používaní pojmu globalizácia v odlišných významoch a kontextoch, ktorá sa vytvorila v priebehu týchto niekoľkých desaťročí, sa stala základom pre nejasnosť a nejednoznačnosť v jeho ponímaní v súčasnosti (Mattová, 2007, s. 47 – 48).

Od obdobia vzniku slova globalizácia v 20-tych rokoch 20. storočia po súčasnosť sa pojem globalizácia vzťahoval najmenej na šesť odlišných významov. Ako prvá sa začala formovať významová jednotka pojmu globalizácia vzťahujúca sa na *princíp fungovania mentálnych procesov u detí*, na základe ktorého vnímajú okolité prostredie ako jeden celok, teda globálne, a až neskôr sa učia vnímať javy a predmety jednotlivo a analyzovať ich, a *metódu vyučovania rešpektujúcu uvedený princíp*. Pojem globalizácia v tomto význame bol používaný už v 20-tych rokoch 20. storočia belgickým lekárom a pedagógom Jeanom-Ovidom Decrolym². V oblasti pedagogiky a pedagogickej psychológie

¹ Vo väčšine jazykov sa používajú ekvivalenty s rovnakým slovotvorným základom *glob-*: v anglickom jazyku *globalization*, v nemeckom jazyku *Globalisierung*, v ruskom jazyku *глобализация* (*globalizacija*), v talianskom jazyku *globalizzazione*, vo švédskom a holandskom jazyku *globalisering*, v španielskom jazyku *globalización*, v portugalskom jazyku *globalização*, v poľskom jazyku *globalizacja*, v maďarskom jazyku *globalizálódás*, v českém jazyku *globalizace* a v slovenskom jazyku *globalizácia*. Pozri napr. *Ekonomický slovník v 11 jazykách*, 1998, s. 436 – 437. Výnimku predstavuje francúzsky ekvivalent *mondialisation*, ktorý je odvodený od slova *monde* (svet). Etymológiu slov *globalizácia* a *mondializácia* bližšie pozri Mattová, 2003, s. 7 – 13.

² Decrolyho chápanie pojmu globalizácia bližšie pozri v prácach Dubreucq, 1993, s. 249 – 275; Štverák, 1983, s. 298 – 299.

sa podobné chápanie globalizácie objavuje aj v súčasnosti¹.

Druhú významovú jednotku skúmaného pojmu tvorí tá časť jeho obsahu a rozsahu, na základe ktorej je globalizácia ponímaná ako *šírenie javov s celosvetovým dosahom*. Globalizácia v tomto zmysle predstavuje určité pôsobenie, ktoré pretvára nejaký jav na celosvetový fenomén, pričom toto pôsobenie môže nadobudnúť rôzne podoby. Takéto ponímanie globalizácie sa objavilo v 50-tych rokoch 20. storočia v prácach sociológa Paula Meadowsa, v ktorých sa zmieňoval o „globalizácii priemyselnej agresie a paniky“ (Meadows, 1950, s. 2) alebo uvádzal, že v „processe globalizácie“ je „nová univerzalistická kultúra“ (Meadows, 1951, s. 11). Pojem globalizácia v takomto chápaní sa v súčasnosti objavuje napr. v slovníkoch všeobecného jazyka, v publicistike, ale i v sociológii.

Treťou významovou jednotkou, ktorá sa sformovala ako súčasť obsahu a rozsahu pojmu globalizácia, je chápanie globalizácie ako *procesu, komplexu procesov, trendu* či *tendencie*. Súčasťou takéhoto ponímania globalizácie sa však v priebehu používania skúmaného pojmu v tomto význame stalo množstvo znakov globalizácie, ktoré si často vzájomne protirečia. Rôznym spôsobom je nazeraná *podstata* tohto javu (vymedzovaná ako presahovanie hraníc², narastanie vzájomnej prepojenosti³, zintenzívňovanie sociálnych vzťahov⁴, narastanie vzájomnej závislosti⁵, integrovanie do jedného celku⁶ a zjednocovanie ľudstva⁷, ktoré sa deje buď za účelom spolupráce alebo za účelom získania vlastného prospechu či nadvlády), jeho *smerovanie* (chápané ako uberajúce sa k unifikácii ľudstva⁸, ku vzniku globálnej sociálnej štruktúry⁹, k voľnému trhu¹⁰, ku štandardizácii výroby, produktov, distribúcie a aktérov¹¹ alebo ku koncentrácii a internacionalizácii oligopolistického kapitalizmu¹²), *vznik a trvanie* (charakterizujúce globalizáciu jednak ako historický jav, ktorý vznikol a prebiehal v minulosti a v súčasnosti sa prejavujú len jeho dôsledky¹³, jednak ako jav prebiehajúci v súčasnosti¹⁴, ktorý má svoje historické korene

a od obdobia svojho vzniku sa kvalitatívne nezmenil, jednak ako jav kvalitatívne nový¹⁵, ktorý sa sformoval a prejavuje sa len v súčasnosti¹⁶, a jednak ako jav, ktorý sa bude prejavovať v blízkej budúcnosti¹⁷), *vnútorný vývoj* (chápaný buď ako cyklický¹⁸ s tendenciou zrýchľovania¹⁹, alebo ako postupný a rovnomerný²⁰), *dôsledky* (vyznačujúce sa protichodnosťou či protirečivosťou²¹) či *riaditeľnosť* (globalizácia je chápaná buď ako kontrolovaná a riadená²², kontrolovateľná len vo veľmi obmedzenej miere alebo prakticky neriadená²³). Globalizácia v tomto význame je zároveň chápaná ako multidimenzionálny jav, ktorý zasahuje všetky oblasti spoločenského života. Ponímanie globalizácie ako procesu, komplexu procesov, trendu či trendov sa objavuje v prácach sociológov (Aron, 1968, Beck, 1986, 1999, Robertson, 1987, 1992, Giddens, 1990, Albrow, 1990, Bauman, 1993, 1998, Zinoviev, 1995 a i.), ekonómov (Barnet, Müller, 1974, Levitt 1983, Lafontain, Müllerová 1999, Stiglitz, 2002 a i.), politológov (Modelska, 1972, Harf, Trout, 1986, Cox, 1992, Keohane, 1995, Kaldor, 1999, Held, McGrew, 1999, 2001, Gilpin, 2000 a i.), teoretikov medzinárodného práva (Falk, 1972 a i.) a geografov (Dicken, 1998). Pojem globalizácia v tomto ponímaní má teda výrazne interdisciplinárny charakter.

Štvrtú významovú jednotku tvorí ponímanie globalizácie ako *spôsobu usporiadania globálnej moci*, pre ktorý je charakteristické prepojenie a vzájomná závislosť všetkých častí sveta. Pojem globalizácia v tomto význame sa objavuje napr. v sociológii (Tomlinson, 1991 a i.).

Piatou významovou jednotkou skúmaného pojmu je chápanie globalizácie ako *stratégie*, ktorú využívajú firmy na udržanie si konkurencieschopnosti na trhu, spočívajúcej v presune výroby a vývoja produktov do zahraničia. Vymedzenie pojmu globalizácia v tomto význame sa vyskytuje najmä v prácach ekonómov (Krugman, 1995 a i.);

Šiesta významová jednotka sa vzťahuje na chápanie globalizácie ako *ideológie* predstavujúcej súbor názorov na riešenie rozdielov medzi vyspelými a menej rozvinutými krajinami, ktorý zodpovedá záujmom mocenských elít. S týmto ponímaním globalizácie je možné sa stretnúť napr. v sociológii (Wallerstein, 2000 a i.).

Z uvedenej analýzy vyplýva, že v politológii je pojem globalizácia najčastejšie ponímaný v treťom uve-

¹ Pozri napr. Štěpánek, 1980, s. 734 alebo Buzzássyová, Jarošová, 2006, s. 1075.

² Bližšie pozri napr. Dicken, 1998.

³ Bližšie pozri napr. Robertson, 1987, Hannerz, 1992, Kaldor, 1999, Held, McGrew, 2001.

⁴ Bližšie pozri napr. Giddens, 2003.

⁵ Bližšie pozri napr. Held, McGrew, 2001, Kaldor, 1999.

⁶ Bližšie pozri napr. Stiglitz, 2003, Naím, 2008.

⁷ Bližšie pozri napr. Aron, 1968, Falk, 1972, Robertson, 1987.

⁸ Bližšie pozri napr. Aron, 1968.

⁹ Bližšie pozri napr. Harf, 1986.

¹⁰ Bližšie pozri napr. Cox, 1992.

¹¹ Bližšie pozri napr. Levitt, 1983.

¹² Bližšie pozri napr. Barnet, Müller, 1974.

¹³ Bližšie pozri napr. Modelska, 1972.

¹⁴ Bližšie pozri napr. Aron, 1968, Barnet, Müller, 1974.

¹⁵ Bližšie pozri napr. Naím, 2008.

¹⁶ Bližšie pozri napr. Albrow, 1990.

¹⁷ Bližšie pozri napr. Falk, 1972.

¹⁸ Bližšie pozri napr. Cox, 1992.

¹⁹ Bližšie pozri napr. Harf, Trout, 1986.

²⁰ Bližšie pozri napr. Lafontaine, Müllerová, 1999.

²¹ Bližšie pozri napr. Giddens, 1990, Bauman, 1998, Kaldor, 1999.

²² Bližšie pozri napr. Zinoviev, 1995.

²³ Bližšie pozri napr. Modelska, 1972, Tomlinson, 1991.

denom význame ako proces, komplex procesov, trend či trendy. Nejednotnosť medzi politológmi však panuje najmä v chápaní podstaty globalizácie, jej smerovania, vzniku a trvania, vnútorného vývoja, dôsledkov či riaditeľnosti.

Navrhujeme, aby v politológii boli v rámci pojmu globalizácia vyčleňované tieto znaky globalizácie:

- spoločenský jav prejavujúci sa v procese vývoja spoločenského bytia (ekonomika, technika, technológia, informatika atď.) a spoločenského vedomia (ideológia, politika, právo, morálka, etika atď.) ako zintenzívňovanie spoločenských vzťahov v lokálnom, regionálnom, kontinentálnom, medzikontinentálnom až celosvetovom meradle sprevádzané zvyšovaním vzájomnej prepojenosti a vzájomnej závislosti v rámci ľudskej spoločnosti;

- historický proces, ktorý v súčasnosti nie je ukončený a ktorého kvantita i kvalita sa v procese jeho vývoja menia;

- riaditeľný proces, možnosť jeho riadenia sa zvyšuje spolu s nárastom ľudského poznania o tomto procese (v minulosti proces živelný, nekontrolovaný, v súčasnosti je v niektorých spoločenských oblastiach riadený, resp. prejavuje sa tendencia ho riadiť, v iných spoločenských oblastiach je procesom živelným, nekontrolovaným);

- má protirečivý charakter prejavujúci sa nadobúdaním odlišnej miery intenzity a zrýchlenia na rôznych teritóriách a v rôznych spoločenských oblastiach alebo vyvolávaním rozdielnych následkov vplyvom rovnakého pôsobenia;

- miera intenzity a rozdielne následky globalizácie sú ovplyvňované hybnými silami globalizácie, spoločensko-historickým vývojom, spoločensko-ekonomickými vzťahmi a prírodným prostredím¹.

Literatúra:

- ALBROW, M.: Globalization, Knowledge and Society: Introduction. In: ALBROW, M. – KING, E. (eds.): Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology. London: SAGE 1990.
- ARON, R.: Progress and Disillusion: The Dialectics of Modern Society. London: Pall Mall Press 1968.
- BARNET, R. J. – MÜLLER, R. E.: Global Reach: The Power of the Multinational Corporations. New York: Simon & Schuster 1974.
- BAUMAN, Z.: Globalization: The Human Consequences. Cambridge: Polity Press 1998.
- BAUMAN, Z.: Postmodern Ethics. Oxford: Blackwell Publishing 1993.
- BECK, U.: Risikogesellschaft: Auf dem Weg in Eine Andere Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1986.
- BECK, U.: What Is Globalization? Cambridge: Polity Press 1999.
- BUZZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (hl. red.): Slovník súčasného jazyka: A – G. Bratislava: VEDA 2006.
- COX, R. W.: Towards a post-hegemonic conceptualization of world order: Reflections on the relevancy of Ibn Khaldun. In: ROSENAU, J. N. – CZEMPIEL, E. O.: Governance Without Government: Order and Change in World Politics. Cambridge: Cambridge University Press 1992.
- DICKEN, P.: Global Shift: Transforming the World Economy. New York: Guilford Press 1998.
- DUBREUCQ, F.: Jean-Ovide Decroly (1871 – 1932). In: PROSPECTS: the quarterly review of comparative education, Paris: UNESCO: International Bureau of Education, Vol. 23, No. 1/2 (1993), pp. 249 – 275.
- Ekonomický slovník v 11 jazycích. Praha: Václav Svojtka & Comp. 1998.
- FALK, R. A.: This Endangered Planet: Prospects and proposals for human survival. New York: Vintage Books 1972.
- GIDDENS, A.: Důsledky modernity. Praha: SLON 2003.
- GIDDENS, A.: Consequences of Modernity. Stanford, California: Stanford University Press 1990.
- GILPIN, R.: The Challenge of Global Capitalism: The World Economy in the 21st Century. Princeton: Princeton University Press 2000.
- HANNERZ, U.: Cultural Complexity. New York: Columbia University Press 1992.
- HARF, J. E. – TROUT, T. B.: The Politics of Global Resources: Population, Food, Energy, and Environment. Durham: Duke University Press 1986.
- HELD, D. – MCGREW, A.: Globalization: Entry for Oxford Companion to Politics, 2001. Dostupné na: <<http://www.polity.co.uk/global/globalization-oxford.asp>>. [15/12/2006].
- HELD, D. – MCGREW, A. et al.: Global Transformations: Politics, Economics and Culture. Stanford: Stanford University Press 1999.
- KALDOR, M.: New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era. Stanford: Stanford University Press 1999.
- KEOHANE, R. O.: Hobbes's Dilemma and Institutional Change in World Politics: Sovereignty in International Society. In: HOLM, H.-H. – SØRENSEN, G.: Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War. Boulder Colo.: Westview Press 1995, pp. 165 – 186.
- KRUGMAN, P.: Trade with Japan. Chicago: University of Chicago Press 1995.

¹ Zdôvodnenie tohto vymedzenia globalizácie bližšie pozri Mattová, 2003, Mattová, 2010, Mattová, 2011.

- LAFONTAINE, O. – MÜLLEROVÁ, CH.: Žádný strach z globalizace: Blahobyt a práce pro všechny. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999.
- LEVITT, T.: The Globalization of Markets. In: Harvard Business Review, May – June (1983), pp. 2 – 11.
- MATTOVÁ, I.: Driving Forces of Globalization. In: MÁCHA, P. – KOPEČEK, V. (eds.): Beyond Globalisation: Exploring the Limits of Globalisation in the Regional Context. Ostrava: University of Ostrava 2010, pp. 25 – 33.
- MATTOVÁ, I.: Globalizácia – koncepcia a prístupy vybraných autorov. In: Sociálne a politické analýzy: Interaktívny časopis pre sociologické, psychologické, politické a metodologické otázky, roč. 1, č. 1 (2007), s. 46 – 72.
- MATTOVÁ, I.: Globalizácia: Vybrané kapitoly. Prešov: NITECH 2003.
- MATTOVÁ, I.: The Impact of Driving Forces of Globalization in the Area of Politics and Governance. In: MÁCHA, P. – DROBÍK, T. (eds.): The Scale of Globalization: Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century. Ostrava: Department of Human Geography and Regional Development, Faculty of Science, University of Ostrava 2011, pp. 213 – 218.
- MEADOWS, P.: Culture Theory and Industrial Analysis. In: SELLIN, T. (ed.): Annals of the American Academy of Political and Social Science. [s. l.]: A. L. Hummel for the American Academy of Political and Social Science, Vol. 274, No. 1 (1951), p. 11.
- MEADOWS, P.: The Culture of Industrial Man. [s. l.]: University of Nebraska Press 1950.
- MODELSKI, G.: Principles of World Politics. New York: The Free Press 1972.
- NAÍM, M.: Černá kniha globalizace. Praha: Vyšehrad 2008.
- ROBERTSON, R.: Church-State Relations and the World System. In: ROBBINS, T. – ROBERTSON, R. (eds.): Church-State Relations. New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers 1987.
- ROBERTSON, R.: Globalization: Social Theory and Global Culture. London: Sage Publications 1992.
- STIGLITZ, J. E.: Jiná cesta k trhu: Hledání alternativy k současné podobě globalizace. Praha: Prostor 2003.
- ŠTĚPÁNEK, M.: Ilustrovaný encyklopedický slovník. 1. díl A – I. Praha: Academia 1980.
- ŠTVERÁK, V.: Stručné dějiny pedagogiky. Praha: SPN 1983.
- TOMLINSON, J.: Cultural Imperialism: A Critical Introduction. Baltimore, Maryland: John Hopkins University Press 1991.
- WALLERSTEIN, I.: Globalization or the Age of Transition?: A Long-term Trajectory of the World-System. In: International Sociology, Vol. XV, No. 2 (June 2000), pp. 249 – 265.
- ZINOVJEV, A.: Zapad: Fenomen zapadnizma. Moskva: Centrpoligraf 1995.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA č. 024PU-4/2012 „Geokonfliktológia – koncepcia výučby nového predmetu a vypracovania učebnice“ (vedúci projektu prof. RNDr. Robert Ištok, PhD.).

ROZVOJ VEDECKO-VÝSKUMNEJ SPOLUPRÁCE V SR-PL POHRANIČÍ

PL-SK/PO/IPP/III/153

VLADISLAV DUDINSKÝ

Projektový manažér
Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: vladislav.dudinsky@unipo.sk

Pod týmto názvom bol schválený projekt Prešovskej univerzity v Prešove predložený v rámci III. výzvy Programu cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013. Projekt bol pripravený na Inštitúte politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Partnerom projektu z poľskej strany je sesterská Katedra politológie Uniwersytetu Rzeszowskiego. Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja (85% oprávnených nákladov) a štátneho rozpočtu SR (10 %).

Ambíciou projektu, ktorý je pilotným spoločným výskumným projektom, je vybudovanie, rozvinutie, skvalitnenie a inštitucionalizovanie vzájomnej výskumnej a akademickej spolupráce Prešovskej univerzity v Prešove a Rzeszowskej univerzity v oblasti spoločenskovedného a politologického poznania a vytvorenie platformy pre budúce spoločné projekty a aktivity. Špecifickým cieľom projektu je analyzovať a zmapovať stav a potenciál slovensko-poľskej cezhraničnej spolupráce prostredníctvom základného, terénneho a aplikovaného výskumu v šiestich prioritných témach: socio-ekonomický rozvoj, regionálny rozvoj, rozvoj cestovného ruchu, výskumná a vzdelávacia spolupráca, kultúrna spolupráca a inštitucionálna spolupráca.

Do projektu je zapojených päť výskumníkov z radov učiteľov Inštitútu politológie FF PU v Prešove, ktorí v prvých týždňoch riešenia projektu spracovali základnú metodiku výskumu vrátane špecifikácie úloh jednotlivých riešiteľov a odkonzultovali ju na pracov-

nom workshope s partnermi v Rzeszowe (28. 2. 2013). Taktiež bolo vyriešené základné technické zabezpečenie projektu a jeho propagácia na webstránke Inštitútu politológie FF a na informačných tabuliach vo VŠA na ul. 17. novembra 1. Do záverečnej fázy sa dostávajú činnosti súvisiace s vytvorením výskumného nástroja – dotazníka, od ktorého očakávame metodológiu systematického a dlhodobého sledovania a vyhodnocovania procesov a vývoja situácie vo vybraných oblastiach slovensko-poľskej cezhraničnej spolupráce. V ďalších fázach výskumu sa do riešenia projektu zapoja doktori Inštitútu politológie a tiež externí výskumníci.

Projekt je koncipovaný tak, že je jeho priamym benefitom a primárnou cieľovou skupinou sú vedec-kí pracovníci a študenti Prešovskej univerzity v Prešove a Rzeszowskej univerzity. Svojim potenciálom prispieje k integrácii a koordinácii spoločných výskumných a vzdelávacích aktivít a vytvorí podmienky pre prípravu a rozvoj ďalších spoločných výskumných, vzdelávacích a výmenných projektov. V rámci riešenia projektu už teraz dochádza k intenzívnej komunikácii a výmene poznatkov medzi politologickou a spoločenskovednou vedecko-výskumnou komunitou spolupracujúcich katedier, ktorá bude kulminovať vydaním spoločnej publikácie k výsledkom výskumu a medzinárodnou vedeckou konferenciou. Výstupom projektu budú analytické informácie, sociologické (postojové) informácie, štúdiá mapujúca aktuálny stav a potenciál slovensko-poľskej spolupráce a tiež odporúčania pre

tvorbu rozvojových programov a stratégií. Preto predpokladáme, že druhou primárnou cieľovou skupinou budú verejné i súkromné inštitúcie (tvorcovia politík a decízori) v oboch krajinách, ktorí sa priamo angažujú

pri programovaní a plánovaní územného a regionálneho rozvoja, sociálneho a ekonomického rozvoja a cezhraničnej spolupráce

Obr. 1

Foto: VUC PO

Dňa 13. 3. 2013 boli za účasti predsedu PSK MUDr. Petra Chudíka slávnostne podpísané zmluvy o poskytnutí finančného príspevku pre mikroproje­kty realizované v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013. Za Prešovskú univerzitu v Prešove zmluvu podpísal jej rektor Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.

REFORMA VEREJNEJ SPRÁVY NA UKRAJINE

IRINA KOZÁROVÁ – IRINA DUDINSKÁ

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: irina.kozarova@unipo.sk
irina.dudinska@unipo.sk

Inštitút politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove sa začiatkom roku 2013 stal hlavným riešiteľom a koordinátorom projektu č. 21250090 *Reforma verejnej správy na Ukrajine: zdieľanie skúseností so Slovenskom a Poľskom* financovaným z grantovej schémy Medzinárodného vyšehradského fondu V4EaP Standard Grants. Spoluriešiteľmi projektu sú Katedra politológie Fakulty spoločenských vied Užhorodskej štátnej univerzity na Ukrajine a Katedra politológie Fakulty sociológie a histórie Rzeszowskej univerzity v Poľsku.

Projekt predpokladá zapojenie sa do verejnej diskusie o reforme verejnej správy na Ukrajine a vypracovanie pre ukrajinských štátnych a verejných predstaviteľov a kompetentné orgány komplexu odporúčaní týkajúcich sa realizácie reformy verejnej správy na základe zovšeobecnených skúseností s reformou na Slovensku a v Poľsku. Očakávame, že projekt svojou mierou prispeje k implementácii plánu Východného partnerstva pre obdobie rokov 2012 – 2013 a ku konvergencii administratívnych kompetencií regionálnych a lokálnych aktérov na Ukrajine so susednými krajinami V4 za účelom zlepšenia podmienok pre cezhraničnú spoluprácu na vonkajšej hranici EÚ. V neposlednom

rade všetci hlavní aktéri očakávajú, že projekt podporí vedeckovýskumnú spoluprácu medzi katedrami politológie troch univerzít so sídlom v regiónoch na vonkajšej hranici EÚ.

Prvé stretnutie všetkých riešiteľov projektu sa uskutočnilo 22. februára 2013 v Prešove. Výsledky projektu budú prezentované na štyroch podujatiach: na konferencii v Užhorode v septembri 2013, na workshopoch v Prešove v novembri 2013, v Rzeszowe v novembri 2013 a v Užhorode v januári 2014. Výstupom projektu bude knižná publikácia zahŕňajúca národné správy o reforme verejnej správy na Slovensku, v Poľsku a na Ukrajine, komparáciu systémov verejnej správy v daných krajinách a odporúčania týkajúce sa realizácie reformy verejnej správy na Ukrajine založené na skúsenostiach Slovenska a Poľska. Projekt bude ukončený v januári 2014. Aktuálne informácie o projekte a prebiehajúcich sprievodných podujatiach sú zverejňované na webovej stránke projektu:

<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/projekty/ivf-project>.

